

Platón

GORGIASZ

(Péterfy Jenő fordítása)

I. KALLIKLÉSZ

Te is úgy jártál, Szókratész, mint aki akkor nyúl fegyverhez, ha nincs már itt az ellenség.

SZÓKRATÉSZ

Hogyhogy, hát késtem? A közmondás szerint: már ünnep után vagyunk?

KALLIKLÉSZ

S milyen ünnep után! Gorgiasz épp az imént sok szépet beszélt.

SZÓKRATÉSZ

Khairephón társam az oka, hogy elkéstem. Soká ott fogott a piacon.

KHAIREPHÓN

Nem baj, Szókratészom! Segíték rajta; Gorgiasz nekem jó barátom, s előttünk is kimutatja majd tudományát; ha tetszik, most, vagy ha kívánod, egy közelebbi alkalommal.

KALLIKLÉSZ

Hogyan, Khairephón? Gorgiaszt akarja hallgatni Szókratész?

KHAIREPHÓN

Épp emiatt jövünk.

KALLIKLÉSZ

Úgy gyertek el hozzám, amikor tetszik. Gorgiasz nálam szállt meg, s ott majd beszél előttetek is.

SZÓKRATÉSZ

Helyesen, Kalliklészem. De lesz-e kedve velünk társalogni? Mert szeretném tőle megtudakolni, hogy tulajdonképpen mire való az ő művészete, s hogy mit hirdet, mit tanít. Egyéb beszédeit – mint te is mondtad – halaszthatja máskorra.

KALLIKLÉSZ

Legjobb lesz őt magát kérdezni, Szókratész! Előadásának az volt egyik érdekes pontja, hogy minden jelenlévőt felszólított, kérdezzenek tőle bármit, mert ő mindenre megfelel.

SZÓKRATÉSZ

Ez már derék. Hát csak kérdezd őt, Khairephón.

KHAIREPHÓN

Mit kérdezzek?

SZÓKRATÉSZ

Azt, hogy micsoda.

KHAIREPHÓN

Hogy értsem ezt?

SZÓKRATÉSZ

Mintha például cipőkészítő volna, s azt felelné, hogy cipész. Értesz?

II. KHAIREPHÓN

Értelek, s majd így kérdezek: „Igaz-e, Gorgiasz, amit ez a Kalliklész beszél, hogy azt hirdeted, nincs olyan kérdés, melyre ne tudnál megfelelni.”

GORGIASZ

Igaz, Khairephón! Épp most is azt hirdetem, s mondhatom, már évek óta nem hozott senki zavarba kérdéseivel.

KHAIREPHÓN

Valóban nagyon könnyű lehet neked a felelés, Gorgiasz.

GORGIASZ

Azonnal próbára tehetsz, Khairephón.

PÓLOSZ

Zeuszra, ha akarod, Khairephón, inkább velem tégy így. Gorgiasz, úgy tűnik, fáradt, mert sokat beszélt már az előbb.

KHAIREPHÓN

Hogyhogy, Pólosz? Azt gondolod, hogy te Gorgiasznál jobban válaszolsz?

PÓLOSZ

Azzal ne törődj, elég, ha neked megfelelően felelek.

KHAIREPHÓN

Igazad van. Felelj hát, ha kedved tartja.

PÓLOSZ

Kérdezz!

KHAIREPHÓN

Íme: ha Gorgiasz ugyanabban a művészetben volna jártas, melyben testvére, Hérodikosz, hogyan nevezhetnék őt joggal? Nemde ugyanazzal a névvel?

PÓLOSZ

Kétségtől.

KHAIREPHÓN

Helyesen mondanánk hát orvosnak?

PÓLOSZ

Helyesen.

KHAIREPHÓN

Hát ha azt a művészetet értené, melyet Arisztophón, Aglaophón fia vagy annak testvére művel, minek kellene őt neveznünk?

PÓLOSZ

Világos, hogy festőnek.

KHAIREPHÓN

Milyen művészetben való jártassága után adjuk meg hát Gorgiasznak az őt megillető nevet?

PÓLOSZ

Khairéphón barátom! Sok művészet van az emberek közt, ezeket tapasztalatok alapján hozták létre. Mert a tapasztalat vezérli életünket a művészet szerint, a tapasztalatlanság ellenben a véletlen sors szerint. E sok művészet közül egyikünk ezt, másikunk azt, ez így, az

úgy sajátítja el, a legkiválóbbakat pedig a legkiválóbbak.
Ezek közé tartozik Gorgiasz is, és a legszebb művészet jutott osztályrészéül.

III. SZÓKRATÉSZ

Úgy látom, Gorgiasz, Pólosz jól érti, hogyan kell fűzni a szót, de azért mégsem tette meg, amit Khairephónnak ígért.

GORGIASZ

Ugyan mit, Szókratész?

SZÓKRATÉSZ

Nemigen vettem észre, hogy felelt volna a kérdésre.

GORGIASZ

Hát kérdezd te őt, ha úgy kívánod.

SZÓKRATÉSZ

Nem kívánom, ha volna kedved magadnak felelni; téged ugyanis sokkal szívesebben kérdeznék. Mert már az eddigiekből is látom: Pólosz inkább az úgynevezett retorikában gyakorolta magát, mint a párbeszédben.

PÓLOSZ

Miből következteted ezt, Szókratész?

SZÓKRATÉSZ

Abból, Pólosz, hogy Khairephón kérdésére, milyen mesterségben jártas Gorgiasz, te magasztalni kezdted tudását, mintha ócsárolta volna valaki, de nem mondtad meg mégsem, hogy tulajdonképpen micsoda az.

PÓLOSZ

Nem feleltem-e, hogy a legszebb?

SZÓKRATÉSZ

Sőt éppen. De senki sem kérdezte, hogy milyen a Gorgiasz művészete, hanem hogy melyik az, s milyen nevet adunk Gorgiasznak. Amint szépen s röviden feleltél az imént Khairephónnak az eléd terjesztett példákra, úgy felelj most is: mi tulajdonképpen Gorgiasz művészete, s hogyan nevezzük őt magát? De inkább te magad mondd meg nekünk, Gorgiasz, melyik művészetben vagy jártas, s ennek révén minek nevezzünk?

GORGIASZ

Művészetem a szónoklás, Szókratész!

SZÓKRATÉSZ

Tehát szónoknak mondunk?

GORGIASZ

Éspedig jelesnek, kedves Szókratészom, ha ugyan olyannak akarsz nevezni, amilyen – Homérosszal szólva – lenni dicsekszem.*

SZÓKRATÉSZ

Hogyne akarnálak!

GORGIASZ

Akkor hát nevezd olyannak!

SZÓKRATÉSZ

S másokat is szónokká tudsz nevelni?

GORGIASZ

Ajánlkozom is rá, nemcsak itt, hanem másutt is.

SZÓKRATÉSZ

Csak arra kérlek, folytasd továbbra is úgy a beszélgetést, mint most: hol kérdezve, hol felelve; a hosszú fejtegetéseket pedig, amilyenbe Pólosz fogott az imént, hagyd máskorra! De aztán szavadnak állj, s röviden felelj!

GORGIASZ

Csakhogy némely felelet, Szókratész, hosszabb kifejtést kíván. De mindegy, a lehető rövidsége törekszem. Mert azzal is dicsekszem művészetemben, hogy senki nálam rövidebben nem fejezi ki magát.

SZÓKRATÉSZ

Erre van éppen szükségünk, Gorgiasz. Adj most példát rövidszavúságodról; a hosszabb beszédet halaszd máskorra.

GORGIASZ

Ám legyen, s be fogod vallani, hogy rövidebb szavút nem hallottál soha.

IV. SZÓKRATÉSZ

A dologra tehát. Azt mondod, a szónoklás művészetének vagy tudója, s szónokká tudsz képezni más is. Ugyan mi a szónoklás tárgya? Mint ahogy a szövés, nemde, ruhák készítésére

vonatkozik?

GORGIASZ

Arra.

SZÓKRATÉSZ

A zene dallamok szerzésére?

GORGIASZ

Arra.

SZÓKRATÉSZ

Hérára mondom, bámulom feleleteidet; nem is lehetnének rövidebbek.

GORGIASZ

Tartok is rá, hogy kiválóan tegyem a dolgom.

SZÓKRATÉSZ

Dicsérlek érte. Most már a szónoklásról is így felelj: az milyen dolgoknak a tudása?

GORGIASZ

A beszédekének.

SZÓKRATÉSZ

Csakhogymilyen beszédekének, Gorgiasz? Olyanokénak-e, melyek megtanítják a beteget, hogy milyen életmód mellett fog felgyógyulni?

GORGIASZ

Nem.

SZÓKRATÉSZ

Tehát nem mindenféle beszédre vonatkozik a szónoklás?

GORGIASZ

Nem bizony.

SZÓKRATÉSZ

De megtanítja az embereket beszélni?

GORGIASZ

Meg.

SZÓKRATÉSZ

S elmélkedni is arról, amiről beszélünk?

GORGIASZ

Kétségekívül.

SZÓKRATÉSZ

De nem tesz-e az orvosi mesterség* is, mint említettük, képessé rá, hogy a betegekről beszéljünk s elmélkedjünk?

GORGIASZ

De, szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ

Így hát az orvostudomány is beszédekre vonatkozik?

GORGIASZ

Természetesen.

SZÓKRATÉSZ

Éspedig a betegekkel foglalkozó beszédekre?

GORGIASZ

Bizonnyal.

SZÓKRATÉSZ

De nem vonatkozik-e a testgyakorlás is beszédekre, amelyek a test jó vagy rossz mivolta körül forognak?

GORGIASZ

Dehogynem.

SZÓKRATÉSZ

S így vagyunk a többi művészettel is, Gorgiasz! Beszédre vonatkoznak mindannyian. E beszédek tárgya pedig az a dolog, melynek művészetéről épp szó van.

GORGIASZ

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

Miért nem nevezed hát a többi művészetet is szónoklásnak, ha beszédre vonatkozik, mikor a magadét, mert beszédre vonatkozik, szónoklásnak mondd?

GORGIASZ

Azért, Szókratész, mert a többi művészetnél a tudás úgyszólván kézügyességen s más ilyen fogásokon fordul meg; a szónoklásnál az ilyen kézművesség számba sem jön, mert az egyedül csak beszéddel tesz és végez mindent. Ezért mondom – s bizony helyesen mondom –, hogy a szónoklásnak tárgya maga a beszéd.

V. SZÓKRATÉSZ

Kezdem már érteni a dolgot, s nemsokára majd világosabban is látok. Felelj csak: nemde vannak művészeteink?

GORGIASZ

Vannak.

SZÓKRATÉSZ

S mind e művészetek közül némelyek sok fáradtságot s csak kevés szót kívánnak meg; mások pedig elvannak minden szó nélkül, úgyhogy feladatukat teljes csendben meg lehet oldani; ilyen a festészet, szobrászat s még sok más. Úgy látszik, az ilyenfélekéről mondd, hogy a szónoklásnak semmi köze hozzájuk. Igaz?

GORGIASZ

Nagyon jól megértettél, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Vannak aztán olyan művészetek, melyek mindent szóval végeznek, s egyéb cselekvésre csak kevés vagy éppen semmi szükségük nincs. Ilyen a számtan, a mértan, az ostáblázás; ilyen még sok más művészet, melyek közül egyeseknek éppannyi beszédre van szüksége, mint egyéb cselekvésre; a legtöbbje azonban csak a szóhoz tartja magát, s beszéddel tesz és végez mindent. Ezek sorába valónak mondd – úgy látszik – a szónoklást.

GORGIASZ

Eltaláltad.

SZÓKRATÉSZ

De azért, úgy gondolom, a felsoroltak egyikét sem akarod szónoklásnak nevezni. Bár ha valaki betű szerint venné állításodat: hogy a szónoklás kizárólag beszédekre vonatkozik, s ha szavaidat gáncsolni akarná, azt kérdezhetné tőled: „Szónoklásnak nevezed tehát a számtant, Gorgiasz?” Én azonban azt hiszem: sem a számtant, sem a mértant nem nevezed annak.

GORGIASZ

S nem csalódom, Szókratész; úgy értesz, amint kell.

VI. SZÓKRATÉSZ

Akkor hát adj teljesen kielégítő választ kérdésekre. Mivel a szónoklás azon művészetek

egyike, melyek főleg a beszédet használják, s mivel van sok más is ilyenféle: kísérelj meg meghatározni, mire vonatkozva végzi feladatát beszédekkel a rétorika? Ha például engem kérdezne valaki a felsorolt művészetek valamelyikéről: „Mely művészet a számok tana, Szókratész?”, azt felelném neki, mint előbb nekem te: „Azok közül való, melyek feladatukat beszéddel végzik.” S ha tovább kérdezne: „Mire vonatkozó beszédekkel?”, azt felelném: „A páros és páratlan számokra, s azok nagyságára vonatkozókkal.” Ha újra kérdezne: „Mily művészetet nevezel számtannak?”, azt felelném, hogy azt, amelyik mindent beszéddel intéz. És ha rákérdezne: „Milyen vonatkozásban?”, úgy felelnék, mint a népgyűléseken a jegyzők: * „Ugyanegyről van szó”: ami a számtanra illik, illik a számvetés tanára is; mert mindkettőnek egy a tárgya, a páros és a páratlan; a különbség csak az, hogy a számítások tana még azt is vizsgálja, miként viszonylik a páros és páratlan nagyság tekintetében önmagához és egymáshoz. Ha pedig valaki a csillagászatról kérdezősködnék, s feleletemre – hogy ez is beszéddel végez mindent – azt mondaná: „De hát mire vonatkoznak a csillagászat beszédei, Szókratész?”, azt felelném: a csillagok, a nap s a hold mozgására s arra, hogy viszonylanak gyorsaság tekintetében egymáshoz.

GORGIASZ

Helyesen beszélnél Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Kövesd hát példámat, Gorgiasz. A szónoklás a mindent beszéddel végző s intéző művészetek közül való, nemde?

GORGIASZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Mondd most: mely dolgok azok, melyekre a rétorika alkalmazta beszédek vonatkoznak?

GORGIASZ

Az emberi életnek legnagyobb s legfontosabb dolgaira, Szókratész.

VII. SZÓKRATÉSZ

Ej, Gorgiasz, amit mondasz, megint csak kétséges, és nem világos. Hisz hallottad te is lakomákon énekelni, hogy legfontosabb az egészség, utána a szépség; a harmadik pedig, mint ama dal költője* mondja, a csalás nélkül szerzett vagyon.

GORGIASZ

Hallottam hát; de mire mondod ezt?

SZÓKRATÉSZ

Erre, íme. Eléd állnak mesterei azon javaknak, melyeket a dalköltő úgy dicsért: az orvos, a tornamester s a pénz-kufár. És szól először az orvos: „Vigyázz, Szókratész! Gorgiasz megcsal. Az ember legfőbb java nem az ő művészetének tárgya, hanem az enyéme.” S ha kérdezném: „Ki vagy te, hogy így beszélsz?”, azt felelné: „Az orvos.” „Hogyan? Hát a te művészeted munkája a legfőbb jó?” „Az egészség, Szókratész – mondaná –, mi lehetne más az egészségnél nagyobb jó az embereknek?” Aztán előáll a tornamester: „Én csodálkoznám legjobban, ha Gorgiasz művészetével nagyobb jót mutathatna föl, mint én az enyémmel.” S ha

erre kérdezném: „Hát te ki vagy, barátom, s mi a munkád?” „Tornamester – felelné –, munkám pedig az, hogy az emberek testét széppé, erőssé teszem.” A tornamester után a kalmár következik, s megvetve a többit, így szól: „Ítéld magad, Szókratész! Mutathat-e a vagyonnál nagyobb jót Gorgiasz vagy bárki más?” S ha erre kérdeném: „Hát te szerzed a gazdagságot?” „Én” – felelné. „S mi vagy?” „Pénzkufár.” „Hát a vagyont tartod a legfőbb jónak?” „Azt én” – mondaná. S ha most erre azt a választ adnánk: „Pedig Gorgiasz itt ellenkezőleg azt állítja, hogy az ő művészete nagyobb jónak okozója, mint a tiéd”, bizonyosan

azt vetné ellene: „Mi hát az a nagyobb jó? Erre feleljen Gorgiasz!” Képzeld el, Gorgiaszom,

hogy ilyen kérdésekkel jövünk eléd, én is, ezek is, felelj most, mi hát az a szerinted legfőbb jó, amelynek mesteréül állítod magad?

GORGIASZ

Az, Szókratész, ami általában is a legfőbb jó, mert szabaddá teszi az embert, s biztosítja uralmát mások fölött a saját városában.

SZÓKRATÉSZ

Minek nevezed tehát?

GORGIASZ

A legfőbb jó az a képesség, hogy beszédeinkkel meggyőzzük a bírákat a törvényszéken, a tanácsnokokat a tanácsban, a polgárokat a népgyűlésen vagy egyéb politikai célú összejöveteleken. A beszéded hatalmával szolgálóddá teszed az orvost, szolgálóddá a tornamestert. Arról a pénzkufárról pedig ki fog tűnni, hogy nem magának gyűjti a vagyont, hanem neked, aki értesz hozzá, hogyan kell szónokolni s a tömeget okoskodással meggyőzni.

VIII. SZÓKRATÉSZ

Most végre pontosan meghatározta, Gorgiasz, milyen művészetnek tartod a szónoklást. Ha jól értem, a rábeszélés művészetének mondd, amelynek egész működése és fő törekvése a rábeszélésben végződik. Vagy azt állítod, hogy még többre is képes, mint meggyőződést támasztani a hallgatók lelkében?

GORGIASZ

Nem. Nézetem szerint egészen helyesen határozta meg. Fő törekvése csakugyan az.

SZÓKRATÉSZ

Most hallgass rám, Gorgiasz, mert elhíheted, hogy ha valakivel beszélgetek, valóban végére akar járni annak, amiről szó van: én ilyen vagyok. Úgy vélem, te is.

GORGIASZ

És mire való mindez?

SZÓKRATÉSZ

Azonnal megmondom. Ma még nem tudom ugyan világosan, hogy mi az a szónoki rábeszélés és milyen tárgyakra vonatkozik; de már gyanítom, mit akarsz mondani róla. Azért mégis fölteszem a kérdést: milyen az a rábeszélés, amely a szónoklásból ered, s milyen tárgyakra vonatkozik? Hogy gyanításom ellenére sem mondom ki véleményemet, hanem téged kérdezek: azt nem a kedvéért teszem, hanem nyomozásunk javára, hogy így jobban tisztázhassuk a szóban forgó ügyet. S nem látod-e be, hogy méltán kérdezek? Ha például tudni akarnám, milyen festő Zeuxisz, s te azt felelnéd: „alakok festője”, nem helyesen kérdeznék-e tovább: „Milyen alakokat fest és milyen anyagra?”

GORGIASZ

De helyesen kérdeznél.

SZÓKRATÉSZ

És nemde azért, mert vannak festők, akik sokféle alakot is festenek?

GORGIASZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

De ha Zeuxiszon kívül más festő nem volna, feleleted kielégítene.

GORGIASZ

Ki.

SZÓKRATÉSZ

Mondd meg hát a szónoklásról is: vajon egyedül csak az tud-e rábeszélni vagy más

művészetek is? Értem pedig ezt a következőképpen: aki valami dologra tanít, rábeszéli-e azt, akit tanít, vagy nem?

GORGIASZ

De mennyire, Szókratész!

SZÓKRATÉSZ

Hogy az említett művészetekre térjünk: vajon a számtan s a számtudós megtanítja-e az embert arra, hogy milyen nagyok a számok?

GORGIASZ

Természetesen.

SZÓKRATÉSZ

Ennélfogva rá is beszél?

GORGIASZ

Rá.

SZÓKRATÉSZ

Ennélfogva a számtan is a rábeszélés művészete?

GORGIASZ

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

S ha megkérdezné valaki, hogy milyen és milyen tárgyra irányuló a rábeszélése, azt felelnénk neki: arra, mely arra tanít, hogy milyen nagy a páros és páratlan. S így az említett művészetekről, valamennyiről kimutathatjuk, hogy rábeszélést kelt, és azt is, hogy milyen s mi körül. Vagy nem?

GORGIASZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Ennélfogva nem egyedül a szónoklás tud rábeszélni?

GORGIASZ

Igazat beszélsz.

IX. SZÓKRATÉSZ

Ha tehát a többi művészet is ért hozzá, itt is, mint a festő körül, méltán föltehetjük a kérdést: milyen és mely tárgyra vonatkozó rábeszélést kelt a szónoklás? Vagy nem helyes a kérdésem?

GORGIASZ

De helyes.

SZÓKRATÉSZ

Felelj hát, Gorgiasz, ha ez a véleményed.

GORGIASZ

A szónoklás azon rábeszélés művészete, melyre, mint már mondtam, a törvényszék előtt s egyéb gyülekezetekben van szükségünk, rábeszélése tárgya pedig a jogos és jogtalan.

SZÓKRATÉSZ

Én is gyanítottam, Gorgiasz, hogy azt a rábeszélést s a rábeszélésnek ilyen tárgyát érted. De azért ne csodálkozz, ha megint olyan kérdést vetek fel, melyre egész világos a felelet. Nem miattad teszem ezt, hanem hogy beszélgetésünk illő rendjét-módját meg ne zavarjam, és hogy mondanivalónkat pusztá gyanításra el ne kapjuk egymás elől, s te a magad ügyét föltevésed értelmében tetszésed szerint kifejthesd.

GORGIASZ

Nézetem szerint helyesen cselekszel így, Szókratész!

SZÓKRATÉSZ

Úgy hát vizsgálódjunk a következőkről. Mondhatjuk-e azt, hogy valamit „tudunk”?

GORGIASZ

Mondhatjuk.

SZÓKRATÉSZ

Hát azt, hogy „hiszünk”?

GORGIASZ

Azt is.

SZÓKRATÉSZ

Vajon egyet jelent-e a „tudunk” és a „hiszünk”? Egy-e tudás s hit, vagy különböző?

GORGIASZ

Véleményem szerint különböző, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Helyesen vélekedel. Azonnal fel is ismerheted őket, mert ha kérdezné valaki: „Van-e igaz és hamis hit, Gorgiasz?”, azt hiszem, azt felelnéd: van.

GORGIASZ

Jól mondod.

SZÓKRATÉSZ

S tovább? Van-e igaz és hamis megismerés?

GORGIASZ

Éppenséggel nincs.

SZÓKRATÉSZ

Világos tehát, hogy a két dolog nem azonos.

GORGIASZ

Igazat beszélsz.

SZÓKRATÉSZ

De azért rábeszélés kellett annak is, aki megtanult valamit, akárcsak annak, aki elhisz valamit?

GORGIASZ

Ez már úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Ha tetszik tehát, két fajtáját különböztethetjük meg a rábeszélésnek: az egyik hitet kelt tudás nélkül, a másik tudást.

GORGIASZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Vajon melyik rábeszélést kelti a szónoklás a törvényszék előtt s egyéb helyeken a jogos és jogtalan körül? Azt-e, mely hitet ad tudás nélkül, vagy azt, amely tudást?

GORGIASZ

Világos, Szókratész: azt, amely hitet ad.

SZÓKRATÉSZ

A szónoklás tehát, úgy látszik, az elhitehető rábeszélés művészete, nem pedig az oktató rábeszélése a jogos és jogtalan ügyében.

GORGIASZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Ennélfogva a szónok nem oktatja a törvényszéket s a tömeget arra, hogy mi jogos, mi jogtalan, hanem azt is, ezt is csak elhiteheti velük. Annyi népet ily rövid idő alatt oly nagy dologra meg sem taníthatna!

GORGIASZ

Nem bizony.

X. SZÓKRATÉSZ

Nos, mit is mondjunk hát a szónoklásról? Én magam még nem vagyok tisztában vele. Ha gyűlést tartanak e városban, hogy orvost válasszanak vagy hajóácsot, vagy más mesterembert:

nemde a szónok ilyenkor nemigen fog tanácsot adni? Mert világos, hogy minden ilyen választásnál a legképzettebbet kell kiszemelni. Ha pedig körfalak vagy kikötők, vagy hajógyárak építéséről van szó, akkor is csak az építéshez értők adnak tanácsot. Mikor pedig az

a kérdés, hogy ki legyen a hadvezér, milyen állást foglaljunk el az ellenség ellen, milyen helyeket szálljunk meg: akkor meg a hadvezérségben jártasak szava dönt, nem a szónoké. Vagy mit szólsz ehhez, Gorgiasz? Mivel magad is szónoknak nevezed magadat, s állítod, hogy másokat is szónokká képzél: legjobb lesz nálad kérdezősködni művészeted felől. S úgy nézz most engem, hogy hasznodat is akarom. Hátha van itt közöttünk egynehány, aki tanítványod szeretne lenni — s úgy látom, sokan is vannak —, csakhogy nincs bátorsága

kérdezni. Vedd hát úgy, mintha nevükben is kérdeznék: „Mit nyerünk vele, Gorgiasz, ha hozzád szegődünk? Miről tudunk majd tanácsot adni a városnak? Csak a jogosról s jótalanról, vagy azon ügyekről is, melyeket az imént említett Szókratész?” Próbálj meg felelni nekik.

GORGIASZ

Meg is kísérlem, Szókratész, s világosan kifejtem a szónoklás teljes hatalmát; nagyon jó nyomra vezettél. Azt csak tudod, hogy az athéniak hajógyárai, falai meg kikötői Themisztoklésznek s részben Periklésznek tanácsára épültek, nem pedig a mesteremberek szavára.

SZÓKRATÉSZ

Themisztoklészről így beszélnek, Gorgiasz! Azt meg saját fülemmel hallottam, mikor Periklész indítványozta, hogy a középső falat fölépítsük.

GORGIASZ

S nem veszed-e észre, hogy az imént szóba esett választásoknál is mindig a szónokok adnak tanácsot, s itt is az ő véleményük dönt?

SZÓKRATÉSZ

Épp e fölötti bámulatomban kérdezem újra, Gorgiasz: mi hát tulajdonképpen a szónoklat hatalma? Mert valami megmagyarázhatatlan nagynak tűnik előttem, ha így tekintem.

XI. GORGIASZ

Hátha még amúgy igazában ismernéd, Szókratész, ha tudnád, hogy úgyszólván az összes többi művészet minden képességét magában foglalja! Mondok neked erre döntő bizonyítékot. Testvérem és más orvosok kíséretében nemegyszer mentem már oly beteghez, aki sem orvosságot nem akart bevenni, sem vágatni vagy égettetni nem engedte sebesét. Beszélhetett az orvos. Végre nekem kellett előállnom, s én rábeszéltem a beteget, és nem más művészettel, hanem a pusztá szónoklással. Azt is állítom, hogy ha egy szónok és egy orvos egy városba vetődne, és ketten a népgyűlésen vagy más tömeg előtt vitára kelnének arról, hogy melyiket kell orvosnak választani, az orvosra rá se hederítenének, hanem ha akarná, a szónokot választanák meg orvosnak. S bármely más művésszel szemben is a szónoké lesz az elsőség a tömeg előtt; mert nincs dolog, amiről a szónok a sokaságnak ne tudna meggyőzőbben

beszélni, mint más emberfia. Íme ilyen s ily nagy hatalma van a szónoklásnak. Csakhogy úgy kell ám használnunk, Szókratész, mint másféle versenyzési képességünket is, hiszen azt sem kell azért valamennyi ember ellen bevetnünk. Ha megtanultunk ököllel vívni, egész testtel birkózni vagy teljes fegyverzettel síkraszállni, úgy, hogy túlteszünk baráton, ellenségen: azért még jó embereinket ütni, vágni, megölni nem szabad. Ha pedig valaki a tornaiskolában izmos testű s kemény öklű lett, azután atyját veri vagy anyját, vagy valamelyik családjabelit, barátját: Zeuszra!, azért nem kell ám a tornamestereket s a fegyveres vívás tanítóit gyűlölni s a városból kiűzni. Mert ezek jogos használatra adták át a mesterséget ellenségeink és bántalmazóink ellen: védelemre, nem pedig támadásra; s csak akik a másik oldalról fogják meg a dolgot, élnek vissza erejükkel és művészetükkel. Nem a tanítók károsak tehát, s nem a

művészet káros és oka a bajnak, hanem azok, akik visszaélnék vele. Ez az eset a szónoklással is. Mert bár a szónok is mindenki ellen síkraszáll-hat s mindenről képes szólni, úgyhogy nincs

dolog, miről ne a legmeggyőzőbben tudna beszélni a tömegeknek: azért azonban, habár tehetné, neki sem szabad megfosztania tekintélyétől sem az orvost, sem a többi szakembert; hanem méltóan kell használnia a szónoki, valamint a versenyzési ügyességét. Ha pedig szónokká lett valaki, s e hatalmával és művészetével jogtalankodik: tanítóját azért nem kell gyűlölni s a városból kiűzni. Mert az jogos használatra adta át művészetét, ő azonban ellenkezőre fordítja. Igazán gyűlölni, kiűzni, megölni tehát csak a művészetével visszaélő tanítványt lehet, de nem a tanítót.

XII. SZÓKRATÉSZ

Úgy gondolom, Gorgiasz, hogy te is már sok vitatkozásban vettél részt, s szembetűnhetett neked a következő körülmény. A beszélgetők nemigen szokták szabatosan meghatározni a vitatkozás tárgyát, hogy így egymáson okulva, egymást oktathassanak a kérdés végére. Hanem ha ellentmondás támad közöttük, s az egyik azt mondja, hogy ellenfele nem beszél helyesen vagy világosan: összezördülnek, és ráfogják egymásra, hogy irigységből, pusztán ellenkezésből állítanak valamit, nem pedig a szóban forgó tárgy kiderítésére. Vannak, kik végül rútul összekapnak, egymást csúfolják, szidalmaznak, úgyhogy a jelenlevők szinte restelkednek, hogy ilyen embereket figyelmükre méltattak. S miért mondom most ezt? Mert úgy látom, hogy abból, amit a szónoklásról először megjegyeztél, nemigen következik s vele nemigen egyezik az, amit most beszélsz. Ha mármost megcáfollak, attól tartok, majd azt hiszed: kötekedésből beszélek, és nem a dolog megvilágítására, hanem ellened. Ha te is azon emberek sorából vagy, akikből én, nagyon szívesen keresztűzbe veszek; de ha nem, inkább abbahagyom a dolgot. S milyen emberekhez tartozom én? Azokhoz, akik szívesen veszik a cáfolatot, ha nem mondanak igazat, de szívesen cáfolnak is, ha másvalaki hibázza el; s azokhoz, kiknek a megcáfoltatás semmivel sem kellemetlenebb, mint a cáfolás. Sőt a megcáfoltatást annyival nagyobb jónak tartom, amennyivel jobb, ha az ember maga szabadul meg a legnagyobb rossztól, mintha mást szabadít meg. S azt hiszem, nagyobb rossz nem is érhetné az embert, mint a hamis vélemény épp arról, ami most szóban forog. Ha te is ilyen embernek vallod magad, úgy folytassuk a beszélgetést; ha azonban azt gondolod: ne vitassuk tovább, ám legyen, hagyjuk abba.

GORGIASZ

De bizony vallom, hogy én is olyan vagyok, Szókratész barátom, amint te ezt bemutattad. Csakhogy tekintetbe kell vennünk a jelenlevőket is. Már jóval előbb, hogy eljöttetek, sokat magyarázgattam nekik; beszélgetésünk pedig, ha folytatjuk, ki tudja, mily hosszán elnyúlhat. Gondoljunk hát velük is, hogy ne tartsunk vissza senkit, ha másra volna kedve.

XIII. KHAIREPHÓN

Barátaink zajából, íme, megérthetitek, Gorgiasz és Szókratész, mennyire vágnak tovább is hallgatni szavaitokat. Engem pedig ne érjen soha olyan elfoglaltság, hogy miatta ilyen tárgyú és ilyen módon vezetett beszélgetésben ne lehessen részem.

KALLIKLÉSZ

Istenuccse, igazad van, Khairephón! Sok beszélgetést hallgattam végig már én is, de nem emlékszem, hogy nagyobb örömem telt volna benne, mint épp most; azért akár egész nap vitatkozhattok: szívesen veszem.

SZÓKRATÉSZ

Részemről, Kallikléstem, nincs akadály; csak Gorgiasz is akarja!

GORGIASZ

Illetlen volna ellenkezni, Szókratész, mikor én hívtam fel mindenkit, hogy kérdezhet tőlem, ami neki tetszik. Ha társainknak hát kedvük tartja, beszéljessünk, te pedig kedvedre kérdezhetsz.

SZÓKRATÉSZ

Íme, min akadtam fel beszédedben! Lehet különben, helyesen beszéltél, csak hogy nem értettelek meg. Azt mondtad, mindenkit szónokká képezhetsz, ha tőled tanulni akar.

GORGIASZ

Igen, azt mondtam.

SZÓKRATÉSZ

Éspedig úgy, hogy a tömeg nem tanításának, hanem rábeszélésének el fog hinni mindent.

GORGIASZ

Úgy.

SZÓKRATÉSZ

Azt állítod tehát, hogy még az egészség kérdésében is nagyobb rábeszélő lesz a szónok, mint az orvos?

GORGIASZ

Mondtam már: a tömeg előtt.

SZÓKRATÉSZ

A tömeg előtt, nemde, annyi, mint a tudatlanok előtt, mert a tudók előtt nem kelt nagyobb bizalmat, mint az orvos.

GORGIASZ

Igazad van.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát több hitelre talál, mint az orvos, több hitelre talál, mint a tudó?

GORGIASZ

Bizonytal többre.

SZÓKRATÉSZ

Anélkül, hogy orvos volna, ugye?

GORGIASZ

Anélkül.

SZÓKRATÉSZ

A nem orvos pedig bizonytal járatlan abban, miben az orvos járatos?

GORGIASZ

Világos.

SZÓKRATÉSZ

A tudatlan tehát a tudatlanok előtt több hitelre talál, ha igaz, hogy a szónok több hitelre talál, mint az orvos. Helyesen következtetek vagy nem?

GORGIASZ

Helyesen.

SZÓKRATÉSZ

Eszerint a többi művészettel szemben is hasonló helyzete van a szónoknak és a szónoklásnak. Hogy mi tulajdonképpen a dolgok természete, azt éppen nem kell tudnia; elég, ha a rábeszélésnek valami fortélyát kieszeli, hogy a tudatlanok előtt úgy lássék, mintha többet tudna a tudóknál.

XIV. GORGIASZ

Micsoda kényelem, Szókratész! Egyebet sem kell tudni, csak azt az egy művészetet, s nem foghat ki rajtunk semmi tudós.

SZÓKRATÉSZ

Kifoghat-e ily módon a többi művészen a szónok vagy nem? Majd megvizsgáljuk, ha beszélgetésünk sora rávezet. Előbb azonban jöjjünk tisztába a következővel. Vajon a jogossal,

a jogtalan, a széppel és a rúttal, a jóval és a rosszal szemben is oly helyzetben van-e a szónok, mint előbb az egészséggel és a többi művészet tárgyával? Maga ugyan nem tudja, mi tulajdonképpen a jó és a rossz, a szép és a rút, a jogos és a jogtalan, de azért oly fortélyos rábeszélést eszel ki, hogy a tudatlanok előtt, bár nem érti a dolgot, olyannak tűnik fel, mint aki

többet tud a hozzáértőknél. Vagy mindezt már tudnia kell annak, ki szónoknak készül; s csak ha tudja, fogadod tanítványul? Vagy ellenkezőleg, mint a szónoklás mestere, te ugyan a hozzád érkezőt minderre nem tanítod – hiszen nem is feladatod, de azért annyira viszed vele, hogy a tömegnek úgy látszik, mintha tudna mindent, pedig nem tud, s jó ember volna, pedig nem az? Vagy egyáltalán nem is taníthatod szónoklásra, míg e dolgokban az igazságot nem ismeri? Vagy hogy is áll a dolog, Gorgiasz? Az egekre! Fejtsd ki, mint előbb mondtad, milyen

a szónoklás teljes hatóköre?

GORGIASZ

Ha tanítványom még nem ismerné e dolgokat, úgy hiszem, Szókratész, tőlem majd meg fogja tanulni.

SZÓKRATÉSZ

Megálljunk! Így már jól beszélsz. Ha tehát szónokká akarsz képezni valakit, annak tudnia kell, mi a jogos és a jogtalan, akár előbb tanulta meg, akár később – tőled.

GORGIASZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Nos, tovább! Aki építést tanult, az építőmester, ugye?

GORGIASZ

Az.

SZÓKRATÉSZ

S zenész, aki zenét?

GORGIASZ

Az.

SZÓKRATÉSZ

Aki pedig orvoslást, az orvos? Szóval a többi mesterségben is: aki valamelyiket tanulta, olyanná lesz, amilyenné az a tudománya teszi.

GORGIASZ

Kétségkívül.

SZÓKRATÉSZ

S ezen okból nem lesz-e igazságos ember, aki megtanulta, mi a jogos, mi az igazságos?

GORGIASZ

De, hogyne.

SZÓKRATÉSZ

Az igazságos ember pedig igazságosan cselekszik?

GORGIASZ

Úgy.

SZÓKRATÉSZ

Eszerint a szónoknak igazságosnak kell lennie, az igazságos embernek pedig igazságosan kell cselekednie.

GORGIASZ

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

Az igazságos tehát sohasem fog akarattal jogtalanságot elkövetni?

GORGIASZ

Sohasem.

SZÓKRATÉSZ

A szónok pedig a mondottak szerint szükségképpen igazságos.

GORGIASZ

Az.

SZÓKRATÉSZ

Sohasem fog tehát akarattal jogtalanságot elkövetni.

GORGIASZ

Úgy látszik, nem.

XV. SZÓKRATÉSZ

Emlékezz most, mit mondtál kevéssel ezelőtt: nem a tornamestert kell vádolni s a városokból kiűzni, ha az ökölvívó nem jól használja tudományát s jogtalanságot követ el. Éppúgy, ha a szónok jogtalanul visszaél a szónoklással, nem a mestert kell vádolni s a városból kizavarni, hanem a jogtalankodót s a szónoklással helytelenül élőt. Mondtad ezt vagy sem?

GORGIASZ

Mondtam.

SZÓKRATÉSZ

Most pedig kitűnt, hogy, íme, a szónok sohasem jogtalankodik. Vagy nem?

GORGIASZ

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

Beszélgetésünk kezdetén pedig, Gorgiasz, azt állítottad, hogy a szónoklás olyan beszédek körül forog, melyeknek tárgya nem a páros és páratlan, hanem a jogos és a jogtalan. Így van-e?

GORGIASZ

Így.

SZÓKRATÉSZ

Amikor te így szóltál, én úgy éreztem, hogy a szónoklás sohasem lehet igazságtalan dolog, hiszen beszédei mindig az igazságosság körül forognak. Midőn azonban később azt állítottad, hogy a szónok jogtalanul vissza is élhet a szónoklással, csodálkozni kezdtem, s úgy vélekedtem, hogy ezek az állítások nem egyeztethetők össze. Ezért mondtam ezeket a szavakat: ha mint én, te is nyereségnek tartod a megcáfolást, beszéljünk tovább, de ha nem, hagyjuk abba. Erre újra vizsgálatra fogtuk a dolgot, s most már magad is láthatod az

eredményt: hogy a szónok sem igazságtalanul vissza nem élhet a szónoklással, sem akarattal igazságtalanságot el nem követhet. De valójában hogy miképp van is a dolog, annak – a kutyára! – rövid beszélgetésben nemigen járhatunk kellően a végére, Gorgiasz.

XVI. PÓLOSZ

Hogyan, Szókratész? Valóban így vélekedel a szónoklásról, mint ahogy most beszélsz? Vagy azt hiszed, Gorgiasz pusztá restelkedésből fogadta el állításodat, hogy a szónoknak ismernie kell, mi a jogos, a szép, a jó, s csak restelkedésből hagyta rád, hogy erre meg is tanítja a hozzáérkező tanítványt, ha az még nem tudná? Ebből az állításból támadt az egész ellentmondás, melybe oly nagy örömmel kergetted Gorgiaszt. Mert véleményed szerint ki tagadná, hogy maga is ismeri az igazságot, s mást is megtaníthat rá? Nemigen finom tréfa ily módon sarokba szorítani valakit!

SZÓKRATÉSZ

Szép ifjú Póloszom! Hisz épp azért törjük magunkat társak és utódok után, hogy mikor már korosabbá válva meg-megingunk, ti, fiatalabbak oldalunk mellett álljatok, s tetteinket, szavainkat a helyes útra tereljétek. Ha tehát én és Gorgiasz most tévedtünk beszélgetésünkben, itt vagy mellettünk, igazíts rajtunk. Kötelességed. Én legalábbis abból, amiben megegyeztünk, mindent visszavonok, amit akarsz, ha azt hiszed, hogy rosszul következtettünk. Csak egy dologra vigyázz!

PÓLOSZ

Nos, mire?

SZÓKRATÉSZ

Fojtsd magadba, Pólosz, a szóáradatot; beszélgetésünk elején nagyon nekiindultál.

PÓLOSZ

Ej! Ne beszélhessek annyit, amennyit akarok?

SZÓKRATÉSZ

Valóban hallatlan szerencsétlenség volna, kedvesem, ha ide, Athénba érkezve, hol olyan nagy szólásszabadság uralkodik, mint sehol Görögországban, egyedül te volnál az, akiben bennreked a szó. Csakhogy rám is gondolj. Ha megereszted a szót, s kérdéseimre nem felelsz, velem is hallatlan dolog történne, ha nem mehetnék el s meg kellene hallgatnom téged. Azért, ha érdekel beszélgetésünk, s a helyes útra akarod terelni, mint most mondtam, fogj bele ott, ahol neked tetszik, s annak rendje szerint kérdezve-feelve, mint én és Gorgiasz, cáfolj meg, vagy fogadd el tőlem a cáfolatot. Hisz tudod te is azt, amit Gorgiasz, vagy nem?

PÓLOSZ

De, tudom.

SZÓKRATÉSZ

Eszerint te is fel szoktad szólítani az embereket, hogy tegyenek kérdést bármiről, mert mindenre megfelelsz nekik?

PÓLOSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Úgy válassz hát tetszésed szerint: kérdezz vagy felelj!

XVII. PÓLOSZ

Elfogadom a választást, s felelj nekem, Szókratész, minek mondod te a szónoklást, most, hogy azt hiszed: Gorgiasz zsákutcába jutott.

SZÓKRATÉSZ

Azt kérded, milyen művészetnek tartom?

PÓLOSZ

Azt én.

SZÓKRATÉSZ

Nem tartom semmiféleképpen sem, Pólosz barátom, hogy megmondjam az igazat!

PÓLOSZ

Minek tartod hát a szónoklást?

SZÓKRATÉSZ

Foglalkozásnak, melyből iratodban, mint nemrég olvastam, azt mondod, hogy művészetté emelted.

PÓLOSZ

S milyen foglalkozásnak?

SZÓKRATÉSZ

Valami gyakorlatnak.

PÓLOSZ

Gyakorlatnak mondod tehát a szónoklást?

SZÓKRATÉSZ

Annak én, hacsak te mást nem állítasz.

PÓLOSZ

S minek gyakorlata?

SZÓKRATÉSZ

Élvezetet, gyönyört szerzünk vele.

PÓLOSZ

Nemde valami szépnek tűnik neked a szónoklás, hogy így kedveskedik az embereknek?

SZÓKRATÉSZ

Hogyan, Pólosz? Még nem is hallottad tőlem, minek tartom, s máris azt kérdezed, hogy nem tűnik-e szépnek nekem?

PÓLOSZ

Hát nem hallottam-e, hogy valami gyakorlatnak nevezted?

SZÓKRATÉSZ

Mivel oly nagyra vagy a kedveskedéssel, akarsz-e nekem is kedveskedni egy kicsit?

PÓLOSZ

Szívesen.

SZÓKRATÉSZ

Akkor kérdezz: milyen művészetnek tartom a szakácmesterséget?

PÓLOSZ

Kérdem hát: milyen művészet a szakácmesterség?

SZÓKRATÉSZ

Semmiféle, Pólosz!

PÓLOSZ

Mondd meg hát, micsoda?

SZÓKRATÉSZ

Valami gyakorlat, azt állítom.

PÓLOSZ

Mondd hát, milyen?

SZÓKRATÉSZ

Gyakorlat valami gyönyör vagy élvezet szerzésében.

PÓLOSZ

Hát a szakácmesterség és a szónoklás egyre megy?

SZÓKRATÉSZ

Azt nem mondom, de ugyanazon foglalkozásnak része az is.

PÓLOSZ

S milyen foglalkozásé?

SZÓKRATÉSZ

Csak valami durvaságot el ne kövessenek, ha megmondom az igazat. Restellek szólni Gorgiasz miatt; még majd azt hiszi: foglalkozását akarom csúfolni. Különbözik igazán nem tudom, azzal a szónoklással foglalkozik-e Gorgiasz, amelyet én értek; az eddig mondottakból még nem világos előttem a véleménye. Amit én nevezek szónoklásnak, az bizony nem valami szép dolognak a része.

GORGIASZ

Mondd csak meg, Szókratész, minek a része, miattam ne restelld magad.

XVIII. SZÓKRATÉSZ

Úgy vélem, Gorgiasz, oly foglalkozás, melynek a művészethez semmi köze; inkább csak agyafúrt, merész s az emberekkel ügyesen bánni tudó elmének a tevékenysége. A legfőbb benne a hízelgés. S ez a tevékenység sok és különböző részre oszlik; az egyik ilyen rész a szakácsság is, mely művészetszámba megy ugyan, szerintem azonban nem művészet, csak ügyesség és gyakorlat. Része még a szónoklás, aztán a piperézés és a szofisztika: négy rész, melynek ugyanannyi külön tárgya van. Most már, ha akarja, kérdezhet Pólosz, mert még nem hallotta, a hízelkedés melyik részének tartom a szónoklást. Észre sem vette, hogy előbb erre kell felelnem, mielőtt azt kérdezheti, vajon szépnek tartom-e a szónoklást. Pedig addig nem mondom meg neki, hogy szépnek vagy rútnak tartom-e, míg előbb arra nem felelek, hogy egyáltalán micsoda. Ez nem volna rendjén, Pólosz! Ha tehát tudni akarod, kérdezd: a hízelgés melyik részének tartom a szónoklást?

PÓLOSZ

Íme kérdezlek, s felelj: melyik részének?

SZÓKRATÉSZ

Vajon megértesz-e? Szerintem ugyanis a szónoklás a politikai művészet egy részének

árnyképe.

PÓLOSZ

S aztán? Szépnek vagy rútnak tartod?

SZÓKRATÉSZ

Rútnak én. Mert a rosszat rútnak nevezem, hogy úgy feleljek neked, mintha értenéd már gondolatomat.

GORGIASZ

Istenemre, Szókratész: én magam sem értem, mit akarsz mondani.

SZÓKRATÉSZ

Könnyen úgy lehet, Gorgiasz, mert még nem fejthettem ki világosan. Pólosz még nagyon fiatalos és hevesen rohan előre.

GORGIASZ

Hát hagyd őt, s nekem mondd meg, hogyan érted, mikor a szónoklást mint a politikai művészet egy részének árnyképét határozod meg?

SZÓKRATÉSZ

Megkísérlem tehát elmondani, minek tűnik nekem a szónoklás. Ha nem találnám el, Pólosz majd megcáfol. Nevezel-e testnek valamit meg léleknek?

GORGIASZ

Nevezek.

SZÓKRATÉSZ

S mindkettőnek külön-külön jólétéről is beszélhetünk?

GORGIASZ

Beszélhetünk.

SZÓKRATÉSZ

Hát tovább? Nem beszélhetünk-e látszólagos jólétről is, de valójában nem létezőről? Mint mikor például sokaknak látszatra jó állapotban van a teste, s az orvoson és a tornamesteren kívül senki sem venné észre, hogy fogyatékos az egészségük.

GORGIASZ

Igazat beszélsz.

SZÓKRATÉSZ

Azt mondom tehát, van valami a testben meg a lélekben is, ami azt teszi, hogy látszatra jól bírja magát a test s a lélek, ha a valóságban nem is.

GORGIASZ

Van.

XIX. SZÓKRATÉSZ

Még világosabban ki szeretném fejezni előtted, amit gondolok. Két tárgy lévén (a test és a lélek), két művészetet is különböztetek meg. Azt, amelyik a lélekre vonatkozik, politikának nevezem, a testre vonatkozót azonban nem tudom csak úgy egy névvel nevezni; ezért – ámbár

a test ápolása egységes – két részre osztom: a tornára és az orvostanra. A politikát is feloszthatom: a tornával a törvényhozást állítom párhuzamba, az orvostannal az igazságszolgáltatást. Mivel ugyanazon tárgyra vonatkoznak, mindegyiknek van valami közössége a másikkal: az orvostannak a tornával, az igazságszolgáltatásnak a törvényhozással. De különböznek is némileg egymástól. Ezt a négy dolgot, amelyek közül kettő a testet, kettő a lelket gondolja a legüdvösebb módon, megéri a hízelgés – nem mondom, hogy megismeri, csak szimatolja –, s maga is négy részre válik, és ama másik négy rész alá bújva, mindig külön-külön annak mezét veszi magára, amely mögé elbújt; s nem törődve a legüdvösebbel, mindig a legkellemesebb csalétkével fogja meg az esztelenséget, úgyhogy ez feltétlenül hódol neki. Így bújik az orvostan mögé a szakácmesterség s tettei magát, mintha tudná, mily ételek a legüdvösebbek a testnek; s ha gyermekek vagy gyermekien együgyű emberek előtt kellene vitatkoznia a szakácsnak és az orvosnak, hogy ki ért közülük jobban a jó vagy rossz eledelhez: az orvos akár éhen halhatna. Én pedig hízelgésnek nevezem és rútnak tartom az ilyent, Pólosz barátom – mert most hozzád beszélek –, ami az üdvössel nem törődve csak a kellemest veszi célba. S művészetnek sem mondom, csak gyakorlatnak, mert anélkül, hogy tárgyának természetét ismerné, vaktában tesz mindent és semminek nem tudja okát adni. Oktalan cselekvést pedig nem nevezek művészetnek. Ha most kifogásod van beszédem ellen, kész vagyok vitatkozni veled.

XX. Azt állítom ugyanis, hogy az orvostan mögé bújik a szakácmesteri hízelkedés. A torna mögé pedig a piperészség mint káros, csaló, nemtelen, szabad emberhez méltatlan gyakorlat, amely formás külsővel, bőrre rakott festékekkel, a ráncok elsimításával, cifra ruhával csalogat, úgyhogy az ember külső szépséget rakva magára, tornán edzett természet adta szépségével nem törődik. Hogy el ne nyújtsam a beszédet, a mérnökök módjára akarom kifejezni magam – mert most már valószínűleg követheted okoskodásomat –; amilyen viszonyban áll a piperészség a tornával, olyanban a szofisztika a törvényhozással, s amilyenben a szakácmesterség az orvostannal, olyanban a szónoklás az igazságszolgáltatással. Íme így különböznek természetükben, mivel azonban egymáshoz közel is állnak, ugyanazon tárgyra is

vonatkoznak: a szofisták és a szónokok egymással összezavarodnak, és nem képesek sem ők

hasznára lenni önmaguknak, sem nekik a többi ember. S ha nem a lélek kormányozná e testet, hanem a test magamagát, s nem a lélek vizsgálná s különböztetné meg egymástól a szakácsügyességet és az orvostant, hanem a test saját gyönyörei mérlegén, akkor nagy kelete

volna Anaxagorasz mondásának – ismered te is, Pólosz barátom –, hogy egybe van kavarva minden dolog* s nem lehetne megkülönböztetni azt, ami egészséges, gyógyító az ínycsiklandótól. Hallottad most, minek tartom a szónoklást: a lélekre nézve ugyanaz, ami a szakácmesterség a testre. Meglehet, furcsán jártam el, hogy oly hosszúra nyújtottam beszédemet, mikor nálad a szó árja ellen kikeltem. De bocsánatodat várom. Mert mikor röviden szóltam, nem értettél meg s nem tudtál elbánni feleleteimmel: ezért kellett a bővebb fejtegetés. Ha én is így járnék, ereszd meg te is beszéded gyeplőjét; ha azonban találnak feleleteim, türtőztess magad s ne zavarj. Így van rendjén. Ha ezzel a feleletemmel tudsz mit kezdeni, rajta, használd fel!

XXI. PÓLOSZ

Mit is mondtál? Hízélgésnek tartod a szónoklást?

SZÓKRATÉSZ

A hízelgés egy részének mondtam, igen. Fiatal létedre már ilyen rosszul emlékezel? Pólosz, Pólosz, mi lesz veled később?

PÓLOSZ

Azt hiszed hát, hogy a jeles szónokokat a városban hitvány hízelgőnek nézik?

SZÓKRATÉSZ

Kérdés gyanánt veted ezt fel, vagy valami fejtegetésbe kezdesz?

PÓLOSZ

Kérdés gyanánt.

SZÓKRATÉSZ

Úgy gondolom hát, nem is veszik figyelembe őket.

PÓLOSZ

Nem? Hát nem ők-e a leghatalmasabbak az államokban?

SZÓKRATÉSZ

Nem ám, ha hatalomnak azt nevezed, ami a hatalmasnak javára válik.

PÓLOSZ

Hisz épp ezt értem rajta.

SZÓKRATÉSZ

Akkor úgy tartom, a szónokoknak van a legcsekélyebb hatalma az államokban.

PÓLOSZ

Hogyan? Hát nem ölhetnek-e meg kényükre bárkit, mint a zsarnokok? S nem foszthatják-e meg vagyonától s nem üldözhetik-e el az államokból azt, akit akarnak?

SZÓKRATÉSZ

Teringettét, Pólosz! Ha valamit mondasz, zavarban vagyok: vajon a magad állítását s véleményét fejezed-e ki, vagy pedig engem kérdezel?

PÓLOSZ

Csak téged kérdezlek.

SZÓKRATÉSZ

Ám legyen, barátom! Csakhogy egyszerre kétfélét kérdezel.

PÓLOSZ

Kettőt, hogyan?

SZÓKRATÉSZ

Nem mondtad-e az imént, hogy a szónokok kényükre ölhetnek bárkit, mint a zsarnokok, s hogy vagyonától foszthatják meg s kiüldözhetik az államokból azt, akit akarnak?

PÓLOSZ

De mondtam.

XXII. SZÓKRATÉSZ

Azt állítom erre, hogy ez két kérdés, s felelek mind a kettőre. Mondom pedig Pólosz, mint az imént is megjegyeztem, hogy a szónokoknak és a zsarnokoknak a legcsekélyebb hatalma van államokban; s hogy úgyszólván semmi olyat nem tesznek, amit akarnak, hanem csak azt teszik, ami nekik a legüdvösebbnek látszik.

PÓLOSZ

Hisz épp ez mutatja nagy hatalmukat.

SZÓKRATÉSZ

Nem, legalábbis Pólosz nem azt állítja.

PÓLOSZ

Nem? De hiszen éppen azt állítom!

SZÓKRATÉSZ

Zeuszra, hát nem te mondtad, hogy hatalom az, ami a hatalmasnak javára válik.

PÓLOSZ

Ezt állítom most is.

SZÓKRATÉSZ

Jónak tartod azt, ha valaki esztelenségében cselekszik olyat, ami neki üdvösnek látszik?
Ezt nevezed nagy hatalomnak?

PÓLOSZ

Nem én.

SZÓKRATÉSZ

Akkor, ha meg akarsz cáfolni, ki kell mutatnod, hogy a szónokoknak belátása van, s szónoklásuk művészet, nem pedig hízelkedés. Ha pedig cáfolatlan maradok, akkor a szónokok és a zsarnokok, akik kényükre cselekszenek, ezzel semmi jót sem szereznek maguknak. Hisz magad mondod, hogy a hatalom valami jó; esztelenül, pusztán önkényből cselekedni pedig szerinted is rossz. Vagy nem így van?

PÓLOSZ

De így.

SZÓKRATÉSZ

Nincs hát a szónokoknak és a zsarnokoknak nagy hatalma az államban, amíg Pólosz rá nem bizonyítja Szókratészra, hogy csakugyan azt teszik, amit akarnak.

PÓLOSZ

Milyen ember is ez a Szókratész!

SZÓKRATÉSZ

Állítom, hogy nem azt teszik, amit akarnak. Hát cáfolj meg.

PÓLOSZ

Nem hagytad-e helyben az imént, hogy azt teszik, ami nekik üdvösnek látszik?

SZÓKRATÉSZ

S most is helybenhagyom.

PÓLOSZ

Akkor hát azt teszik, amit akarnak.

SZÓKRATÉSZ

Tagadom.

PÓLOSZ

Mikor azt teszik, ami nekik üdvösnek látszik?

SZÓKRATÉSZ

Akkor.

PÓLOSZ

Hetyke, hóbortos beszéd ez, Szókratész!

SZÓKRATÉSZ

Ne vádoldj, aranyom, Póloszom, hogy szájad íze szerint szólítsalak. Hanem ha van mit kérdezned, mutasd ki, hogy hamisan beszélek; ha nincs, te felelj nekem.

PÓLOSZ

Nem bánom, felelek; hadd lássam, hogy érted.

XXIII. SZÓKRATÉSZ

Vajon azt hiszed, hogy az emberek mindig azt akarják, amit cselekszenek? Vagy inkább azt, ami miatt teszik azt, amit tesznek? Például aki orvos rendelte gyógyszerét issza, azt akarja-e, amit tesz: orvosságot inni és szenvedni, vagy inkább a gyógyulást, s azért iszik?

PÓLOSZ

Világos: gyógyulást akar.

SZÓKRATÉSZ

S nemde a hajósok és másféle ügyekben eljárók sem mindig azt teszik, amit akarnak. (Ki kíván hajóra szállni, veszéllyel dacolni, ügyes-bajoskodni?) Hanem úgy hiszem, gazdagodni akarnak, azért hajóznak. A gazdagság céljából indulnak tengeri útra.

PÓLOSZ

Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ

S nem áll-e ez minden egyébre is? Ha valaki valami célból cselekszik, nem azt akarja, amit cselekszik, hanem azt a célt, amely miatt cselekszik.

PÓLOSZ

Így van.

SZÓKRATÉSZ

Ami a világon van, az vagy jó, vagy rossz, vagy e kettő között van: se jó, se rossz.

PÓLOSZ

Szükségszerűen, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Jónak mondod, nemde, a bölcsességet, az egészséget, a gazdagságot s a többi ilyesmit, rossznak pedig az ellenkezőjét?

PÓLOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Se jónak, se rossznak meg olyasmit mondasz, aminek néha a jóban, néha a rosszban van része, néha egyikben sem. Ilyen az ülés, járás, futás, hajózás, ilyen a kő, a fa és más ilyesmi. Ezt érted-e rajta, vagy másvalamit nevezel se jónak, se rossznak?

PÓLOSZ

Nem mást, ezt.

SZÓKRATÉSZ

Vajon ha valami közöttes (se jó, se rossz) dolgot teszünk, a jó végett tesszük-e, vagy a jót e közöttes végett?

PÓLOSZ

A közöttest a jó végett.

SZÓKRATÉSZ

A jóra törekedve járunk tehát, ha járunk, mert üdvösebbnek tartjuk, s ellenkezőleg, ugyane jó miatt állunk meg, valahányszor megállunk. Vagy nem?

PÓLOSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát gyilkolunk is, ha valakit megölünk, és száműzünk, vagyonát lefoglaljuk, azt is csak azért tesszük, mert ránk nézve üdvösebbnek tartjuk; vagy nem?

PÓLOSZ

De azért.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát ilyet teszünk, a jó végett tesszük?

PÓLOSZ

Avégett.

XXIV. SZÓKRATÉSZ

S abban is egyetértünk, hogy akaratunk nem arra irányul, amit valami célra cselekszünk, hanem arra, ami miatt ezt cselekedjük.

PÓLOSZ

Egyet.

SZÓKRATÉSZ

Nem egyszerűen gyilkosságot akarunk tehát, nem másnak száműzetését vagy vagyona elkobzását. Ezt csak akkor akarjuk, ha hasznosnak tartjuk; ellenkező esetben nem. Mert mi, mint magad elismered, csak a jót akarjuk – a se jót, se rosszat vagy a rosszat nem. Nos, igazam van, Pólosz, vagy nem? Miért nem felelsz?

PÓLOSZ

Igazad van.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát ebben egyetértünk, akkor az a zsarnok vagy szónok, aki gyilkol, valakit száműz, vagy valakinek a vagyonát elkobozza abban a hitben, hogy a javára válik, pedig a kárára üt ki:
nemde azt cselekszi, ami neki jónak látszik?

PÓLOSZ

Azt.

SZÓKRATÉSZ

De azt teszi-e, amit akar, ha cselekvése rossznak bizonyul? Nos, nem felelsz?

PÓLOSZ

Úgy látom, nem azt cselekszi, amit akar.

SZÓKRATÉSZ

És nagy hatalma van-e az ilyenek városában, ha szerinted a nagy hatalom valami jó?

PÓLOSZ

Nincs.

SZÓKRATÉSZ

Úgy helyesen mondtam, hogy az az ember, aki mindent tehet az államban, ami neki jónak látszik, azért még nem rendelkezik nagy hatalommal, s nem azt teszi, amit akar.

PÓLOSZ

Mintha bizony, Szókratész, magad is nem inkább azt kívánnád, hogy kedvedre mindent tehess az államban, mint hogy ne tehess; s nem irigykednél, mikor észreveszed, hogy más tetszése szerint kivégeztethet egy másik embert, vagy elkobozhatja vagyonát, vagy tömlöcbe vetheti!

SZÓKRATÉSZ

S mindezt jogosan vagy jogtalanul cselekedve?

PÓLOSZ

Bármiként teszi is, nem lesz-e így is, úgy is irigyelni való?

SZÓKRATÉSZ

Vigyázz a nyelvedre, Pólosz!

PÓLOSZ

Ugyan miért?

SZÓKRATÉSZ

Mert az irigylésre nem méltókat s a szerencsétleneket szánni kell, nem irigyelni.

PÓLOSZ

Hogyan? Hogy illik ez ide, az én példámra?

SZÓKRATÉSZ

Miért ne illenek?

PÓLOSZ

Eszerint, aki tetszése szerint bárkit megölethet s jogosan ölethet meg: szerinted az szerencsétlen és szájalmas?

SZÓKRATÉSZ

Nem az, de irigylésre sem méltó.

PÓLOSZ

Nem mondtad-e az imént szerencsétlennek is?

SZÓKRATÉSZ

Csak azt, barátom, aki jogtalanul ölet, s az ilyen emellett még szájalomra méltó is; de irigyelni valónak még a jogos halállal büntetőt sem mondom.

PÓLOSZ

Inkább a jogtalanul kivégzett a szálandó és szerencsétlen.

SZÓKRATÉSZ

Kevésbé, mint a gyilkos s kevésbé, mint a jogosan kivégzett!

PÓLOSZ

Hogyan, miért, Szókratész?

SZÓKRATÉSZ

Azért, mert a jogtalan cselekvés a legnagyobb rossz.

PÓLOSZ

A legnagyobb? Nem nagyobb-e a jogtalan szenvedés?

SZÓKRATÉSZ

Éppen nem az.

PÓLOSZ

Inkább elszenvetni kívánnál tehát jogtalanságot, semmint cselekedni?

SZÓKRATÉSZ

Nem kívánnám én egyiket sem; de szükségszerű választás esetében inkább elszenvetném a jogtalanságot, mintsem megtenném.

PÓLOSZ

Így hát zsarnok sem akarnál lenni?

SZÓKRATÉSZ

Nem én, ha azt érted zsarnokoskodáson, amit én.

PÓLOSZ

Azt értem rajta, mint az imént mondtam, hogy szabadságunkban áll az államban tetszésünkre cselekednünk: megölethetünk, száműzhetünk bárkit, s mindent saját véleményünk szerint intézhetünk.

XXV. SZÓKRATÉSZ

Ó, te boldog ember! Cáföld hát meg, amit mondok. Ha a népes piacon, tört rejtve hónom alá, így szólnék hozzád: „Pólosz! Csodálatos hatalom, csodálatos zsarnokság jutott az imént osztályrészemül. Mert ha jónak találnám, hogy ezek közül az emberek közül, akiket itt magad előtt látsz, valamelyik most tüstént meghaljon: az a kényemre kiszemelt itt nyomban meg fog halni. Ha pedig jónak találnám, hogy betörjem a fejét: betört feje lesz; hogy széthasítsam a ruháját: széthasított ruhája. Ilyen nagy hatalmam van ebben a városban.” S ha kételkedésedre törömet mutatnám eléd, alighanem így szólnál láttára: „Ilyen nagy hatalma, Szókratész, mindenkinek lehet. Így akármely házat is felperzselheted, lánggra lobbanthatod az athéniak hajógyárát és hadihajóit s az állam vagy a magánemberek valamennyi naszádját.” De hát nagy hatalommal rendelkezni nem annyi, mint azt tenni, amit jónak látunk. Vagy nincs igazam?

PÓLOSZ

Ily módon igazad van.

SZÓKRATÉSZ

De tudnád-e okát is adni, miért ócsárolod az ilyenféle hatalmat?

PÓLOSZ

Tudom.

SZÓKRATÉSZ

Nos, add elő!

PÓLOSZ

Mert szükségképpen meglakol érte, aki így cselekszik.

SZÓKRATÉSZ

S rossz-e az a meglakolás?

PÓLOSZ

Rossz bizony!

SZÓKRATÉSZ

Íme, te különös ember, a nagy hatalom most megint akkor tűnik előtted jónak, ha a kedvünk szerint való cselekvés haszonnal is jár. Úgy látszik hát, ebben rejlik a nagy hatalom. De ha nem jár haszonnal, akkor rossz és keveset ér. S most a következőt vizsgáljuk: egyetértesz-e velem, hogy az a cselekvés, miről az imént beszéltünk: ölni, valakit száműzni vagy valakinek vagyonát elkobozni – néha jobb, néha pedig rosszabb?

PÓLOSZ

Egyetértek.

SZÓKRATÉSZ

Ebben tehát, úgy látszik, egy véleményen vagyunk.

PÓLOSZ

Egyen.

SZÓKRATÉSZ

Vond meg most a határt: mikor mondod, hogy illet tenni jó?

PÓLOSZ

Erre a kérdésedre magad felelj, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Azt állítom tehát, Pólosz – ha szívesebben hallod tőlem –, hogy ha az igazság szerint tesz illet valaki, akkor jól cselekszik; ha igazságtalanul, akkor rosszul.

XXVI. PÓLOSZ

Ezt aztán nem nehéz megcáfolni, Szókratész! Még gyerek is rád bizonyíthatná, hogy nem mondasz igazat!

SZÓKRATÉSZ

Akkor nagyon meg fogom azt köszönni a gyermeknek s neked is, ha megcáfolsz s fölmentesz a hiú szóbeszédőtől. Ne sajnáld a fáradságot, tégy jót barátoddal és cáfolj meg.

PÓLOSZ

Nemigen kell visszanyúlnom régi példákra, hogy megcáfoljalak, Szókratész. Megmutatja már az is, ami tegnap, tegnapelőtt történt, hogy sok igazságtalanul cselekvő ember szerencsés, boldog.

SZÓKRATÉSZ

S mi történt?

PÓLOSZ

Nem látod-e, hogy Makedonián Arkhelaosz uralkodik, Perdikkasz fia?

SZÓKRATÉSZ

Ha nem látom is, de hallom.

PÓLOSZ

Boldognak tartod-e vagy boldogtalannak?

SZÓKRATÉSZ

Azt, Pólosz, nem mondhatom meg; nem voltam soha társaságában.

PÓLOSZ

Hogyan? Ha társalogtál volna vele, tudnád; magadtól azonban nem tudsz rájönni, boldog-e?

SZÓKRATÉSZ

Az ég legyen a tanúm, nem.

PÓLOSZ

Ej, Szókratész! Talán bizony a perzsa királyról sem tudod, vajon boldog-e?

SZÓKRATÉSZ

Igazán nem, mert nem tudom, hogyan áll nevelés és igazságszeretet dolgában.

PÓLOSZ

Hogyan? Hát ebben rejlenék minden boldogság?

SZÓKRATÉSZ

Szerintem legalábbis ebben, Pólosz. Mert boldognak a szép és derék férfit vagy nőt mondom, az igazságtalant és rosszat pedig boldogtalanak.

PÓLOSZ

Szavaid után ítélve Arkhelaosz tehát boldogtalan?

SZÓKRATÉSZ

Ha ugyan, barátom, igazságtalan.

PÓLOSZ

De hogyan cselekedne igazságtalanul? Az uralom, melynek most birtokában van, a legkevésbé sem illette meg, hisz Alketosznak, Perdikkasz testvérének egy rabszolganőjétől született s jog szerint Alketosz rabszolgájának kellene lennie. Ha tehát igazságosan akart volna cselekedni, íme, Alketosznak szolgálna, s állításod szerint boldog volna. Most pedig nyomorult, módfelett nyomorult, mert hát a legnagyobb igazságtalanságot követte el. Először is az urát, ki egyszersmind nagybátyja volt, magához kérte azzal az ürüggyel, hogy újra kezébe akarja adni azt a hatalmat, amelyet Perdikkasz elrabolt tőle. A lakománál aztán őt is, fiát, Alexandroszt is, a maga közel egykorú unokatestvérét lerészegítette, mindkettőt szekérre rakatta, legyilkoltatta s eltétette láb alól. És e jogtalankodás után éppenséggel nem vette észre, mennyire nyomorulttá vált, meg sem bánta tettét, hanem ahelyett, hogy igazságosan boldoggá akart volna válni azáltal, hogy testvérét, Perdikkasz hétéves törvényes fiát fölneveli, s átadja neki az őt megillető uralkodást, befűlttette a fiút egy kútba, az anyának, Kleopátrának pedig megüzente, hogy fia ludat kergetve kútba esett, s úgy fulladt meg. Így hát, mert Makedoniában Arkhelaosznál nagyobb igazságtalanságot senki sem követett el, ő ott a legnyomorultabb, nem pedig a legboldogabb; s meglehet, nem egy athéni, elsősorban jómagad, inkább volnál a legutolsó makedoniai, mintsem Arkhelaosz.

XXVII. SZÓKRATÉSZ

Már beszélgetésünk elején megdicsértelek, Pólosz, mennyire képzettnek látszol a szónoklásban, de a párbeszéd szabályaival annál kevesebbet törődsz. Ez hát az a beszéd, mellyel még egy gyermek is megcáfolhatja; mellyel, véleményed szerint megdöntötted állításomat: hogy a jogtalanságot elkövető ember boldogtalan? Ej, derék barátom! Abból, amit mondasz, semmit sem fogadok el.

PÓLOSZ

Nem akarsz semmit elfogadni, bár egy véleményen vagy velem.

SZÓKRATÉSZ

Szónokias fogásokkal törekszel engem megcáfolni, Pólosz barátom, amint a törvényszékeken van divatban. Itt is azzal győzi le az egyik a másikat, hogy állításai bizonyítására sok és tekintélyes tanút tud idézni, ellenfele viszont csak egyet vagy egyet sem. Az ilyen cáfolat azonban az igazságra nézve nem döntő; mert néha sok és tekintélyes ember hamis tanúságára a rövidebbet húzhatjuk. Így a szóban forgó kérdésben is veled fognak tartani

az athéniak és az idegenek, csaknem valamennyien, s ha tanúkat akarsz ellenem állítani arra, hogy nem mondok igazat, tanúskodni fog melletted, ha tetszik, Nikératosz fia, Nikiasz s vele együtt testvérei, akiknek tripuszai ott állnak sorjában Dionüszosz templomában; vagy ha tetszik, Szkelliosz fia, Arisztokratész, akinek meg Delphoiban látható szép ajándéka; ha tetszik, Periklész egész háza népe, vagy tetszésed szerint bármelyik család az idevalók közül. Hanem én, egymagamban ellened, nem tágitok; mert nem okokkal győzől meg, csak sok hamis tanúval szeretnél vagyonomból és igazamból kitudni. Én pedig addig, míg téged magad

tanúnak nem állíthatlak arra, amit mondok, éppen nem gondolom, hogy valami fontosat tettem kérdésünk tisztázására; de azt hiszem, te sem, míg én magam, aki egyedül vagyok, nem

állok bizonyosságodra, és a többi tanút mind semmibe sem veszed. Íme két módja a cáfolásnak: az egyiket te és sokan mások hiszitek jónak; a másikat meg én gondolom annak. Vessük hát egybe a kettőt, s lássuk, vajon nem különböznek-e egymástól. Hisz nem éppen kis dologról vitatkozunk, hanem olyanról, amit tudni a legszebb, nem tudni a legrútább. Mert lényegileg a körül a kérdés körül forog: tudjuk vagy nem tudjuk azt, hogy ki a boldog s ki nem az. Íme te például azt hiszed, hogy az ember boldog lehet, ha igazságtalan s jogtalanul cselekszik, ha Arkhelaoszt igazságtalannak tartod, de boldognak is. Nemde ezt kell véleményedül

elfogadnunk?

PÓLOSZ

Igen, ezt.

XXVIII. SZÓKRATÉSZ

Én pedig lehetetlennek tartom a dolgot. Ez tehát az egyik, amiben nem értünk egyet. De menjünk most egy lépéssel tovább: vajon boldog lesz-e a jogtalanul cselekvő, ha törvény elé állítják s bűnhődik!

PÓLOSZ

Éppen nem; abban az esetben a legboldogtalanabb.

SZÓKRATÉSZ

Ha azonban nem kerül törvény elé, akkor állításod szerint boldog lesz?

PÓLOSZ

Úgy állítom.

SZÓKRATÉSZ

Én pedig úgy vélem, Pólosz, a jogtalanul cselekvő s az igazságtalan mindenképpen nyomorult; a legnyomorultabb azonban, ha jogtalan cselekvéséért nem kerül törvény elé és nem bűnhődik; ha törvény elé került, s isten és ember előtt bűnhődik, már nem annyira az.

PÓLOSZ

Esztelen állításokra vetemedsz, Szókratész!

SZÓKRATÉSZ

Rajta leszek, barátom, hogy te is ilyeneket beszélj, mert jó emberemnek nézlek. A következőben térünk el egymástól. Vizsgáld te is. Az imént azt állítottam, hogy jogtalanságot elkövetni rosszabb, mint jogtalanságot elszenvedni.

PÓLOSZ

Igen, azt.

SZÓKRATÉSZ

Te pedig azt, hogy elszenvedni rosszabb.

PÓLOSZ

Igen, rosszabb.

SZÓKRATÉSZ

Én a jogtalanul cselekvőket szerencsétlennek, nyomorultnak mondtam; te pedig megcáfoltál.

PÓLOSZ

De meg ám, Zeuszra!

SZÓKRATÉSZ

Úgy hiszed legalábbis, Pólosz.

PÓLOSZ

S igazat hiszek.

SZÓKRATÉSZ

Talán. S boldognak tartod a jogtalanságot elkövetőket, ha nem kerülnek törvény elé.

PÓLOSZ

Igen, annak.

SZÓKRATÉSZ

Én pedig a legboldogtalanabbnak tartom őket; de már kevésbé, ha megbűnhődnek. Meg akarod cáfolni ezt is?

PÓLOSZ

Ej, ezt már nehezebb lesz megcáfolnom, Szókratész!

SZÓKRATÉSZ

Egyszerűen lehetetlen, Pólosz, lehetetlen! Az igazat soha nem lehet megcáfolni.

PÓLOSZ

Hogyan mondd? Ha jogtalanul cselekvő embert rajtakapnak, hogy zsarnokságra tör, s aztán kínpadra feszítik, megcsonkítják, szemét kiégetik, gyalázatról gyalázatra hurcolják, és tulajdon feleségét és gyermekeit hasonló szenvedésekben tudja, végül keresztre feszítik vagy szurokkal leforrázzák: vajon boldogabb lesz-e az ilyen, mint az, aki elmenekülve zsarnokká küzdi föl magát, mint városának ura tölti el életét, cselekszik kénye-kedve szerint, akit a polgár s idegen irigyel, boldogságban ünnepel? Ezt volna lehetetlen megcáfolni?

XXIX. SZÓKRATÉSZ

Mumussal rémítgetsz, derék Póloszom, de éppúgy nem cáfolsz meg, mint az előbb, amikor tanúkat idéztél ellenem. Hogy is mondtad csak? Olyanról szóltál, aki jogtalanul tör zsarnokságra?

PÓLOSZ

Olyanról.

SZÓKRATÉSZ

Nos, boldogabb nem lesz egyik sem a másiknál. A zsarnokságot igazságtalanul bitorló s az ilyenért bűnhődő: mindkettő nyomorult, s nincs köztük boldogabb. De nyomorultabb mindenesetre az, aki kikerüli a bűnhődést és zsarnokoskodik. Nevetsz, Pólosz? Vagy az is egyik neme a cáfolásnak, ha kinevetünk valamit, ahelyett, hogy cáfolnánk?

PÓLOSZ

Nem gondolod, hogy már meg vagy cáfolva, amikor olyat állítasz, amit senki el nem fogad? Kérdezd csak meg ezeket itt!

SZÓKRATÉSZ

Pólosz, nem tartozom a politikusok közé. A múlt évben is, mikor sors útján a tanácsba kerültem, mert épp a törzsemen volt a sor,* a szavazatokat kellett volna beszédnem: kinevettek, mert nem tudtam, hogyan járjak el. Ne kívánd hát most se, hogy megszavaztassam a jelenlévőket, hanem ha a cáfolásnak ennél jobb módját nem tudod, engeddd, hogy én vegyem kezembe a dolgot s megmutassam, milyennek tartom a helyes cáfolást. Pusztán csak egy tanút kell idéznem állításaim bizonyítására: éppen azt, akivel vitatkozom, többre nincs szükségem. Csak egyetlenegy tudok megszavaztatni; a tömeghez nincs szavam. Akarsz-e hát felelni kérdéseimre, hogy megmutathassam rajtad eljárásomat? Mert azt hiszem, hogy én is, te is és mindenki más rosszabbnak gondolja, ha valaki igazságtalanságot követ el, mint ha elszenved; rosszabbnak, ha nem bűnhődik, mint ha bűnhődik.

PÓLOSZ

Én pedig azt állítom, hogy sem én, sem más nem gondolkodik így. Vagy te inkább szenvednéd el az igazságtalanságot, mintsem megtennéd?

SZÓKRATÉSZ

Te is és a többiek is.

PÓLOSZ

Nem bizony! Sem én, sem te, sem más.

SZÓKRATÉSZ

Akarsz-e válaszolni kérdéseimre?

PÓLOSZ

Hogyne! Kíváncsi vagyok, mit mondasz.

SZÓKRATÉSZ

Akkor felelj hát, mintha most először tenném fel a kérdést. Mit tartasz rosszabbnak, Pólosz, ha elkövet valaki igazságtalanságot, vagy ha elszenved?

PÓLOSZ

Én bizony, ha elszenved.

SZÓKRATÉSZ

És mit rútabbnak? A jogtalan cselekvést vagy a jogtalan szenvedést? Felelj!

PÓLOSZ

A jogtalan cselekvést.

XXX. SZÓKRATÉSZ

Nem rosszabb-e akkor, ha már rútabb?

PÓLOSZ

Éppen nem.

SZÓKRATÉSZ

Már értem; úgy látszik, a szépet és jót, valamint a rútat és rosszat nem tekinted azonosnak.

PÓLOSZ

Nem bizony.

SZÓKRATÉSZ

Nos, tovább. Az összes szépet, mint a test, a szín, az alak, a hang, a foglalkozás, vajon minden más vonatkozása nélkül mondod-e szépnek? Nem bizonyos haszon céljából szép-e például a test: azért, mert bizonyos dolgokra alkalmas, vagy mert szemlélete gyönyörrel tölt el? Vagy más okot is tudsz mondani a test szépségére?

PÓLOSZ

Nem tudok más okot.

SZÓKRATÉSZ

A többit is tehát: a formát, a színt, azért nevezed szépnek, mert vagy gyönyört nyújt, vagy hasznót, vagy mindkettőt?

PÓLOSZ

Azért.

SZÓKRATÉSZ

Azért a hangot meg a zenét?

PÓLOSZ

Azért.

SZÓKRATÉSZ

A törvények és foglalkozások szépsége sem áll tehát másban, mint hogy gyönyört adnak vagy hasznót, vagy mindkettőt?

PÓLOSZ

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

S más-e a tudományok szépsége?

PÓLOSZ

Ugyanaz. Nagyon helyes a meghatározásod. Szép az, mi gyönyört ad és hasznos.

SZÓKRATÉSZ

Az ellenkező áll tehát a rútról. Fájdalmat okoz és rossz.

PÓLOSZ

Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ

Ha mármost két dolog közül az egyik szebb: azért szebb, mert gyönyörben, haszonban vagy mindkettőben tútesz a másikon.

PÓLOSZ

Nagyon helyesen mondod.

SZÓKRATÉSZ

Ha pedig két rút dolog közül az egyik rútabb, azért rútabb, mert vagy a fájdalomban, vagy a rosszban, vagy mindkettőben tútesz a másikon? Nem így van-e szükségképpen?

PÓLOSZ

De így.

SZÓKRATÉSZ

Most vigyázz! Mit is állítottunk arról, ha valaki igazságtalanságot követ vagy szenved el: nem azt mondtad-e, hogy rosszabb az igazságtalanságot elszerven, de rútabb elkövetni?

PÓLOSZ

Azt.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát rútabb elkövetni, mint elszenvedni, azért rútabb, mert vagy több fájdalommal jár, vagy több rosszal, vagy együtt mindkettővel? Nem így van-e szükségképpen ez is?

PÓLOSZ

De így.

XXXI. SZÓKRATÉSZ

Vizsgáljuk meg most először, vajon fájdalommal többel jár-e az igazságtalanság elkövetése, mint elszenvedése, és nagyobb-e a jogtalanságot elkövető kínja, mint a jogtalanságot elszenvedőé?

PÓLOSZ

Bizony nem nagyobb, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Így hát nagyobb fájdalommal sem jár.

PÓLOSZ

Nem hát.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát nem jár nagyobb fájdalommal, akkor ez a vonatkozás nem kerül túlsúlyba sem, ugye?

PÓLOSZ

Úgy látszik, nem.

SZÓKRATÉSZ

Így hát csak a második vonatkozás marad meg.

PÓLOSZ

Az.

SZÓKRATÉSZ

Vagyis a rossz.

PÓLOSZ

Úgy tűnik.

SZÓKRATÉSZ

Ennélfogva a rossz túlsúlya által nagyobb rossz a jogtalan cselekvés, mint a jogtalan szenvedés?

PÓLOSZ

Világos.

SZÓKRATÉSZ

De nem ismeri-e el a legtöbb ember, s nem vallottad-e magad is az imént, hogy rútabb jogtalanságot elkövetni, mint elszervenvedni?

PÓLOSZ

De azt vallottam.

SZÓKRATÉSZ

Most pedig látjuk, hogy nagyobb rossz is.

PÓLOSZ

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

A rosszabbnak, rútabbnak adnál tehát előnyt a kevésbé olyannal szemben? Ne restelld felelni, Pólosz – nem esik benned kár –, add hát magad habozás nélkül a vitatkozás menetének, mint valami orvosnak, s felelj igennel vagy nemmel.

PÓLOSZ

Tehát nem adnék neki előnyt.

SZÓKRATÉSZ

Hát más ember?

PÓLOSZ

A mondottak után más sem.

SZÓKRATÉSZ

Ennélfogva igazam volt. Sem én, sem te, sem másvalaki nem akar szívesebben elkövetni igazságtalanságot, mint elszervenvedni. Mert az nagyobb rossz.

PÓLOSZ

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

Látod-e most, Pólosz, hogy az én cáfolási módom nem hasonlít semmiben a tiédre. Nálad mindenki egy véleményen van veled, csak én nem; én pedig beérem egyedül a te vallomásoddal s tanúskodásoddal is; csak egyedül téged szavaztatlak meg, a többiekkel semmi gondom. Az első pontra nézve tehát megállapodtunk. Vizsgáljuk most a másik vitás kérdést: mikor valaki jogtalanságot követ el, mi a nagyobb rossz: az-e, ha bűnhődik érte, mint te hiszed, vagy az-e, ha nem, mint én gondolom. Vizsgáljuk pedig a következő módon: a jogtalanul cselekvő bűnhődése ugyanaz, mint ami a jogos büntetése, nemde?

PÓLOSZ

Ugyanaz.

SZÓKRATÉSZ

Tagadhatod-e, hogy minden igazságos, jogos dolog, amennyiben igazságos, szép? Jól gondold meg; s utána felelj!

PÓLOSZ

Úgy tűnik, igen.

XXXII. SZÓKRATÉSZ

Ezt is gondold meg: ha valaki cselekszik valamit, nem kell-e valaminek lennie, ami a cselekvő által szenved?

PÓLOSZ

Úgy hiszem, kell.

SZÓKRATÉSZ

Éspedig épp azt szenved, amit a cselekvő cselekszik, és úgy szenved, amint az cselekszik? Ezt pedig így értem: ha ver valaki, akkor vernek is valakit?

PÓLOSZ

Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ

S ha e verő erősen és sűrűn osztja a csapást, azt éppilyen módon érzi a megcsapott is?

PÓLOSZ

Jól mondod.

SZÓKRATÉSZ

A verést kapó szenvedése tehát olyan, amilyen a verés volt.

PÓLOSZ

Egészen.

SZÓKRATÉSZ

S ha valaki éget, nemde, ég is valami?

PÓLOSZ

Természetesen.

SZÓKRATÉSZ

S ha valami sajgón és fájdalmasan éget, akkor az égettnek éppoly módon kell égnie, amint égetik?

PÓLOSZ

Kétségkívül.

SZÓKRATÉSZ

S hasonlóképpen, ha valaki vág, akkor vágnak is valamit.

PÓLOSZ

Vágnak.

SZÓKRATÉSZ

S ha a vágás nagy, mély vagy fájdalmas, a vágott seb mindig olyan, amilyen a vágás.

PÓLOSZ

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

Figyelj most, elfogadod-e általában mindenre, amit az imént mondtam: amilyen a cselekvő cselekvése, olyan a szenvedő szenvedése?

PÓLOSZ

Elfogadom.

SZÓKRATÉSZ

S ha ezt elfogadod, mondd meg: cselekvés-e a bűnhődés vagy szenvedés?

PÓLOSZ

Szükségképpen szenvedés, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Éspedig valami cselekvő behatás következtében.

PÓLOSZ

Úgy van, a büntető cselekvése következtében.

SZÓKRATÉSZ

Aki pedig helyesen büntet, az jogosan büntet?

PÓLOSZ

Jogosan.

SZÓKRATÉSZ

Tehát jogosan is cselekszik; vagy nem?

PÓLOSZ

Jogosan.

SZÓKRATÉSZ

A bűnös pedig bűnhődve jogosan szenved?

PÓLOSZ

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

Előbb megegyeztünk, hogy ami jogos, az szép is.

PÓLOSZ

Meg.

SZÓKRATÉSZ

Ennélfogva a mi esetünkben az egyik szépet cselekszik, a másik pedig, a bűnhődő, szépet szenved.

PÓLOSZ

Úgy van.

XXXIII. SZÓKRATÉSZ

Ami szép, az jó is, nemde? Mert vagy kellemes, vagy hasznos.

PÓLOSZ

Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ

Tehát jót szenved a bűnhődő.

PÓLOSZ

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

Ennélfogva hasznára is válik a bűnhődés.

PÓLOSZ

Hasznára.

SZÓKRATÉSZ

S nemde azt a hasznot érted, amelyet én: hogy megjavul a lelkében, ha ugyan jogosan bűnhődik?

PÓLOSZ

Valószínűleg.

SZÓKRATÉSZ

Valami lelki rossztól szabadul meg tehát.

PÓLOSZ

Attól.

SZÓKRATÉSZ

S nem a legnagyobb rossztól-e? Vizsgáld meg a következő módon. Vagyoni tekintetben érheti-e más rossz az embert, mint a szegénység?

PÓLOSZ

Nem érheti.

SZÓKRATÉSZ

Hát a test mivoltát tekintve? Nem fogod-e rossznak nevezni a gyöngeséget, a betegséget, a rútságot és más efféléket?

PÓLOSZ

De annak.

SZÓKRATÉSZ

S hiszed, ugye, hogy a lélekben is vannak bajos állapotok?

PÓLOSZ

Kétségkívül.

SZÓKRATÉSZ

És jogtalanságnak, gyávaságnak és hasonlóknak nevezed, nemde?

PÓLOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Három tárgy, a vagyon, a test és a lélek körül tehát három bajos állapotot említettél: szegénységet, betegséget, jogtalanságot.

PÓLOSZ

Elismerem.

SZÓKRATÉSZ

E bajok közül melyik most a legrútabb? Nem a jogtalanság-e, szóval a lélek baja?

PÓLOSZ

De, elsősorban az.

SZÓKRATÉSZ

S ha a legrútabb, nem a legrosszabb is?

PÓLOSZ

Hogyan érted ezt, Szókratész?

SZÓKRATÉSZ

Így: előbbi megegyezésünk szerint az a legrútabb, ami vagy a legtöbb fájdalmat, vagy a legtöbb kárt, vagy együtt mindkettőt okozza.

PÓLOSZ

Helyesen.

SZÓKRATÉSZ

A legrútabbnak pedig a jogtalanságot, általában a lélek összes bajos állapotát mondtuk.

PÓLOSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

A legrútabbnak pedig nemde azért, mert vagy káros, vagy kellemetlen voltában, vagy mindkettőben túlesz minden másón?

PÓLOSZ

Szükségképpen azért.

SZÓKRATÉSZ

Vajon fájdalmasabb-e igazságtalannak, zabolátlannak, gyávának, tudatlannak lenni, mint szegénynek, betegnek?

PÓLOSZ

A mondottak után legalábbis nem gondolom, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát, mint állítod, nem nagyobb fájdalomssága által válik ki a lélek baja, módfelett káros és különösképpen rossz volta következtében kell a többivel szemben a legrútabbnak lennie.

PÓLOSZ

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

Aminél pedig nincs károsabb dolog, az a legnagyobb rossz a világon.

PÓLOSZ

Az.

SZÓKRATÉSZ

Az igazságtalanság tehát, a zabolátlanság s a léleknek egyéb baja a legnagyobb létező rossz.

PÓLOSZ

Úgy látszik.

XXXIV. SZÓKRATÉSZ

Milyen művészet szabadít meg a szegénységtől: nemde a pénzszerzésé?

PÓLOSZ

Az.

SZÓKRATÉSZ

Hát a betegségből? Nem az orvosé?

PÓLOSZ

De az.

SZÓKRATÉSZ

Hát a lelki bajtól, az igazságtalanságtól? Ha még nem vagy nyomon, vizsgálj meg a következő módon: hová s kikhez visszük a testben betegeket?

PÓLOSZ

Az orvoshoz, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Hát a jogtalanul cselekvőket és zabolátlankodókat?

PÓLOSZ

Azt akarod mondani: a bíróhoz?

SZÓKRATÉSZ

Nemde, hogy bűnhődjenek?

PÓLOSZ

Elismerem.

SZÓKRATÉSZ

S nem az igazságosság szerint járnak-e el azok, akik helyesen büntetnek?

PÓLOSZ

De kétségkívül.

SZÓKRATÉSZ

A pénzszerzés ennél fogva megszabadít a szegénységtől, az orvos művészete a betegségtől, az igazságszolgáltatás pedig a zabolátlanságtól és az igazságtalanságtól.

PÓLOSZ

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

És melyik a legszebb a három közül?

PÓLOSZ

Mire gondolsz?

SZÓKRATÉSZ

A pénzszerzésre, az orvostanra és az igazságszolgáltatásra.

PÓLOSZ

Mindegyiken túltesz az igazságszolgáltatás, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Nemde, mert a legnagyobb gyönyört vagy a legnagyobb hasznot nyújtja, vagy együtt mindkettőt, ha csakugyan a legszebb?

PÓLOSZ

Azért.

SZÓKRATÉSZ

Hát a gyógykezelés valami kellemes dolog-e, s kedve telik a betegnek benne, ha az orvos gyógyítja?

PÓLOSZ

Úgy gondolom, nem.

SZÓKRATÉSZ

Mégis hasznos dolog, nemde?

PÓLOSZ

Hasznos.

SZÓKRATÉSZ

Mert nagy rossztól menekül a beteg, úgyhogy érdemes eltűnnie a fájdalmat és így egészségessé válni.

PÓLOSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Vajon úgy lesz-e testét tekintve az ember a legboldogabb, ha gyógyítják, vagy ha egyáltalán nem beteg?

PÓLOSZ

Világos, hogy akkor, ha nem beteg.

SZÓKRATÉSZ

Mert hát a boldogság, úgy látszik, nem a bajtól való szabadulás, hanem a bajtól való mentesség.

PÓLOSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Nos, tovább: két ember közül, akiknek lelkét vagy testét megszállja a baj, melyik a szerencsétlenebb: az-e, akit gyógyítanak, s bajától szabadul, vagy az, akit nem gyógyítanak, s bajában megmarad?

PÓLOSZ

Úgy látom, az, kit nem gyógyítanak.

SZÓKRATÉSZ

Nem mondtuk-e, hogy a bűnhődés a legnagyobb rossztól: a lelki bajtól való szabadulás?

PÓLOSZ

De mondtuk.

SZÓKRATÉSZ

Mert a büntetés kijózanít, igazságosabbá tesz és a lelki bajból kigyógyít.

PÓLOSZ

Igaz.

SZÓKRATÉSZ

A legboldogabb tehát az, akinek lelkében egyáltalán nincs rossz vonás, mert a lelki baj tűnt nekünk a legnagyobb rossznak.

PÓLOSZ

Világos.

SZÓKRATÉSZ

Utána következik az, aki lelki bajától megszabadult.

PÓLOSZ

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

Ez pedig az, akit megintettünk, akire rápirítottunk, aki bűnhődött.

PÓLOSZ

Az.

SZÓKRATÉSZ

A legrosszabbul tehát az él, akiben jogtalanság van, és nem szabadul tőle.

PÓLOSZ

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

És nem ilyen ember-e az, aki a legnagyobb jogtalanságokat elkövetve annyira viszi, hogy főbenjáró gonoszságaiért nem lehet sem meginteni, sem megfenyíteni vagy megbüntetni? Márpedig ilyen – a saját állításod szerint – Arkhelaosz és a többi zsarnok, szónok és hatalmaskodó mind.

PÓLOSZ

Úgy látszik.

XXXV. SZÓKRATÉSZ

Majdnem úgy vannak ezek is, derék barátom, mint amikor egy súlyos betegségben szenvedő ember nem akarja testi vétkeiért megbűnhődve átadni magát az orvosnak gyógykezelésre, mivel, akár a gyermek, úgy irtózik a fájdalmas égetéstől, vágástól. Nem így találod-e te is?

PÓLOSZ

De így!

SZÓKRATÉSZ

Az ilyen, úgy látszik, nem tudja, mi tulajdonképpen az egészség és a testi épség. Előbbi okoskodásunk értelmében valami hasonlót cselekszenek azok is, kik a büntetés alól kivonják magukat, Pólosz. Csak a dolog fájós oldalát látják, de a haszna iránt vakok, s nem tudják, hogy az egészségtelen testnél még sokkal nyomorultabb az egészségtelen lélek, a hibás, igazságtalan, szentségtelen, s azért minden tőlük telhetőt elkövetnek, csak hogy menekülhessenek a büntetés alól, s így meg ne szabadulhassanak a legnagyobb rossztól; a

pénzt hajhásszák, barátokat toboroznak, s azon vannak, hogy szavahihetőnek látszanak. Márpedig, ha igaz az, amiben megegyeztünk: tudod-e, Pólosz, mi akkor a következtetés? Vagy együtt vonjuk le?

PÓLOSZ

Ha nincs ellenedre.

SZÓKRATÉSZ

Nem az következik-e, hogy a legnagyobb rossz a jogtalanság és a jogtalan cselekvés?

PÓLOSZ

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

E rosszból pedig, mint láttuk, bűnhődés útján szabadulunk.

PÓLOSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Ha pedig a bűnhődés elől elmenekülünk, megmaradunk a rosszban.

PÓLOSZ

Meg.

SZÓKRATÉSZ

Nagyságát tekintve tehát csak második rossz a jogtalan cselekvés; a legnagyobb s legelső minden rossz között, ha jogtalanul cselekszünk s mégis bűnhődés nélkül maradunk.

PÓLOSZ

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

Nos, kedves barátom, éppen e pont körül tért el a véleményünk. Te boldognak nézed Arkhelaoszt, mert szörnyű jogtalanságaiért nem bűnhődött; én meg ellenkezőleg, azt állítottam, hogy a jogtalanságaiért nem bűnhődő, legyen az Arkhelaosz vagy más ember, a legnyomorultabb a világon; mert az igazságtalanság elkövetője mindig nyomorultabb, mint aki az elszenvetője; s aki nem bűnhődik, mint aki bűnhődik. Nem így mondtam?

PÓLOSZ

De így.

SZÓKRATÉSZ

S nemde bebizonyult, hogy igazat mondtam?

PÓLOSZ

Úgy látszik.

XXXVI. SZÓKRATÉSZ

Hát úgy legyen. De ha ez igaz, Pólosz, miben lássuk a szónoklás nagy hasznát? Mert állításaink szerint mindenekelőtt a jogtalan cselekvéstől kell óvakodnunk, különben kárt okozunk lelkünknek. Nemde?

PÓLOSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Ha pedig vagy magunk követünk el jogtalanságot, vagy olyan ember, akinek javát akarjuk, önként kell jelentkezni ott, ahol a leghamarabb igazságot szolgáltatnak: a bíró előtt, mintha orvoshoz mennénk, hogy gyökeret ne verjen lelkünkben az igazságtalanság nyavalyája s lelkünket belsőleg romlottá, gyógyíthatatlanná ne tegye. Vagy mit mondjunk, Pólosz, ha megmaradunk előbbi állításainknál? Ha következetesek akarunk lenni, szólhatunk-e

másképpen?

PÓLOSZ

Hogy is szólhatnánk másképpen, Szókratész!

SZÓKRATÉSZ

Ennélfogva, Pólosz barátom, akár magunk, akár szülőnk, gyermekünk, barátunk vagy hazánk követ el jogtalanságot, a védekező szónoklás éppen semmi javunkra sincsen. Ellenkezőleg, csak egy hasznos dolog van: vádolni magunkat, azután rokonainkat s olyan barátunkat, ki jogtalanságot követett el. Nem rejtegetni kell a bűnt, hanem napvilágra hozni, hadd bűnhődjék az illető, s nyerje vissza egészségét, és kényszerítenünk kell magunkat és másokat, hogy ne gyáváskodjunk, hanem a szépre, a jóra törve, csukott szemmel és bátran odaálljunk, mint az orvos elé égetésre, metszésre s a fájdalommal ne törődjünk. Ha tehát hibánk verést érdemel, álljuk ki a verést; ha bilincset, veressük bilincsre magunkat; ha pénzbüntetést, fizessünk; ha száműzetést, vonuljunk el; ha halált, haljunk meg. Éspedig mindenki önmaga legyen a maga és rokonai vádlója, s arra használja a szónoklást, hogy rossz tetteinket napfényre derítve a legnagyobb rossztól, a jogtalanságtól is megszabaduljunk. Nos, Pólosz, mit szólsz hozzá?

PÓLOSZ

Bizony furcsa dolgokat beszélsz, Szókratész. A következtetés azonban helyes.

SZÓKRATÉSZ

Vagy vissza kell tehát vonnunk az előzményeket, vagy elfogadnunk az állítást.

PÓLOSZ

Ez már igaz.

SZÓKRATÉSZ

Ellenkezőleg kell azonban eljárunk, ha ellenségünknek vagy másvalakinek kárt akarunk okozni. Csak attól óvakodjunk, hogy az ne okozzon nekünk; egyébként, ha ellenségünk másvalaki ellen követ el jogtalanságot, minden módon, szóval, tettel azon kell lennünk, hogy ne bűnhődjék, s meg ne jelenjen a bíró előtt. Ha pedig mégis megjelenne, azon kell ügyeskednünk, hogy fölmentsék és ne bűnhődjék. Ha sok a rablott aranya, vissza ne adja, hanem hadd pazarolja el magára és övéire jogtalanul és istentelenül; ha halálos vétket követett

el, hadd kerülje el a halált, ha lehet, örökre; legyen mint gonosz ember halhatatlan, vagy legalább hurcolja jó hosszan életét. Íme, Pólosz, mire látom én hasznosnak a szónoklást. Aki nem akar elkövetni jogtalanságot, annak nemigen van rá szüksége. Az előbb mondottak után egyáltalán alig van rá szükség.

XXXVII. KALLIKLÉSZ

Mondd csak, Khairephón, komolyan beszél Szókratész, vagy csak tréfálkozik?

KHAIREPHÓN

Úgy látom, meggyőződésből beszél; de legjobb lesz, ha megkérdézed őt magát.

KALLIKLÉSZ

Az egekre is! Nagyon szívesen. Mondd csak, Szókratész, tréfára vegyük vagy komolyan értsük-e szavaidat? Mert ha komolyan kell értenünk, s az igazat mondod, akkor mi, emberek, felfordult világban élünk, s mindenben az ellenkezőjét tesszük annak, amit kell.

SZÓKRATÉSZ

Ha az emberek állapota, Kalliklészem, különböző megnyilvánulásai ellenére is nem volna alapjában ugyanegy, ha valaki egészen sajtáságosat élne át, mást, mint a többiek, nemigen magyarázhatnánk ki magunkat a többiek előtt. Azért mondom ezt, mert észreveszem, hogy mi mindketten ugyanazt az egyet érezzük: mindketten szeretünk, és mindegyikünk kettőt. Én Kleiniasz fiát, Alkibiadészt és a filozófiát; te pedig az athéniakat és Pürilampész Démoszát.* És mindannyiszor észreveszem rajtad, hogy akármit s akármiképpen beszélnek is kedveseid,

te minden ékesszólásod ellenére nem tudsz nekik ellentmondani, hanem a körülmények szerint hol jobbra, hol balra hajolsz. Ha felszólalsz a népgyűlésen, s az athéni nép erre azt mondja: nem úgy van; te rögtön köpönyeget forgatsz, s ennek szája íze szerint beszélsz, így vagy ezzel a szép ifjúval, Pürilampész fiával is. Kedveseid vágyaival, beszédeivel nem tudsz ellenkezni. Ha most csodálkoznék valaki azon a sok esztelenségen, amit ezek szája ízére összevissza fecsegsz: ha be akarnád vallani az igazat, bizonytalant felelnéd neki: „Akadályozzátok meg hát kedveseimet abban, hogy így beszéljenek, akkor majd felhagyok én

is az ilyen beszéddel.” Képzeld most, hogy én is ezt feleltem neked; s ne csodálkozz állításaimon, hanem akadályozd meg kedvesemet, a filozófiát, hogy így beszéljen.

Énbelőlem,

kedves barátom, ő szól s mindig egyformán; távolról sem oly szeszélyes, mint másik pajtásom: mert Kleiniasz fia egyszer így, másszor amúgy beszél, a filozófia azonban következetes. Amin annyira csodálkozol: az az ő véleménye. Itt voltál, hallottad. Azért hát cáfold meg őt abban, amit az imént mondtam: hogy jogtalanzkodni s a jogtalanságért büntetlen maradni a legnagyobb rossz. Ha pedig ezt cáfolatlanul hagyod, akkor, a kutyára, az egyiptomiak istenére mondom, Kalliklész sohasem fog egyetérteni Kalliklésszel, s egész életén át önmagával ellentmondásban marad. Pedig, kedves barátom, jobb, ha lantom húrjai nem hangzanak egybe; a kar, melynek vezetője vagyok, hamisan énekel; s az emberek mind ellentmondanak nekem; mint ha lelkemben nincs összhang, hanem ellentmondás.

XXXVIII. KALLIKLÉSZ

Nagyokat mondasz, Szókratész, mint valami igazi népszónok. Most is csak el akarsz kápráztatni, mikor Póloszt ugyanazon kelepcebe csaltad, amelybe vádja szerint azelőtt Gorgiasz esett. Pólosz azt állította tudniillik, hogy mikor Gorgiaszt kérdezted, vajon a szónokolni tanulókat, ha még nem tudnák, megtanítja-e arra is, mi az igazságosság: e kérdésre

Gorgiasz pusztá restelkedésből mondott igent, mert félt az emberek véleményétől, akik rossz néven vették volna az ellenkezőt. Pólosz szerint Gorgiaszt ez az engedékenysége hozta önmagával ellentmondásba, aminek te annyira megörültél. Pólosz ezért kigúnyolt, s nézetem szerint teljes joggal. Csakhogy most vele is ugyanaz esett meg. S éppen nem dicsérem Póloszt, hogy elfogadta állításodat, mely szerint jogtalanságot elkövetni rútabb, mint elszenvedni. Ezáltal ő is szavaid hálójába került s kénytelen volt hallgatni, mert szégyellte bevallani gondolatát. S valóban, Szókratész! Az igazság nyomozásának ürügye alatt te mindig

ilyen tömegnek való fogós kérdésekre tereled a szót; olyan dolgokra, melyek a természettől ugyan nem szépek, de a törvény szempontjából szépek. Mert a természet és a törvény igen sokban ellenkeznek egymással; s ha most valaki szégyenkezik, és nem meri kimondani, amit gondol, ellentmondásokba keveredik. Te pedig, fölismerve e bölcs fogást, rútul elcsavarod a beszédet, s ha valaki a törvényszerűről szól, te a természetszerűről kérdezed; ha pedig a természetszerűt említi, te a törvényszerű mögé bújsz. Így tettél az imént is a jogtalan cselekvés s a jogtalan szenvedés kérdésében. Pólosz a törvény szerint rútabbról beszélt, te pedig a törvényt a természettel helyettesítve vetted üldözőbe. Mert a természet szerint mindig az a rútabb, ami a rosszabb, amilyen például a jogtalan szenvedés; a törvény szerint azonban a

jogtalan cselekvés a rútabb. Egy férfihoz nem is illik a más jogtalan cselekedeteit eltérni; ez csak rabszolgának való, akinek jobb meghalni, mint élni, mert ha igazságtalanul megtámadják

s lábbal tiporják, nem tud segíteni sem magán, sem máson, aki a szívéhez közel áll. Ezért a gyöngé embereket és a tömeget tartom a törvények szerzőinek. A maguk javára, a saját hasznukra hoznak törvényeket és határozzák meg, mit kell dicsérni, mit gáncsolni. El akarják ijeszteni az erősebb s mindenben tehetősebb embereket, hogy ne törjenek többre, mint mások; azért mondják, hogy a hatalmi vágy rút és jogtalan; sőt hogy a jogtalanság épp abban áll, ha valaki hatalomból, vagyonból nagyobb részt kíván. Ők maguk, mint hitványabbak, boldogan beérik az egyenlő mértékkel.

XXXIX. Íme, miért rút a törvény szerint, ha valaki a tömegnél többre tör, s miért jogtalanság. A természet ellenben, véleményem szerint, azt mutatja jogosnak, hogy a

derekabbnak többje legyen, mint a hitványabbnak, a hatalmasnak többje, mint a gyöngébbnek.

S mutatja ezt mindenfelé: az állatoknál s az embereknek is minden államában és nemzetségében azt ismerik el igazságosnak, hogy a hatalmasabb uralkodjék a gyöngébben, s hogy övé legyen mindenből a nagyobb rész. Vajon mily jagon támadott Xerxész Görögországra vagy atyja a szkúthák ellen? S ezer más ilyen példát idézhetnék! Az ilyenek, úgy hiszem, mind a természet szerint cselekednek, sőt istenemre, a természet törvénye szerint.

Csak hogy nem a mi kieszelt törvényünk szerint, mert mi az erősebbeket s jobbakat már gyermekkoruktól nevelés alá fogjuk, mint az oroszlánkölyköket, s ráolvasással és megbabonázással szolgálva tesszük őket, untalan azt hirdetve nekik, hogy tisztelni kell az egyenlőséget, mert így van ez szépen s igazságosan. De aztán ha előlép egy nagyra termett férfiú s lerázza magáról tanításainkat, szétszakítja, elkerüli vagy lábbal tapossa rendeleteinket,

ráolvasásainkat, varázsigéinket, természet ellen való törvényeinket mind, s rabszolgánkból, aki volt, urunkká lázad fel: ekkor lobban elő fénnel a természet joga. Úgy látom, Pindaros is erre céloz dalában,* mikor így szól: „Halandóknak, halhatatlanoknak egyaránt királya a törvény; hatalmas kezével maga után vonja a legnagyobb erőszakot – folytatja tovább – és szentesíti azt. Példám Héraklész, ki bár nem vásárolta meg ...” Ezek körülbelül Pindaros szavai, mert könyv nélkül nem tudom a dalt. De értelmük az, hogy Héraklész elhajtotta Gérüonész marháit, pedig nem vásárolta meg s ajándékba sem kapta. Mert a természet joga az, hogy a gyöngébbnek és hitványabbnak marhája és egyéb vagyona a jobbé és erősebbé.

XL. Íme az igazság, s magad is majd meg fogod ismerni, ha a filozófiától elfordulva fontosabb dolgokra térsz. Mert mulattató a filozófia, kedves Szókratészom, fiatal korunkban mértékkel űzve; de kész veszedelem, ha a kellőnél többet bíbelődünk vele. Hiába kiváló tehetségű valaki, ha egy meghatározott koron túl is filozófiával tölti meg az életét, szükségképpen tapasztalatlan marad mindabban, amiben a kitűnőségre és a hírnévre törekvőnek jártasnak kell lennie. Nem fogja ismerni állama törvényeit, nem fogja tudni, hogyan érintkezzék az emberekkel magán- és közügyekben, s az emberi vágyakban és gyönyörökben, egyáltalán, az emberek gondolkodásmódjában teljesen járatlan marad. Ha aztán valami magán- vagy közügyben kell eljárnia, nevetségessé válik, mint ahogy kinevetni valók a politikusok, mikor társaságokban s beszélgetéseitekben részt vesznek. Itt is beteljesedik Euripidész mondása:*

Abban jeles mindenki s arra tör, s élte javát is abban tölti el, miben érzi, hogy túltesz önmagán.

Azt ellenben kerüli, ócsárolja, amiben gyöngé; de dicséri önszeretettől az ellenkezőjét, mert benne magamagát dicséri. A legjobbnak tartom különben mindkettőben jártasnak lenni. A filozófiával műveltségünk céljából foglalkozni szép dolog, s éppen nem válik szégyenére az

ifjúnak. De már nevetségessnek tartom, ha valaki még meglelt korában is filozofál. A bölcselkedőkkel úgy vagyok, mint a dadogókkal s azokkal, akik játszva töltik a napot. Ha kisgyermek dadog, akinek még illik az ilyen beszéd, s az játszik: ennek örülök, ez kedves, a gyermeki természetnek megfelelő dolog. Mint ahogy van abban valami bántó, fülsértő és kényszerített, ha egy ilyen kis fickó tisztán, értelmesen ejt minden szótagot. Ha ellenben férfiút hallunk dadogni, s látunk gyermeki módra játszani: nevetségessnek, férfiatlannak fogjuk

ítélni s meg szeretnénk verni. Így vagyok a filozofálókkal is. Serdületlen ifjában szeretem a filozófiát; itt helyén van, s szabad lelkűnek tartom az ilyesmivel foglalkozó fiatalat;

szolgalelkűnek, szép és nemes tette képtelennek azt, aki nem filozofál. De ha érettebb ember foglalkozik filozófiával, s nem tudja abbahagyni, azt, Szókratész, meg kellene botozni. Mert mint az imént mondtam, ha még-akkora tehetsége van is az ilyennek, férfiatlanná válik, kerül a nyilvános élet zaját s a piacot, ahol a költő mondása szerint hírnevet szerez az ember, elbújik egy rejtett zugba, három-négy ifjú társaságában ciripelve tölti hátralevő napjait, s soha

nagy, szabad és használható gondolatot nem hangoztat.

XLI. Baráti hajlandósággal vagyok hozzád, Szókratész! Azért most ugyanazt érzem veled szemben, mint Euripidésznel,* kit csak az imént idéztem, Zéthosz érez Amphióonnal szemben. Olyasfélét szeretnék mondani neked, mint Zéthosz mondott testvérének: Nem azzal törödsz, Szókratész, amivel kellene; s lényednek annyira nemes természetét gyermekes viselkedéssel elcsúfítod, s nem tudnál sem a gyűléseken megfelelően beszélni, sem illő és meggyőző dolgot művelni, sem bátor tanáccsal más ügyén lendíteni. S ugyan mondd meg, Szókratész barátom

–
de ne neheztelj rám, mert a jó szándék szól belőlem –, nem szégyenletes-e az ilyen állapot, amilyenben téged látlak, s azokat, akik folyton a filozófiát kergetik. Vegyük azt az esetet, hogy valaki téged vagy más hozzád hasonlót elfog, börtönbe hurcol, jogtalansággal vádol, mikor semmit sem követtél el. Nemde azt sem tudnád, hová légy, csak ájuldoznál, s néma zavarodban a szádat tátanád. Mikor azután törvényszék elé idéznének, legyen bár hitvány és rossz is a vádlód, meg kellene halnod, ha az halálos büntetésedet kívánná. Ugyan milyen bölcsesség volna abban, ha egy művészet egy nemes természetű férfiút annyira hitványvá tehet, hogy nem tud magán segíteni, a legnagyobb veszélyekből sem magát, sem másokat

nem képes kimenteni, s emellett ellenségei minden vagyonától megfoszthatják, és hazájában minden megbecsülés nélkül kell élnie? Az ilyen embert, hogy durvábban szóljak, büntetlenül akár arcul is üthetik. Ezért, jó barátom, engedelmeskedj nekem, hagyj abba az okoskodást, tetteken keresd az élet szép összhangját; azt gyakorold, ami mások előtt értelmesnek mutat; űzze más azt a díszes foglalkozást: nem tudom fecsegésnek vagy butáskodásnak mondjam, mely miatt „házad tája pusztul s néptelen marad”.* Ne azokat vedd tehát mintául, akik ily csekélységekben vitatkoznak, hanem azokat, akik hírt, vagyont és sok más javat szereznek maguknak.

XLII. SZÓKRATÉSZ

Ha véletlenül aranyból volna lelkem, képzeld örömeimet, Kalliklész, ha oly kitűnő próbaköre lennék, mely hibátlanul mutatná annak értékét. Melléje tenném lelkemet, s ha jó állapotáról tanúskodhatnék a kő: nem kell egyéb próba; tudnám, hogy rendben vagyok.

KALLIKLÉSZ

Miért mondod ezt, Szókratész?

SZÓKRATÉSZ

Megtudod azonnal. Benned ilyen kincsre találtam.

KALLIKLÉSZ

Hogyhogy?

SZÓKRATÉSZ

Meg vagyok győződve róla, hogy azok a gondolataim, melyeket te is el fogsz fogadni, teljesen igazak. Mert három dolog kell arra, hogy kellően megvizsgálhassuk, jó úton jár-e lelkünk vagy sem; s ez a három megvan benned mind: a tudás, a jóakarát és az őszinte, nyílt beszéd. Sokakkal találkozom, akik lelkem vizsgálatára nem alkalmasak, mert nem olyan bölcsök, mint te; mások bölcsök ugyan, de nem akarják a szemembe mondani az igazat, mert nem törődnek velem annyit, mint te. Ez a két idegen pedig, Gorgiasz és Pólosz, bölcs is, jó barátom is, de nem elég nyílt szavú s a kelleténél szégyellősebb. Íme az imént is mindkettő annyira hímezett-hámozott, hogy csupa szégyellőségéből magamagának ellentmondott, és pedig sok ember füle hallatára s a legnagyobb dolgokkal kapcsolatban. Benned azonban egyesül minden, ami a többiből hiányzik. Megfelelő nevelésed van, ahogy a legtöbb athéni mondaná, s jóakaróm is vagy. Megmondom azt is, miből következtetem. Tudom, Kalliklész, hogy ti négyen: te, az aphidnai Tiszandrosz, Androtión fia, Andrón s a kholargeiszi Nausziküdesz együtt tanultátok a filozófiát. Egyszer meglestelek, mikor arról tanakodtatok, milyen fokig kell vele foglalkozni. Az a nézet győzött, hogy nem jó végletekig vinni a filozofálást, s egymást óvatosságra is intettétek, nehogy a szükségesnél bölcsébbé válva

akaratlanul kárt okozzatok magatoknak. S mivel most, mint látom, nekem is azt tanácsolod, amit legmeghittebb barátaidnak: igazi jóakaródról megvan a kellő bizonyosságom. Hogy pedig őszinte szavú vagy, s nem jössz zavarba, magad is mondd, és imént tartott beszéded is mutatja. És mivel így áll a dolog: ha kutatásainkban valamire nézve megegyezünk, azt részemről és részedről eldöntöttnek fogadhatjuk el, s nincs egyéb próbára szükségünk. Mert bölcsesség hiányából vagy fölösleges szégyenkezés miatt állításaimat nem fogod elfogadni; de azért sem, hogy megcsalj, mert mint magad mondd, barátom vagy. A mi közös megegyezésünk célja tehát az igazság lesz. Szébből pedig nem is vitázhatnánk, Kalliklészem, mint arról, ami miatt engem megróttál: milyen legyen az ember, mivel foglalkozzék s meddig, ha fiatalabb, ha öregebb? Mért én, ha botlom, tudd meg, sohasem akarva tévedek, hanem tudatlanságom miatt. Folytasd hát intéseidet, amint elkezdted, s mutasd meg annak rendje szerint, mi az s mi módon érhetem el, amire törekednem kell. És ha látod, hogy a jövőben nem azt cselekszem, amiben most megegyeztünk: tarts egy-ügyűnek és többé intéseidre se méltass. Felelj hát újból a kérdésre: mit nevezel te és Pindarosz természet szerint igazságosnak? Nemde azt, ha a hatalmasabb erővel elveszi a gyöngébb jószágát, ha a jobb a rosszabbon uralkodik, s a nemesebbnek többje van, mint a hitványabbnak? Jól emlékezem-e, vagy mit mondasz jogosnak?

XLIII. KALLIKLÉSZ

Ezt mondtam és mondom most is.

SZÓKRATÉSZ

Vajon egy és ugyanazon embert nevezel-e jobbnak és hatalmasabbnak? Mert már az előbb sem értettelek meg tisztán. Az erősebbeket érted-e a hatalmasabbakon, s azt állítod, hogy a gyöngébbnek meg kell hajolnia az erősebb előtt? Legalábbis erre utalt az a megjegyzésed, hogy a nagy államok a természet joga értelmében támadnak a kicsinyek ellen, mert hatalmasabbak és erősebbek; a hatalmasabb és erősebb pedig egyszersmind a jobb is. Vagy lehet valaki jobb azért, hogy tehetetlenebb és gyöngébb; vagy ha hatalmasabb is, azért

rosszabb? Vagy pedig, a jobbnak és a hatalmasabbnak ugyanaz a meghatározása? Jelöld ki világosan, egyet jelent-e vagy különbözőt a hatalmasabb, jobb, erősebb?

KALLIKLÉSZ

Világosan kimondom: egyet.

SZÓKRATÉSZ

S nem hatalmasabb-e a természet rendje szerint a tömeg az egyesnél, mikor – mint az imént állítottad – az egyes ellen törvényeket is hoz?

KALLIKLÉSZ

Ki kételkedik benne?

SZÓKRATÉSZ

A tömeg törvénye tehát a hatalmasabbnak törvénye is.

KALLIKLÉSZ

Bizonyosan.

SZÓKRATÉSZ

Tehát a jobbaknak a törvénye is. Mert a tekintélyesebbek állításod szerint a jobbak is.

KALLIKLÉSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Ennélfogva a természet szerint is szépek rendelkezéseik, mert a tekintélyesebbek rendelkezései.

KALLIKLÉSZ

Én is azt állítom.

SZÓKRATÉSZ

Nos, nem azt mondtad-e a tömeg nézetének, hogy csak az egyenlőség az igazságos, és hogy a jogtalan cselekvés rútabb, mint a jogtalan szenvedés? Áll-e ez, vagy nem? S nehogy itt szégyenkezésből megfogasd magad! Azt tartja-e a sokaság, hogy csak az jogos, ha egyenlő résszel rendelkezünk, nem pedig nagyobb; és hogy jogtalanságot elkövetni rútabb, mint

méltatlanul szenvedni? Ne sajnáld tőlem a szót, Kalliklész; ha egyetértesz velem, hadd erősödjem meg hitemben egy hozzáértő ember helyeslése által.

KALLIKLÉSZ

A sokaság csakugyan így vélekedik.

SZÓKRATÉSZ

De akkor nemcsak törvény szerint rútabb a jogtalankodás, mint a méltatlan szenvedés s nemcsak törvény szerint igazságos az egyenlőség, hanem természet szerint is. Úgy látszik, nem helyesen mondtad az imént, hogy a törvény és természet ellenkezik egymással; engem meg méltatlanul vádoltál, hogy az ellentétet ismerve hamisan beszélek, és ha valaki a természetről beszél, én a törvényt rántom elő; ha pedig a törvényszerűről, én a természetet.

XLIV. KALLIKLÉSZ

Így nem lesz vége a fecsegésnek! Nem szégyellsz, Szókratész, még öreg korodra is szavakra vadászni? Mint valami kincsnek, úgy örülsz neki, ha valaki egy kifejezésben megbotlik. Vagy igazán azt hiszed, hogy nem tartom egynek a hatalmasabbat s a jobbat? Hisz már régóta mondom: hatalmasabb és jobb egybeesik. Csak nem képzeled, hogy ha rabszolganép és csöcselékhad, amely testi erején kívül számba sem jön, összegyűl s valami végzést hoz, azt törvénynek nevezem?

SZÓKRATÉSZ

Legyen, fölötte bölcs Kalliklészem. Hát így érted?

KALLIKLÉSZ

Egészen így.

SZÓKRATÉSZ

Különben régen gyanítottam már magam is, tüzes barátom, hogy ily értelemben veszed „a tekintélyesebbet”; csak azért faggattalak, mert világosan vágytam tudni gondolataidat. Két embert csak nem fogsz jobbnak tartani egynél, sem rabszolgáidat jobbnak, mint magadat, mivel erősebbek, mint te. Így hát kezddd újból s mondd: mit értesz a jobbakon, ha nem az erősebbeket? Csak kérlek, drága barátom, szelídebben bánj velem; különben elszököm az iskolából.

KALLIKLÉSZ

Tréfát üzöl velem, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Nem én, Kalliklész, Zéthoszra mondom, akivel az imént annyit bosszantgattál. Hanem mondd csak, kiket is tartasz te jobbaknak?

KALLIKLÉSZ

Én? A nemesebbeket.

SZÓKRATÉSZ

No ládd, te is csak szót raksz szóra s nem világítasz meg semmit. Mondd inkább: vajon az eszesebbeket nevezed-e hatalmasabbaknak, jobbaknak, vagy másokat?

KALLIKLÉSZ

Zeuszra! eltaláltad; elsősorban ezeket.

SZÓKRATÉSZ

Így hát szerinted gyakran egyetlen eszes ember tízezer esztelennél hatalmasabb; őt illeti meg az uralkodás; ezeket pedig, hogy rajtuk uralkodjanak; s mint uralkodónak, gazdagabbnak kell lennie, mint akiken uralkodik. Úgy látom, ezt akarod mondani – és nem szavakra vadászom –, amikor azt mondod, hogy egy hatalmasabb ezreknél.

KALLIKLÉSZ

Eltaláltad. Mert éppen ezt értem a természet jogán: a jobb és eszesebb uralkodják, és több jusson neki, mint a hitványabbnak.

XLV. SZÓKRATÉSZ

Megálljunk csak. Hogy is mondanád? Ha mint most, egy közös helyen összegyűlnénk sokan, s volna ennünk, innunk bőviben: volnának közöttünk pedig különböző egyének, erősebbek, gyöngébbek, s egyikünk orvos volna, és így az étkezésben okosabb, de valószínűleg gyöngébb az egyiknél, erősebb a másiknál: akkor az az orvos, mert az étkezésben okosabb, ebben a tekintetben, nemde, jobb is és kiválóbb is volna?

KALLIKLÉSZ

Kétségkívül.

SZÓKRATÉSZ

Vajon mert jobb, nagyobb rész jut-e neki az ételekből, mint nekünk? Vagy mint elsőt közöttünk csak az illeti meg, hogy felossa az ételt? Az élvezetet s teste táplálását tekintve azonban nem vehet magának többet, ha nem akar érte lakolni. Hanem az egyiknél többet, a másiknál kevesebbet oszt magának. Ha pedig véletlenül a leggyöngébb volna, akkor a legjobbnak legkevesebb járna. Vagy nem így van, jó Kalliklész barátom?

KALLIKLÉSZ

Ételről, italról, orvosról s mindenféle badarságról beszélsz; én nem erről szóltam.

SZÓKRATÉSZ

Csak azt mondd meg, az okosabbat jobbnak mondod-e?

KALLIKLÉSZ

Annak.

SZÓKRATÉSZ

S ne jusson-e a jobbnak több?

KALLIKLÉSZ

De nem ám ételből, italból.

SZÓKRATÉSZ

Értem, értem. Úgy hát ruhából. S a legkitűnőbb takács a legnagyobb köpenyt ölti magára, s a legtöbb és legszebb ruhába bújtatva járkal ide-oda.

KALLIKLÉSZ

Mit akarsz itt a ruhákkal?

SZÓKRATÉSZ

A mesterségében legokosabb s legjobb cipész pedig szerit-számát se tudja saruinak. S a legtöbb s legnagyobb sarut húzza lábára, úgy indul sétára.

KALLIKLÉSZ

Milyen sarukról fecsegsz?

SZÓKRATÉSZ

Ha nem ilyenre gondolsz, akkor talán azt akard mondani, hogy például az olyan földművesnek, aki a szántásban, vetésben okos, derék és kiváló, több vetőmagja legyen, mint másnak, s földjébe jóval több magot szórhasson, mint más?

KALLIKLÉSZ

Mindig ugyanazt hajtogatod, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Nemcsak ugyanazt, Kalliklészem, hanem ugyanazokról a dolgokról is beszélek.

KALLIKLÉSZ

Istenemre! El nem hagynád a cipészt, a cserző vargát, a szakácsot, az orvost, mintha ezekről volna köztünk szó.

SZÓKRATÉSZ

Úgy hát te mondd meg, miben kell valakinek eszebbnek, hatalmasabbnak lennie, ha joggal akar többet birtokolni másoknál? Vagy nem tűröd, hogy rávezesselek, s magad sem mondd meg?

KALLIKLÉSZ

Mióta megmondtam már! Először is nem a cipészt és a szakácsot értem a hatalmasabbakon, hanem azokat, akik a közügyekben eszesek, s tudják, hogyan kell az államot kormányozni. Sőt nemcsak eszesek, hanem bátrak is, és végrehajtják, amit elhatároztak, s lágyszívűségéből el nem állnak céljuktól.

XLVI. SZÓKRATÉSZ

Íme, jeles barátom, milyen különbözők a mi kölcsönös vádjaink! Rólam azt mondd, hogy mindig ugyanazt hajtogatom, s azért neheztelsz. Én meg az ellenkezőjéért rólok meg: tárgyadról mindig mást beszélsz. Egyszer mint erősebbeket határozod meg a jobbakat s hatalmasabbakat, másszor, mint okosabbakat. Most ismét valami újjal lépsz elő. Bátrabbaknak mondd őket. Végre határozd el magad, kedvesem, kiket tartasz jobbaknak s hatalmasabbaknak, és miben?

KALLIKLÉSZ

Mondtam már: az állam ügyeiben eszeseket és bátrakat. Ezeket illeti meg az állam vezetése: s az a jogos, hogy ezeknek, akik parancsolnak, több jusson, mint másoknak, akik engedelmeskednek.

SZÓKRATÉSZ

S kinek parancsolnak vagy engedelmeskednek? Maguknak? Vagy hogyan?

KALLIKLÉSZ

Mit mondasz?

SZÓKRATÉSZ

Azt, hogy minden ember önmagán uralkodik. Vagy az önuralom nem is szükséges, elég, ha másokon uralkodunk?

KALLIKLÉSZ

Mit értesz az önuralmon?

SZÓKRATÉSZ

Nem valami találós mesét. Amit az egész világ, azt mondom én is önuralomnak: ha valaki mértékletes, tud magának parancsolni, és a gyönyöröket és a vágyakat féken tartja.

KALLIKLÉSZ

Milyen kedves ember vagy! Az együgyűt mondod józannak.

SZÓKRATÉSZ

Hogyhogy? Mindenki megértheti, hogy nem azt akartam mondani.

KALLIKLÉSZ

Márpedig úgy van, Szókratész! Mert hogy lehetne az ember boldog, ha szolga valamiben? Sőt nyíltan megmondom, mit tartok a természet rendje szerint szépnek és jogosnak. Csak az él jól, aki vágyait hagyja nagyra nőni s nem fékezi; és bátran és belátón ki tudja elégíteni még

akkor is, ha már tetőpontjukat elérték, és mindig megszerzi azt, amire vágyik. Ez a tömeg számára nem lehetséges. Ezért a tömeg megbélyegzi az ilyeneket, s szégyenből rejtegetve saját tehetetlenségét, rútnak nevezi a féktelenséget. Így, mint már mondtam, szolgává lesznek a természettől kiválóbb emberek, s mivel gyönyöreik kielégítésére nem képesek, pusztá gyávaságból dicsérik a józanságot és igazságosságot. Azok szemében, akiket a sors a királyok fiává tett, vagy a természet zsarnokságra vagy uralkodásra alkotott, lehet-e igazában rútabb s rosszabb valami, mint a józan mérséklet és az igazságosság? Ha az élet javait minden korlát nélkül élvezhetik, csak nem fogják urukká tenni a tömeg törvényét, ítéletét, gáncsát? Milyen szánalmassá változtatná őket az igazságosság s józan mérséklet szépsége, ha mint államuk kormányzói nem juttathatnának többet barátaiknak, mint ellenségeiknek! Nos, Szókratész, azt állítod, hogy mindig az igazságot kergeted, halljad hát, mi az igazság. Kéjes életmód, féktelenség, szabadosság, csak legyen mire támaszkodnia, ez az erény, ez a boldogság. A többi mind csak szépelgés, természetellenes megegyezés, üres, értéktelen fecsegés.

XLVII. SZÓKRATÉSZ

Nyíltan s nem bátor tűz nélkül törzs előre beszédeddel, Kalliklészem. Mert világosan kimondod, amit mások is gondolnak, de nyilvánítani nem mernek. Kérlek is, ne hagyj fel velem semmiképp, hadd lássuk tisztán, milyen a helyes élet. Azt mondod tehát, hogy vágyainkat, ha olyanok akarunk lenni, amilyeneknek lennünk kell, nem szabad fékeznünk; sőt hagyni kell nagyra nőni őket, s kielégítésükről, bárhonnán vegyük is, gondoskodnunk kell. Épp ebben áll az erény.

KALLIKLÉSZ

Igen, ezt mondom.

SZÓKRATÉSZ

Úgy hát helytelenül nevezik boldognak az olyanokat, akik semmire sem szorulnak rá.

KALLIKLÉSZ

A kövek meg a halottak volnának akkor a legboldogabbak.

SZÓKRATÉSZ

Különös egy élet ám az is, melyet te rajzolsz elénk! Éppen nem csodálkoznám, ha Euripidész igazat mondana:* „Ki tudja, életünk nem meghalás-e s halálunk élet?” Valóban, talán halottak vagyunk; én is hallottam egy bölcstől, hogy az ember olyan, mint a halott s testünk olyan, mint a sír. S mivel lelkünknek az a része, melyben a vágyak rejtőznek, könnyen

enged minden rábeszélésnek és ide-oda lökésnek, azt egy jelképes szóban jeleskedő, gondolom, szicíliai vagy itáliai ember ezen ide-oda görgés miatt tréfásan hordónak nevezte el,

az esztelen embereket pedig beavatatlanoknak. A féktelen emberek lelkének azt a részét pedig, hol a vágyak fészkelnek, mert egészen zabolátlan s mindenfelé nyílt, telhetetlensége miatt feneketlen hordóhoz hasonlította. Ellentétben veled, Kalliklész, azt állítja, hogy az Alvilágban – a láthatatlan világot érti rajta – ezek a legszerencsétlenebbek, a beavatatlanok, s vizet kell hordaniuk áttört szitán feneketlen hordóba. A szitán pedig, mint magyarázták nekem, a lelket értette. Áttört szitának az oktalan lelkét nevezte, mivel megbízhatatlansága és feledékenysége miatt nem tud semmit magában tartani. Ez, igaz, némileg különös beszéd, mégis fényt vet rá, amit előtted bizonyítani akarok; ha ugyan rábírnátalak, hogy változtasd meg nézetedet, s a telhetetlen, zabolátlan életmód helyett válaszd azt, amely mértéket tart, a meglévővel beéri s azzal meg is elégszik. De vajon rábeszélhetlek-e erre? Vajon boldogabbnak fogod-e tartani a mértéktartókat, mint a fékteleneket? Vagy bármennyit mesélek is neked, megmaradsz nézeted mellett?

KALLIKLÉSZ

Megmaradok. Ebben igazat mondtál, Szókratész.
XLVIII. SZÓKRATÉSZ

Várj, egy másik képet is veszek, onnan, ahonnan az elsőt vettem. Vizsgálj csak, nem hasonlít-e a mértéktartónak és a féktelennek az életmódja ahhoz a két emberéhez, akiknek sok

a hordója. Az egyik ember hordói jó karban vannak, színültig telve borral, mézzel, tejjel és így tovább, csupa ritka, nehezen kapható és csak sok és nagy fáradsággal szállítható folyadékkal. De mikor emberünk megtöltötte hordóit, aztán nem kell többé utánaöltögetnie; gond nélkül élhet, s nyugton maradhat. A másik emberünk is ugyanolyan nehezen szerzi meg az italokat, mint az első. Edényei azonban likacsosak s korhadtak, és ezért éjjel-nappal kell töltögetnie, hacsak nem akar maró kínokat szenvedni. Íme a két életmód: a féktelenét mondod-e boldogabbnak vagy a mértéktartóét? Meggyőzlek-e, hogy beismerd: a mértékletes élet jobb a féktelennél? Vagy nem?

KALLIKLÉSZ

Nem győzől meg, Szókratész. Mert emberednek, ha megtöltötte hordóit, nincs többé öröme; hanem, mint már mondtam, úgy él, akár a kő. Ha tele van hordója, nem örül és nem is szomorkodik. Pedig annál kellemesebb az élet, minél jobban zajlik.

SZÓKRATÉSZ

De ha jobban zajlik, szükségképpen sok el is folyik belőle, és nagy nyílásokon kell

kiáramlania.

KALLIKLÉSZ

Kétségkívül.

SZÓKRATÉSZ

Hisz akkor amiről te beszélsz, az egy gödény, nem pedig halott és nem is kő. Mondd csak, tudod-e, mit tesz az, éhezni, s ha éhezünk, enni?

KALLIKLÉSZ

Tudom.

SZÓKRATÉSZ

S szomjazni, és ha szomjazunk, inni?

KALLIKLÉSZ

Igen, s azt is tudom, hogy az a vidám, boldog élet, hogy ami vágyunk csak van, azt mind be tudjuk tölteni.

XLIX. SZÓKRATÉSZ

Derekasán felelsz, édesem. Csak folytasd így, amint kezdted, s valahogy el ne restelld magad. Természetesen engem sem fog lebírni a szégyenkezés. Azért hát mondd meg, boldogan él-e a vakaródzó rühes, ha untig vakaródzhatik, s azzal töltheti életét?

KALLIKLÉSZ

Miket beszélsz itt, Szókratész, s már megint a csöcselék szája ízére!

SZÓKRATÉSZ

Hisz éppígy zavartam meg Póloszt s Gorgiaszt is, hogy jól elrestellték magukat. Te azonban, Kalliklész, bátor lévén, meg ne zavartasd magad s ne restelkedj. Csak felelj!

KALLIKLÉSZ

Jól van hát: a vakaródzónak is édes az élet.

SZÓKRATÉSZ

Ha édes, akkor boldogan él.

KALLIKLÉSZ

Úgy él.

SZÓKRATÉSZ

Vajon csak a fejét vakarja, vagy tovább is kérdezzek? Mit felelnél, Kalliklész, ha

sorjában végigmennék mindenén, amije csak van? Vagy mi van a fajtalanokkal: azoknak nem szörnyű, rút és szerencsétlen az élete? Mered-e mondani: boldogok ezek is, ha bővében vannak annak, amit kívánnak?

KALLIKLÉSZ

Nem pirulsz erre terelni a beszédedet, Szókratész?

SZÓKRATÉSZ

Nem én terelem rá, barátom, hanem az, aki minden megszorítás nélkül boldognak mondja azokat, akik élveznek, bármit élvezzenek is; és nem különböztet meg jó és rossz gyönyöröket. Mondd meg különben: egynek nevezed-e a kellemest és a jót, vagy van-e olyan kellemes dolog, ami nem jó?

KALLIKLÉSZ

Hogy a megkülönböztetéssel ne kerüljek ellentmondásba magammal, egynek veszem.

SZÓKRATÉSZ

Elrontod előbbi állításaidat, Kalliklész, és nem vizsgálhatod tovább velem a dolgokat annak rendje és módja szerint, ha olyasmit mondasz, ami ellenkezik a véleményeddel.

KALLIKLÉSZ

Ez rád is érvényes, Szókratész!

SZÓKRATÉSZ

Én sem cselekednék helyesen, ha úgy tennék; de te sem. Azért vizsgálj csak meg, barátom, talán nem abban áll a jó, hogy mindenképpen örülünk. Mert nagyon sok rút dolog származna ebből, olyan, amire távolról utaltam, és még sok más egyéb.

KALLIKLÉSZ

Mármint a te véleményed szerint, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ

Megmaradsz hát állításod mellett, Kalliklész?

KALLIKLÉSZ

Meg.

L. SZÓKRATÉSZ

Ezt komolyan vegyem?

KALLIKLÉSZ

Egészen komolyan.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát így vélekedsz, fejtsd meg a következőt: nevezel-e valamit tudásnak?

KALLIKLÉSZ

Nevezek.

SZÓKRATÉSZ

Nemde mondtad azt is, hogy a tudással párosulhat bátorság?

KALLIKLÉSZ

Mondtam.

SZÓKRATÉSZ

S mert megkülönbözteted a bátorságot és a tudást, kettőnek is mondd.

KALLIKLÉSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Hát a gyönyör és tudás egy-e, vagy különböznek egymástól?

KALLIKLÉSZ

Bizony különböznek, te legbölcsebb!

SZÓKRATÉSZ

S a bátorság is különbözik a gyönyörtől?

KALLIKLÉSZ

Természetesen.

SZÓKRATÉSZ

Megállj, ezt jegyezzük meg jól, hogy az akharnai Kalliklész a gyönyört és a jót azonosnak mondta; a tudást és bátorságot pedig egymástól is és a jótól is különbözőnek.

KALLIKLÉSZ

Az alopékébeli Szókratész ellenben más véleményen van. Vagy egyetért velünk?

SZÓKRATÉSZ

Nem; de még Kalliklész maga sem, ha jól szemügyre veszi a dolgot. Mert mondd csak, ugyanazt vagy az ellenkezőjét érzi az, akinek jó sora van, s az, akinek rossz?

KALLIKLÉSZ

Az ellenkezőjét.

SZÓKRATÉSZ

Ha az ellenkezőjét, akkor úgy vagyunk vele, mint az egészséggel s a betegséggel. Egyszerre egészséges és beteg nem lehet az ember; s egyszerre el nem hagyhatja az egészség is, a betegség is.

KALLIKLÉSZ

Hogy érted ezt?

SZÓKRATÉSZ

Vizsgáld tetszés szerint a test valamely részét. Lehet-e az ember a szemére beteg? Lehet-e szembaja?

KALLIKLÉSZ

Hogyne!

SZÓKRATÉSZ

S egészséges-e olyankor a szemére?

KALLIKLÉSZ

Semmiképpen sem.

SZÓKRATÉSZ

De ha szembaját elveszti, elveszti-e akkor szemének egészségét is, végül pedig

mindkettőt?

KALLIKLÉSZ

Éppen nem.

SZÓKRATÉSZ

Csodálatos s képtelen dolog is volna, nemde?

KALLIKLÉSZ

Az.

SZÓKRATÉSZ

Hanem felváltva kapja vissza s veszi el mindegyiket.

KALLIKLÉSZ

Helyes.

SZÓKRATÉSZ

Éppúgy az erőt és a gyöngeséget.

KALLIKLÉSZ

Éppúgy.

SZÓKRATÉSZ

A gyorsaságot és a lassúságot?

KALLIKLÉSZ

Azt is úgy.

SZÓKRATÉSZ

Vajon a jót és a boldogságot, s ellentétét, a rosszat és a nyomorúságot is felváltva nyerjük meg és veszítjük el?

KALLIKLÉSZ

Minden bizonnyal.

SZÓKRATÉSZ

Ha tehát találunk olyat, amit egyszerre kap meg az ember és egyszerre veszít el: az nyilvánvalóan nem lesz a jó és rossz. Elfogadod ezt? Meggondolva felelj!

KALLIKLÉSZ

Minden megszorítás nélkül elfogadom.

LI. SZÓKRATÉSZ

Úgy térjünk arra, miben már előbb megállapodtunk. Kellemesnek vagy kellemetlennek mondd az éhezést? Magát az éhezést értem!

KALLIKLÉSZ

Kellemetlennek. De enni, ha éhezünk, kellemes.

SZÓKRATÉSZ

Értem. De maga az éhezés kellemetlen.

KALLIKLÉSZ

Vallom.

SZÓKRATÉSZ

S a szomjúzás is?

KALLIKLÉSZ

Fölöttébb.

SZÓKRATÉSZ

Kérdezzek még többet is, vagy beismered, hogy minden szükségben, vágyban van valami kellemetlen?

KALLIKLÉSZ

Elismerem, csak ne kérdezz tovább.

SZÓKRATÉSZ

Jó. De a szomjasnak kellemes az ivás, nemde?

KALLIKLÉSZ

Hogyne volna kellemes.

SZÓKRATÉSZ

De ugyanakkor maga a szomjazás kellemetlen?

KALLIKLÉSZ

Az.

SZÓKRATÉSZ

Az ivás azonban valami szükséglet kielégítése, s így gyönyörűség?

KALLIKLÉSZ

Az.

SZÓKRATÉSZ

Ennélfogva: inni – örömet ad?

KALLIKLÉSZ

Azt.

SZÓKRATÉSZ

A szomjazónak?

KALLIKLÉSZ

Annak.

SZÓKRATÉSZ

Annak tehát, aki kellemetlenséget érez?

KALLIKLÉSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Figyeld most meg, mi következik ebből. Ha azt mondod: a szomjas iszik, annyi, mintha azt mondanád: a kellemetlenséget érző gyönyörűséget is érez. És nem történik-e ez egyszerre, ugyanazon helyben és órában, akár a testben, akár a lélekben, mert az itt egyre megy? Áll-e ez, vagy nem?

KALLIKLÉSZ

Áll.

SZÓKRATÉSZ

Azt pedig lehetetlennek mondtad, hogy az, aki jó sorban él, ugyanakkor rossz sorban is legyen.

KALLIKLÉSZ

Lehetetlennek.

SZÓKRATÉSZ

De lehetségesnek, hogy a kellemetlenséget érző gyönyörűséget is érezzen.

KALLIKLÉSZ

Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ

Így hát a gyönyör érzése nem a boldogság, a fájdalom érzése pedig nem a boldogtalanság. És más a kellemes, más a jó.

KALLIKLÉSZ

Nem értem, mint csűröd-csavarod a dolgot, Szókratész!

SZÓKRATÉSZ

Dehogynem érted, csak huzakodsz, Kalliklész. De előre hát jeles okaidal, hogy meglásd, mily bölcsességgel intettél engem az imént. Az ivás által nem szűnik-e meg mindnyájunkban a gyönyörködés is és a szomjúság is?

KALLIKLÉSZ

Tudom is én, mit akarsz mondani!

GORGIASZ

Ne hagyd abba, Kalliklész, hanem felelj a mi kedvünkért is, hogy bevégezhessük a vitát.

KALLIKLÉSZ

Lásd, Gorgiasz, mindig ilyen ez a Szókratész! Értéktelen hitványságokat kérdez, és így cáfolgat.

GORGIASZ

Sohase törődj velem! Az nem a te dolgod. Cáfolgasson Szókratész úgy, amint neki tetszik.

KALLIKLÉSZ

Gorgiasz kedvéért kérdezd hát tovább apró hitványságaidat.

LII. SZÓKRATÉSZ

Milyen boldog is vagy te, Kalliklész, hogy a kicsinyek helyett mindjárt a nagy titkokba avattak be! Azt hittem eddig, hogy ez nem járja. Felelj hát, ahol abbahagytad: nem szűnik-e meg mindegyikünkben a szomjúsággal együtt a kellemes érzés is?

KALLIKLÉSZ

De megszűnik.

SZÓKRATÉSZ

Az éhséggel s más vágyakkal és gyönyörökkel együtt szintúgy a kellemes érzés?

KALLIKLÉSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

A gyönyör és a fájdalom tehát egyszerre szűnik meg?

KALLIKLÉSZ

Egyszerre.

SZÓKRATÉSZ

A jó és rossz azonban – saját beismerésed szerint – nem egyszerre szűnik meg. Vagy most már másként gondolkozol?

KALLIKLÉSZ

Nem, ugyanúgy. Nos, azután?

SZÓKRATÉSZ

A jó tehát, kedvesem, nem azonos a gyönyörrel, s a rossz nem a fájdalommal. Az előbbiek egyszerre szűnnek meg, az utóbbiak azonban, mert eltérő természetűek, nem egyszerre. Hogyan volna hát a gyönyör a jóval, a fájdalom a rosszal azonos? Ha tetszik, más oldalról is vizsgálhatod. (Úgysem fogsz azonosságra találni. Figyelj csak!) Nemde jónak azért mondasz valakit, mert jelen van benne a jó, mint ahogy szépnek azért, mert van benne szépség?

KALLIKLÉSZ

Azért.

SZÓKRATÉSZ

Jónak nevezed-e az esztelent s gyávát? Azelőtt nem tetted! Mert a bátrakat és eszeseket mondtad jónak. Vagy nem az ilyeneket tartod jónak?

KALLIKLÉSZ

Most is az ilyeneket mondom jónak.

SZÓKRATÉSZ

Hát láttál-e már esztelen gyermeket örülni?

KALLIKLÉSZ

Láttam.

SZÓKRATÉSZ

Hát esztelen férfit?

KALLIKLÉSZ

Azt hiszem, de milyen kérdés ez!

SZÓKRATÉSZ

Ne törődj vele, csak felelj!

KALLIKLÉSZ

Láttam.

SZÓKRATÉSZ

Eszes embert láttál-e örülni és szomorkodni?

KALLIKLÉSZ

Hogyne!

SZÓKRATÉSZ

S kik örülnek és bánkódnak jobban, az eszesek vagy az esztelenek?

KALLIKLÉSZ

Azt hiszem, nincs köztük nagy különbség.

SZÓKRATÉSZ

Megelégszem a felelettel. Láttál-e már gyávát háborúban?

KALLIKLÉSZ

Hogyne láttam volna.

SZÓKRATÉSZ

Az ellenség elvonultán ki örül jobban, a bátor vagy a gyáva?

KALLIKLÉSZ

Egyik úgy örült, mint a másik, vagy közel egyformán.

SZÓKRATÉSZ

Nem kívánok olyan pontos választ. Tehát a gyávák is örülnek?

KALLIKLÉSZ

De nagyon.

SZÓKRATÉSZ

S amint látszik, az esztelenek is?

KALLIKLÉSZ

Azok is.

SZÓKRATÉSZ

Az ellenség közeledtén pedig egyedül a gyávák bánkódnak, vagy a bátrak is?

KALLIKLÉSZ

Mindketten.

SZÓKRATÉSZ

Egyenlően?

KALLIKLÉSZ

Talán inkább a gyávák.

SZÓKRATÉSZ

Az ellenség elvonultán meg nem örülnek-e inkább?

KALLIKLÉSZ

Meglehet.

SZÓKRATÉSZ

Ennélfogva az eszes és esztelen, a gyáva és bátor közel egyformán örül és bánkódik, sőt mint mondod, a gyávák még inkább, mint a bátrak?

KALLIKLÉSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Az eszesek és a bátrak pedig jók, a gyávák és az esztelenek rosszak?

KALLIKLÉSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Közel egyformán örülnek s bánkódnak tehát a jók és a rosszak?

KALLIKLÉSZ

Közel egyformán.

SZÓKRATÉSZ

Így hát közel egyformán jók is, rosszak is a jók és a rosszak; sőt a rosszak még nagyobb mértékben jók is, rosszak is.

LIII. KALLIKLÉSZ

Istenemre, nem értem, mit beszélsz.

SZÓKRATÉSZ

Hát már nem emlékszel, hogy a jókat azért nevezted jónak, mert jó van bennük; a rosszakat rossznak, mert rossz van bennük? S nem mondtad-e jónak a gyönyöröket, s rossznak a fájdalmakat?

KALLIKLÉSZ

De mondtam.

SZÓKRATÉSZ

Ennélfogva az örvendőkben valami jó van, ha örülnek: a gyönyörök.

KALLIKLÉSZ

Világos.

SZÓKRATÉSZ

S minthogy valami jó van bennük, az örvendők jók is.

KALLIKLÉSZ

Azok.

SZÓKRATÉSZ

Hát a bánkódókban nincs valami rossz: a fájdalom?

KALLIKLÉSZ

De van.

SZÓKRATÉSZ

S rossznak azért nevezel valakit, mert valami rossz van benne; vagy nem?

KALLIKLÉSZ

De azért.

SZÓKRATÉSZ

Jók tehát, akik örülnek, rosszak, akik bánkódnak.

KALLIKLÉSZ

Eltaláltad.

SZÓKRATÉSZ

S a nagyobb vagy kisebb mértékben örvendők vagy bánkódók nagyobb vagy kisebb mértékben jók vagy rosszak; s a hasonló mértékben örvendők vagy bánkódók hasonlóan.

KALLIKLÉSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Azt állítod továbbá, hogy az eszes és az esztelen, a gyáva és a bátor hasonló mértékben örül és bánkódik; de talán a gyáva még inkább.

KALLIKLÉSZ

Azt.

SZÓKRATÉSZ

Vonjuk le most együtt az eddigi állításokból a következtetést: mert már a közmondás szerint is többször meg kell hányni-vetni azt, ami szép. Az eszeset és a bátrát mondtuk jónak, ugye?

KALLIKLÉSZ

Azt.

SZÓKRATÉSZ

Rosznak pedig az esztelent s a gyávát?

KALLIKLÉSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

Jónak mondtuk aztán az örvendezőt.

KALLIKLÉSZ

Annak.

SZÓKRATÉSZ

Rosznak a bánkódót.

KALLIKLÉSZ

Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ

S hogy a jó és a rossz egyaránt örül és bánkódik. Sőt a rossz még inkább.

KALLIKLÉSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

A rossz tehát éppoly jó, sőt jobb, mint a jó. Ez pedig a mondottakon kívül nem következik-e abból, hogy azonosnak vesszük a gyönyört a jóval? Nos, Kalliklész, nem így van-e ez szükségképpen?

LIV. KALLIKLÉSZ

Már régen hallgatlak, Szókratész, s nem ellenkezem veled, mert látom, milyen örömmel kapsz utána, mint a gyermek, ha valaki csak tréfából is rád hagy valamit. Csak nem hiszed, hogy én vagy bárki más ne tudná, hogy a gyönyörök közt is van jobb is, rosszabb is?

SZÓKRATÉSZ

Ej, ej! gonosz csontja, úgy játszol velem, mint a gyermekkel, s hogy lépre csalj, egyszer így, másszor úgy beszélsz! Pedig kezdetben nem hittem volna, hogy akarva tévútra vezess, hisz barátom vagy. De hát csalódtam, s úgy látszik, a régi példaszó szerint be kell érnem a meglevő kevéssel, s el kell fogadnom az alamizsnádat. Mit is mondasz most? Hogy a gyönyörök közt vannak jók s vannak rosszak. Nemde?

KALLIKLÉSZ

Azt.

SZÓKRATÉSZ

A jók, nemde, a hasznosak, a rosszak a károsak?

KALLIKLÉSZ

Helyesen.

SZÓKRATÉSZ

A hasznosak pedig valami jót tesznek, a károsak valami rosszat?

KALLIKLÉSZ

Azt.

SZÓKRATÉSZ

Olyan gyönyöröket értesz, nemde, mint amit az imént mondottak szerint a test által érzünk, ha eszünk-iszunk? Ha ezek egészséget, erőt vagy egyéb kiválóságot adnak a testnek, akkor jók; ha ellenkezőt, akkor rosszak?

KALLIKLÉSZ

Így van.

SZÓKRATÉSZ

S ez áll a fájdmakról is: némelyek üdvösek, némelyek kínosak.

KALLIKLÉSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Így hát az üdvös gyönyöröket és fájdmakat kell választanunk és átélnünk.

KALLIKLÉSZ

Kétségkívül.

SZÓKRATÉSZ

A károsakat pedig nem.

KALLIKLÉSZ

Természetesen.

SZÓKRATÉSZ

Mert ha emlékezel, én és Pólosz abban egyeztünk meg, hogy a jóért kell cselekednünk mindent. Egyetértesz-e te is velünk, hogy minden cselekvésünk célja a jó, s hogy miatta cselekszünk mindent, nem pedig a jót valami más miatt? Hozzánk állsz-e harmadiknak szavazatoddal?

KALLIKLÉSZ

Hozzátok.

SZÓKRATÉSZ

A jó miatt kell tehát minden másra, így a gyönyörökre is törekednünk: nem pedig a gyönyörök miatt a jóra.

KALLIKLÉSZ

Bizonyosan.

SZÓKRATÉSZ

De megkülönböztetheti-e mindenki, mi jó és mi rossz a gyönyörök közül; vagy szakértelem is kell hozzá?

KALLIKLÉSZ

Kell hozzá szakértelem is.

LV. SZÓKRATÉSZ

Emlékezzünk csak vissza, mit is mondtam én Pólosznak s Gorgiasznak. Ha még nem felejtetted el: azt vitattam, hogy vannak cselekvések, amelyek a gyönyörré irányulnak, egyedül a gyönyört nézik, s nem tudják, mi a jó és mi a rossz; s vannak mások, amelyek ismerik a jót s a rosszat. A csakis a testi gyönyört nézők közé számítottam a szakács ügyességét – s nem művészetét; azokhoz ellenben, amelyeknek tárgya a jó, az orvos művészetét. S a barátság istenére kérlek, ne játssz velem és ne mondj nézeteiddel ellenkezőt, de az én mondásaimat se vedd tréfának. Hisz láthatod, hogy komoly dolgról van szó. Az a beszéd tárgya, hogy mire törekedjék és milyen módon éljen az ember, ha csak egy csöpp

ésszel is meg van áldva: vajon, amint te kívánod, a férfi dolgát végezze, beszéljen a nép előtt, gyakorolja a szónoklást, vezesse az állam ügyeit, amint most ti teszitek; vagy pedig inkább forduljon a másik életmód: a filozófia felé. De mi a különbség a két életmód között? Legjobb lesz talán először, mint az imént megkíséreltem, elkülöníteni őket. S csak azután vizsgáljuk, ha már e két különböző életmód felől tisztában vagyunk, hogy miben is különböznek, s melyiket kell követnünk. Érted, mit akarok mondani?

KALLIKLÉSZ

Nem én.

SZÓKRATÉSZ

Hát világosabban kifejtem. Megegyeztünk abban te meg én, hogy van jó és van kellemes, s hogy a kellemes más, mint a jó, s hogy mindkettő megszerzéséhez – akár a kellemest vadásszuk, akár a jót akarjuk – előkészület és törekvés kell. Mondd előbb: igazam van-e vagy nincs?

KALLIKLÉSZ

Igazad van.

LVI. SZÓKRATÉSZ

Nyilatkozz most még arról is, amit itt nekik mondtam. Igazam volt-e? Tudniillik azt állítottam, hogy a szakácskodás csak gyakorlatnak tűnik nekem, nem pedig művészetnek; az orvostan azonban művészetnek, mert annak, amit gyógyít, a természetét is vizsgálja, az okokra vezeti vissza eljárását, és számot tud adni mindenről, amit tesz. A szakácskodás ellenben teljes egészében csak a gyönyört nézi, erre irányul minden igyekezete, de sem természetét, sem okát nem kutatja; semmit ki nem számít és – hogy úgy mondjam – oktalan cselekvés és gyakorlat, amely csak arra emlékezik, hogy megszokott módon gyönyört szerezzen. Először most ezt vizsgál: helyesen mondtam-e, hogy vannak a lélekkel kapcsolatban is ilyen cselekvések: némelyek művésziek, belátással járnak és a lélek igaz javát akarják; de vannak olyanok, amelyek ezzel nem törődnek, hanem, mint előbbi példámban, pusztán azt nézik, hogy bármily módon is gyönyört szerezzenek neki; azzal azonban már nem gondolnak, melyik a jobb, melyik a rosszabb gyönyör, csak kedveskedni akarnak a léleknek, akár javára legyen, akár kárára. Azt hiszem, vannak ilyen cselekvések; s ilyen, Kalliklész

barátom, a hízelgés mind a testre, mind a lélekre, vagy minden másra nézve, aminek pusztán gyönyörét keressük, nem törődve a jobbal vagy a rosszabbal. Vajon ez a te véleményed is, vagy ellentmondasz?

KALLIKLÉSZ

Nem én; rád hagyom, csak hogy befejezhesd már ezt a beszédet, és Gorgiasznak se szegjem kedvét.

SZÓKRATÉSZ

S vajon csak egy lélekre áll mindez; kettőre vagy többre már nem?

KALLIKLÉSZ

Nemcsak egyre; kettőre és többre is.

SZÓKRATÉSZ

Így hát a tömegbe gyűlteket is lehet gyönyörködtetni anélkül, hogy javukat tekintenénk?

KALLIKLÉSZ

Lehet.

LVII. SZÓKRATÉSZ

Nos megmondhatnád, melyek az ilyen gyönyörködtető foglalkozások? Vagy, ha jobban tetszik, majd én kérdezek, s te aztán tetszésed szerint mondj igent vagy nemet. Kezdjük a fuvolázáson. Nemde, Kalliklész, ez csak gyönyörködtetni akar, mással nem törődik?

KALLIKLÉSZ

Úgy látom.

SZÓKRATÉSZ

S nem ilyen-e a többi zenei gyakorlat is? Például a lantjáték a versenyeken?

KALLIKLÉSZ

De ilyen.

SZÓKRATÉSZ

Hát a karok éneke s a dithürambosz-költészet? Vagy nem így látod? Azt hiszed, törődik azzal Kinésziasz, Melész fia, hogy jobbá tegye hallgatóit; nem inkább csak gyönyörködtetni akarja a tömeget?

KALLIKLÉSZ

Kinésziasz kétségkívül csak ezt akarja, Szókratész!

SZÓKRATÉSZ

Hát atyja, Melész? Lelki javadat tekint, mikor lantját veri s énekel? Vagy ez talán még gyönyörűségedet sem keresi, mert énekével csak megkínoz? Vizsgáld meg jól: nem a gyönyör végett találták-e fel a lantjátékot, és a dithürambosz-költészetet?

KALLIKLÉSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Hát a magasztos s bámulatra méltó tragédiaköltészet mire törekszik? Egyedül abban fárad s egyedül azt célozza-e véleményed szerint, hogy a nézőkben kellemes érzelmeket keltsen; vagy pedig gondja van rá, hogy a nézőknek kellemes vagy gyönyörködtető dolgot el se mondjon, ha az rossz, a hasznosat azonban, ha kellemetlen is, akár tetszik, akár nem, elszavalja s elénekelje? Nos, hogyan jár el a tragédiaköltészet?

KALLIKLÉSZ

Nyilvánvaló, Szókratész: inkább a gyönyörre törekszik s arra, hogy kedveskedjen a hallgatóknak.

SZÓKRATÉSZ

Az ilyet pedig hízelgésnek nevezzük, ugye, Kalliklész?

KALLIKLÉSZ

Annak.

SZÓKRATÉSZ

Mondd csak, ha elvonnák az egész költészetből a dallamot, a ritmust és a mértékét, maradna-e más is, mint a szavak?

KALLIKLÉSZ

Nem.

SZÓKRATÉSZ

És a szavakat nem a nagy tömeghez és a néphez intézik-e?

KALLIKLÉSZ

De ahhoz.

SZÓKRATÉSZ

A költészet tehát nyilvános beszédféle.

KALLIKLÉSZ

Olyasvalami.

SZÓKRATÉSZ

S amennyiben nyilvános beszéd, szónoklás. Vagy nem szónokolnak-e a költők a nézők előtt?

KALLIKLÉSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

A szónoklás olyan nemére akadtunk tehát, amely gyermekek, asszonyok, szolgák s szabad emberek tömegéhez egyaránt szól, csak hogy nemigen vagyunk tisztelettel iránta, mert hízelgésnek nevezzük.

KALLIKLÉSZ

Igaz.

LVIII. SZÓKRATÉSZ

De mit tartsunk arról a másik szónoklásról, mikor athéni nép előtt vagy egyéb városok szabad népe előtt beszélnek a szónokok? Vajon a legjobb szempontból szónokolnak-e mindig és abból a célból, hogy a polgárokat a beszéd által jobbá tegyék, vagy ezek is csak hízelegnek polgártársaiknak? A közügy örve alatt magánérdekeiket hajhásszák? Becézik a népet, mint a gyermeket, s nem törődnek vele, hogy rontják-e, javítják-e ezen az úton?

KALLIKLÉSZ

Nem olyan egyszerű a dolog. Vannak, akik a polgárok javát igazán szívükön viselve szónokolnak; vannak aztán olyanok is, amilyenekről te beszélsz.

SZÓKRATÉSZ

Ezzel is megelégszem. Mert ha van kétféle szónoklás, az egyik hízelgés és rút népámítás; a másik azonban szép, ha a polgárok lelkét minél jobbá tenni törekszik, szavával mindig a legjobb mellett küzd, akár kellemes, akár kellemetlen a hallgatónak. Csak hogy ilyen

szónoklást nem értél meg soha. Ha pedig ismernél ilyen szónokot, miért nem nevezted meg nekem is?

KALLIKLÉSZ

Istenemre!, a mostaniak közül nem tudok neked senkit mondani.

SZÓKRATÉSZ

Hát a régiek közül tudsz-e egyet is, akiről el lehetne mondani, hogy szónoklataival jobbra változtatta az athéniakat, holott azelőtt kevésbé voltak jók? Mert én nem ismerek ilyen.

KALLIKLÉSZ

Nem-e? Hát nem volt-e jeles férfiú Themisztoklész, Kimón és Miltiadész és – akit még magad is hallottál – a minap elhunyt Periklész?

SZÓKRATÉSZ

Az volt, ha abban áll igazán az erény, hogy – mint azelőtt állítottad – a magunk és a mások vágyait betöltsük. De ha nem ez az erény, hanem az, amit vitatkozásunk folyamán beismerni kényszerültünk: hogy csak azokat a vágyainkat elégítsük ki, melyek jobbra teszik az embert; de azokat, melyek rosszabbá, nem, ennek megítélésére szakértelem kell; s hogy az említett férfiak közül melyik felel meg ennek, arra nem tudok felelni.

KALLIKLÉSZ

Ha tovább vizsgálódsz szépen, ki fogod találni.

LIX. SZÓKRATÉSZ

Vizsgáljuk csak meg szép nyugodtan, hogy ilyen volt-e valamelyikük. Nemde az erényes ember, aki mindig a legjobbat tartja szem előtt, ha beszél, nem vaktában, hanem bizonyos szándék szerint fog beszélni? A többi művész is jól meggondolja, mit tesz; nem találomra választja eszközeit, hanem úgy, hogy megfelelő alakot nyerjen műve. Tekintsd például a festőt, az építőt, hajóácsot vagy más mesterembert, akit akarsz, s látni fogod, hogy bizonyos rendbe helyezi, amit dolgozik, egybeilleszti, összehangolja a részeket, míg végre műve mint

összefüggő, elrendezett, szép egész áll elő. S ugyanazt, amit a mesterekről mondtunk, teszik a tornamesterek s orvosok a testtel: rendbe hozzák és széppé teszik. Igaz-e vagy nem?

KALLIKLÉSZ

Igaz.

SZÓKRATÉSZ

Amely házban tehát rend van s összeillenek a részek, az jó; amelyben rendezetlenség, az rossz?

KALLIKLÉSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

S áll ez a hajóra is?

KALLIKLÉSZ

Áll.

SZÓKRATÉSZ

S ezt mondjuk testünkről is?

KALLIKLÉSZ

Kétségkívül.

SZÓKRATÉSZ

Hát a lélekről nem? Rendezetlensége által lesz-e jó, vagy pedig rendezettsége és összeillesztettsége következtében?

KALLIKLÉSZ

Kétségkívül az utóbbi következtében.

SZÓKRATÉSZ

Hogyan hívjuk azt a hatást, melyet a testben a rend és a részek összhangja hoz létre?

KALLIKLÉSZ

Talán az egészséget és az erőt érted?

SZÓKRATÉSZ

Azt. Hát a lélekben mi támad a rendből s az arányosságból? Ezt is találd el és nevezd meg.

KALLIKLÉSZ

Miért nem mondd meg te magad, Szókratész?

SZÓKRATÉSZ

Ha jobban tetszik, megmondom én, s ha aztán helyesnek tartod beszédemet, fogadd el; ha nem, cáföld meg és ne hagyd helyben. A test rendes állapotait az épség nevében foglaljuk össze. Ebből származik az egészség s a test egyéb kiválósága. Így van-e vagy nincs?

KALLIKLÉSZ

Így van.

SZÓKRATÉSZ

A lélek rendjét és összhangját ismét a törvényszerű fejezi ki. Átala lesznek törvénykövetővé, rendszeretővé az emberek. Ez pedig nem más, mint az igazságosság és mértékletesség. Így van-e?

KALLIKLÉSZ

Legyen úgy.

LX. SZÓKRATÉSZ

A tárgyat értő s jó szónok tehát mindig ezt a célt fogja szem előtt tartani, akár hallgatói lelkére beszél, akár egyebet cselekszik. S ha ajándékot oszt a polgároknak, vagy megvon

tőlük valamit, ezt is, azt is csak abból a szándékból teszi, hogy azáltal fölkeltsen lelkükben az igazságosságot, s elűzze a jogtalanságot, beléjük oltsa a mértékletességet s kiirtsza belőlük a zabolátlanságot, szóval föltámasszon minden erényt és kizárjon minden bűnt. Nos helybenhagyod?

KALLIKLÉSZ

Helyben.

SZÓKRATÉSZ

Mert ugyan mi haszna, Kalliklészem, a beteg, sínylődő testnek a sok jó ételből, italból és más egyébből, ha nem nagyobb javára, hanem – valójában – nagyobb kárára van? Nem igaz?

KALLIKLÉSZ

De igaz.

SZÓKRATÉSZ

Mert – úgy hiszem – nyavalyás testtel élni nem is üdvös. Maga az élet is csupa baj és betegség lesz. Nemde?

KALLIKLÉSZ

Úgy van.

SZÓKRATÉSZ

S nemde az egészségesnek vágyai betöltését is legtöbbször megengedik az orvosok; ha éhes, ehet, amennyit tetszik; ha szomjas, ihat, amennyit tetszik. A betegnek ellenben úgyszólván sohasem engedik meg, hogy beteljék azzal, mire vágyakozik. Egyetértesz ezzel is?

KALLIKLÉSZ

Egyet.

SZÓKRATÉSZ

Vajon ne ezt mondjuk-e a lélekről is, barátom? Amíg rossz, mivel esztelen, zabolátlan, igazságtalan s szentségtelen, el kell zárni vágyaitól, s csak arra szorítani, ami által jobbá válik.

Így van-e?

KALLIKLÉSZ

Így.

SZÓKRATÉSZ

Ez valóban a legüdvösebb a lélekre.

KALLIKLÉSZ

Igazat beszélsz.

SZÓKRATÉSZ

De ha vágyaitól eltiltjuk, akkor megzabolázzuk?

KALLIKLÉSZ

Igen.

SZÓKRATÉSZ

Úgy hát a zabolázás jobb a léleknek, mint a zabolátlanság, ahogy te gondoltad?

KALLIKLÉSZ

Nem értem, miket beszélsz, Szókratész; kérdezz mást!

SZÓKRATÉSZ

Íme az ember a saját hasznára sem akarja túrni azt, amiről most szó van: a megzabolázást.

KALLIKLÉSZ

Törődöm is én a beszédeiddel! Eddig is csak Gorgiasz kedvéért felelgettem.

SZÓKRATÉSZ

Ám legyen. De mit tegyünk? Félbeszakítsuk a beszélgetést?

KALLIKLÉSZ

Amint tetszik.

SZÓKRATÉSZ

Pedig még a mesét sem illik ám abbahagyni a közepén, míg meg nem adjuk a módját. Azért csak felelgesz a hátralevő kérdésekre, hogy keze-lába legyen beszélgetésünknek.

LXI. KALLIKLÉSZ

Milyen erőszakos vagy, Szókratész! Jobb lesz, ha nem folytatjuk tovább, vagy keress magadnak más vitatkoztársat.

SZÓKRATÉSZ

Nos, ki vállalkozik? Kár ám félbehagyni a vitát.

KALLIKLÉSZ

Bevégezheted egymagad is. Értekezhetsz vagy felelgethetsz magadnak, amint tetszik.

SZÓKRATÉSZ

Hogy rám olvashassák Epikharmosz mondását: „Amit azelőtt két ember mondott, most én egymagam végzem.”* Úgy látszik azonban, meg kell tennem. De aztán rajta legyünk ám mindannyian, hogy kiderítsük, mi igaz, mi hamis fejtegetésünk tárgyában; mert ezt kideríteni mindnyájunk közös java. Elmondom hát a dolgot, amint én látom; s ha valaki úgy látja, hogy olyat tartok igaznak, ami nem az, szakítsatok félbe és cáfoljatok meg. Hiszen nem úgy beszélek, mintha birtokomban volna az igazság; veletek együtt csak keresem, s én leszek az első, aki elfogadja a helyes ellenvetést. Mondom, ha ti is úgy gondoljátok, hogy végig kell vinni a vitát. Mert ha nem akarjátok, hagyjuk abba és távozzunk.

GORGIASZ

Nem úgy, Szókratész! Nem megyünk el és végezd be beszédedet. A többiek is így akarják és magam is szeretném hallani azt, ami még hátravan.

SZÓKRATÉSZ

Hisz igen szívesen beszélgetnék, Gorgiasz barátom, Kalliklésszel, hogy Zéthosz mondására Amphión szavával felelhessek neki. De hát ha nem akarsz, Kalliklész, hogy ketten folytassuk a beszédedet, legalább szólj közbe, ha olyat mondok, amit nem helyesel. Én bizony

nem fogok megharagudni rád, mint te énrám, ha megcáfolsz; sőt azt fogom mondani: legnagyobb jótevőm vagy.

KALLIKLÉSZ

Mondd el hát, Szókratész, ami mondanivalód még van!

LXII. SZÓKRATÉSZ

Úgy hallgasd: az elején kezdem a beszédet. Vajon ugyan-az-e a jó és a kellemes? Nem ugyanaz, amint Kalliklész és én megegyeztünk. Vajon a kellemest a jóért kell tennünk vagy a jót a kellemesért? – A kellemest a jóért. – Kellemes pedig az, aminek az előfordulása gyönyört okoz; jó az, aminek a jelenléte jóvá tesz. Nemde? – Kétségkívül. – Jók pedig úgy leszünk, mi és minden más jó dolog is, ha valamilyen erényben van részünk. Én legalábbis így látom szükségesnek, Kalliklész barátom. – A kiválóságban, erényben pedig, akár eszköztől, akár testről, lélekről, élő állatról van szó – tökéletes formájában – nemcsak úgy véletlenül lesz részünk, hanem rend, szabály és művészet útján. Így van-e? – Így. – Bárminek az erénye tehát kiszabott, hozzáillő renden alapszik? – Én úgy mondanám. – Ennélfogva a vele született s természetének megfelelő rend tesz jóvá minden dolgot? – Úgy hiszem. – A lélek tehát, amelyben a természetnek megfelelő rend uralkodik, jobb, mint a rendezetlen? – Szükségképpen. – A lélek pedig, amelyben rend van, jól rendezett? – Az. – A jól rendezett pedig mértékletes? – Szükségképpen. – A mértékletes lélek tehát jó. – Én legalábbis, kedves

Kalliklészem, ennek nem tudnék ellentmondani; ha te tudsz, taníts meg rá.

KALLIKLÉSZ

Csak beszélj, beszélj, barátom!

SZÓKRATÉSZ

Beszélek hát. Ha a mértékletes lélek a jó, akkor az ellenkező állapotú, az esztelen, a zabolátlan a rossz? – Kétségkívül. – A mértékletes ember mindig a megfelelőt teszi az istenekkel s az emberekkel szemben; hiszen nem volna mértéktartó, ha nem a megfelelőt tenné. – Kétségkívül. – S mikor az emberekkel szemben cselekszi a megfelelőt, igazságosan, mikor pedig az istenekkel szemben, jámboran cselekszik. Az igazságosan s jámboran cselekvő pedig igazságos és jámbor ember. – Az. – S szükségképpen bátor is. Mert a mértékletes csak azt a cselekvést, azt az embert, azt a gyönyört vagy fájdalmat keresi, melyet keresnie kell, s csak az elől fut, amely elől futnia illik; és nyugodtan helytáll ott, ahol kell. Ebből pedig, Kalliklész barátom, szükségképpen az következik, hogy a mértéktartó ember, mint kimutattuk, bátor, igazságos, jámbor, egyszersmind tökéletesen jó is; s hogy a jó ember szépen és jól végez mindent, amibe belefog. Aki pedig így cselekszik, az boldog és szerencsés, a gonosz, a rosszul cselekvő ellenben boldogtalan. Ez az utóbbi pedig, a mértéktartó ellentéte, a mértéktelen az, akit te dicsérettél.

LXIII. Íme ezt állítom és vallom igaznak. Ha pedig ez igaz, akkor annak, aki a boldogságot akarja, a mértéktartásra kell törekednie s azt kell gyakorolnia: a zabolátlanság elől azonban fusson, amennyire csak lába bírja. Életét pedig mindenekelőtt úgy intézze, hogy ne szoruljon büntetésre. Ha azonban ő maga vagy valamelyik hozzátartozója, ha egy magánember vagy egy város büntetést érdemel, éreztetni kell vele a törvény szigorát s meg kell büntetni, ha boldog akar lenni. Íme, szerintem, ez az az irány, melyet életünkben követnünk kell: a

magándolgainkat s a város ügyeit is abból a szempontból kell intéznünk, hogy a boldogságra törekvésben az igazságosságot és a józan mértéket tartsuk szem előtt; vágyainkat ne hagyjuk megfélemlíteni, és ne a kielégítésükön fáradjunk, mert az ilyen végtelenül rossz és rablóhoz méltó élet. Sem embertársa, sem isten előtt nem lehet kedves a zabolátlan ember. Nem lehet vele közösségben élni, ahol pedig nincs közösség, nincs barátság se. A bölcsek is azt mondják, Kalliklész, hogy a közösség, a barátság, a rendezettség, a józan mérték és az igazságosság fűzik egybe az eget és a földet, az isteneket és az embereket. Ezért hívják a mindenséget is világrendnek, nem pedig zűrzavarnak vagy bomlottságnak. Te ellenben bölcseséged ellenére sem igen látszol erre ügyelni, és feledeksz, hogy milyen nagy hatalom az arányos mértani egyenlőség az istenek és az emberek között. Azt hiszed, mindig többre kell vágyani, s nem törödsz a mérték tanával.

Jól van hát! De akkor cáföld meg állításomat, hogy nem az igazságosság és a józan mértékletesség birtokában boldogul a boldog, s nem a rossz hatására lesz nyomorult. Ha pedig

szavam igaz, akkor vizsgáljuk tovább, hogy mi következik belőle. Bekövetkezik mindaz, Kalliklész, amit előbb mondtam, s amiről azt kérdezted, hogy komolyan beszélek-e, amikor azt vitattam, hogy igazságtalanság elkövetése miatt saját magunkat, gyermekünket és barátunkat is vádolnunk kell és a szónoklást erre kell használnunk. S igaz volt az is, amit hited

szerint Pólosz csak szégyenkezésből hagyott helyben: hogy a jogtalan cselekvés annyival rosszabb is, amennyivel rútabb, mint a jogtalan szenvedés. S igaz az is, amit Pólosz állítása szerint viszont Gorgiasz is pusztá restelkedésből ismert be: hogy annak, aki jó szónokká akar válni, igazságosnak kell lennie s tudnia kell, mi az igazság.

LXIV. Mivel így áll a dolog, vizsgáljuk csak szemrehányásaidat; helyesen mondod-e, hogy nem tudok sem a magam, sem a barátom, sem a házam népe baján segíteni és megmenteni őket a nagy veszélyektől, hanem becstelen prédája vagyok bárkinek, ha kedve támad engem – túlzó szavad szerint – arcul ütni, vagyonomból kitúrni, a városból száműzni, vagy akár megölni. Szerinted ilyen állapotban lenni a legrútabb dolog. Az én nézetemet már többször kifejtettem; de miért ne ismételném? Nos, Kalliklész, én nem azt tartom legrútabbnak, ha

túrunk kell jogtalanul az arcul ütést, a testünkben vagy a vagyonunkban tett kárt; sokkal rútabb és rosszabb maga a cselekvés, ha valaki jogtalanul megtámad és testemben, vagyonomban megkárosít. Ha meglopnak, rabszolgának eladnak, házamba betörnek, szóval ha valaki ellenem vagy vagyonom ellen jogtalanságot követ el: mindez rútabb és rosszabb annak, aki a jogtalanságot elköveti, mint nekem, aki elszenvedem a jogtalanságot. Már előbbi vitatkozásunk folyamán is úgy láttam ezt a dolgot, ahogy most mondom, s hogy durvábban szóljak, vaserejű és legyőzhetetlen okok kapcsa tartja össze, legalábbis úgy tűnik. S ha nem tudjátok szétfeszíteni ezt a kapcsolatot – sem te, sem más fiatalabb, erősebb –, nem beszélhetek e

tárgyról helyesen, ha nem azt mondjátok, amit én. Én tudniillik, hogy mindig ugyanazt ismételjem, valóban nem tudom, mi itt az igazság; de akivel csak beszélgettem, mint most veled, mind nevetségessé vált, ha más véleményen volt. Felteszem tehát, hogy az én nézetem a helyes. De ha helyes, s ha a jogtalanságot elkövetőnek a legnagyobb rossz a jogtalan cselekvés, s ha legnagyobbánál is lehet nagyobb rossz, az elkövető büntetlensége az: vajon milyen esetben válik igazán nevetségessé az olyan ember, aki nem tud magán segíteni? Nemde akkor, mikor a legkínosabb bajt kellene elhárítania magától? Tagadhatatlanul akkor volna a legrútabb, a legszégyenletesebb, ha sem magát, sem barátait, sem háza népét nem tudná kiszabadítani a hínárból. A második, ennél kisebb bajjal szemben már csökkenne a szégyen, a harmadikkal szemben még inkább, s így tovább sorjában. Mert minél nagyobb a

baj, annál szebb, ha segíteni tudunk magunkon; s annál szégyenletesebb, ha nem vagyunk rá képesek. Nos, Kalliklész, így áll-e a dolog?

KALLIKLÉSZ

Így.

LXV. SZÓKRATÉSZ

Jogtalanságot cselekedni és elszenvetni tehát kétféle rossz, és nagyobbak mondjuk a jogtalan cselekvést, kisebbnek a jogtalan szenvedést. Ugyan mit kell most megszereznünk, ha segíteni akarunk magunkon, hogy mind a két előnyünk meglehessen: se jogtalanul ne cselekedjünk, se jogtalanságot ne szenvedjünk el? Hatalom kell-e hozzá vagy akarat? Így értem: megmenekülünk-e a jogtalankodástól már azáltal, hogy nem akarjuk elszenvetni; vagy pedig csak azáltal menekülünk meg tőle, ha hatalmunk van megakadályozni?

KALLIKLÉSZ

Világos dolog. Csak ha hatalmunk van.

SZÓKRATÉSZ

Hát a jogtalan cselekvéssel hogyan állunk? Elég-e pusztán nem akarni a jogtalan cselekvést, s már nem fogjuk elkövetni? Vagy ehhez is kell valami hatalom, művészet, melynek hiányában jogtalanságot követhetünk el? Nos, nem felelsz erre, Kalliklész? Helyesnek tartod-e vagy nem, mikor az imént én meg Pólosz abban kényszerültünk megegyezni, hogy akarattal senki sem jogtalankodik, hanem akarata ellen követi el az igazságtalanságot mindenki!

KALLIKLÉSZ

Nem mondok ellent, Szókratész, csak hogy bevégezhesd már beszédedet.

SZÓKRATÉSZ

Úgy látom hát, bizonyos hatalom és művészet kell ahhoz is, hogy jogtalanságot el ne kövessünk.

KALLIKLÉSZ

Legyen úgy.

SZÓKRATÉSZ

S milyen művészet óv bennünket attól, hogy ne szenvedjünk el mástól jogtalanságot, vagy csak a lehető legkevesebbet? Vizsgáld meg velem te is! Mert az én nézetem ez: a város

vezetőjének vagy zsarnokának kell lennünk, vagy legalább az uralkodók barátjának.

KALLIKLÉSZ

Látod, Szókratész, szívesen elismerem, ha valami szépet mondasz. Most kedvemre szóltál.

LXVI. SZÓKRATÉSZ

Figyelj, helyesnek találod-e a következőt is. Azt hiszem, az a legjobb barátság, ha a régiekkel s a bölcsekkel elmondhatjuk, hogy hasonló hasonlóval társult. Te mit tartasz erről?

KALLIKLÉSZ

Én is azt hiszem.

SZÓKRATÉSZ

Ha most egy államban vad, műveletlen zsarnok uralkodik, s ugyanott egy nála sokkal jobb ember is él: ettől a zsarnok félni fog és sohasem lesz szívvel-lélekkel barátja.

KALLIKLÉSZ

Igazad van.

SZÓKRATÉSZ

S nem fog szeretni egy nála hitványabb férfit sem. Az ilyet megveti és éppen nem fogja keresni barátságát.

KALLIKLÉSZ

Ez is igaz.

SZÓKRATÉSZ

A zsarnoknak tehát csak egy igaz barátja marad: a hasonló jellemű, aki azt dicséri, azt gyalázza, amit ő, s azt akarja, hogy uralkodjanak rajta, s aláveti magát az uralkodónak. Az ilyen embernek nagy hatalma lesz a városban. Büntetlenül senki sem bántalmazza. Nem így van?

KALLIKLÉSZ

De így.

SZÓKRATÉSZ

S ha valamelyik fiatal a városunkban azt fontolgatná magában: „Milyen módon emelkedhetném hatalomra s védhetném meg magam a jogtalanság ellen?”, úgy látom, ez volna az útja: már ifjú korától meg kellene szoknia azt szeretni, azt gyűlölni, amit az ura; s törekednie kellene, hogy minél jobban hasonlítson hozzá. Nincs igazam?

KALLIKLÉSZ

De igazad van.

SZÓKRATÉSZ

Így aztán elmondhatjuk, nem érnék igazságtalanságok, s nagy hatalma lenne a városban.

KALLIKLÉSZ

Mindenesetre.

SZÓKRATÉSZ

De meg volna-e mentve e jogtalan cselekvéstől is? A legkevésbé sem, ha ugyan hasonlít a jog ellen vétő urához s nagy kegyben áll nála. Inkább azt gondolom: minden törekvése az lesz, hogy minél több jogtalanságot kövessen el, és mégse bűnhődjék. Nemde?

KALLIKLÉSZ

Igen, így van.

SZÓKRATÉSZ

A legnagyobb baj éri tehát, mert hatalmával visszaélve s urát utánozva, kárt szenved lelkében és elzüllik.

KALLIKLÉSZ

Nem tudom, hova csűröd-csavarod a szavakat, Szókratész! Vagy nem tudod, hogy az, aki a zsarnokot utánozza, ha akarja, megfoszthatja életétől és kiforgathatja vagyonából azt, ki nem utánozza?

SZÓKRATÉSZ

Hogyne tudnám, derék Kalliklészem! Süketnek kellene lennem, ha nem tudnám, hisz csak az imént már annyiszor hallottam tőled meg Pólosztól, s a város majd minden polgárától is. De hallgass rám is. Az ilyen, ha akarja, csakugyan megölhet mást, de csak mint gonosz, rossz ember a jót, a derekat.

KALLIKLÉSZ

Hisz épp ez a bosszantó.

SZÓKRATÉSZ

De nem az értelmes embernek, mint ezt beszélgetésünk is kimutatja. Vagy véleményed szerint arra kell talán törekednünk, hogy minél hosszabbra nyújtsuk életünket, s megtanuljunk

azokat a művészeteket, amelyek veszély idején kimentenek a bajból? Mint ahogy nekem a szónoklás gyakorlatát ajánlottad, mert a törvényszékek előtt védelmet ad?

KALLIKLÉSZ

Zeuszra! Tanácsom helyes volt.

LXVII. SZÓKRATÉSZ

Ej, barátom, talán még az úszás mesterségét is tiszteletre méltónak tartod?

KALLIKLÉSZ

Azt már nem, Zeuszra!

SZÓKRATÉSZ

Pedig haláltól ment meg ez is, ha oly helyzetbe jutunk, amelyben szükségünk van rá. De ha lekicsinyled, mondok neked nagyobbat: a hajókormányzást. Nemcsak lelkünket menti meg a legnagyobb veszélyektől, hanem testünket és vagyonunkat is, akárcsak a szónoklás. S emellett

igen egyszerű, szerény művészet; nem hivalkodó, s nem kérkedik veled, hogy milyen hallatlan dolgokat művel. Ugyanazt végzi, mint a törvényszéki szónoklás, s gondolom, csak két oboloszt kér, ha Aiginából épen, egészségesen átszállít partunkra; ha pedig Egyiptomból vagy

a Pontosz mellől szállít haza, e nagy jótéteményért, hogy magunkat, gyermekeinket, vagyonunkat, asszonyainkat megvédi és sértetlenül a révbe szállítja, csak két drachmát követel. A kormányos pedig, aki művészetével mindezt megcselekedte, miután kikötött, szerényen járkal fel-alá a parton, a hajója mellett. Mert, gondolom, ki tudja számítani, mennyire bizonytalan, hogy útitársai közül kinek használt vagy kinek tett kárt, midőn az elmerüléstől megmentette; s azt is tudja, hogy sem testben, sem lélekben nem tette jobba őket,

mint amilyenek beszálláskor voltak. Kiszámítja, hogy ha a gyógyíthatatlan testi bajban szenvedő nem merült el, ezzel neki nemigen használt, mert az ilyen szerencsétlen, hogy nem halt meg; és annak, akinek a testénél becsesebbet, a lelkét sújtja sok, gyógyíthatatlan baj, annak élnie kell és annak használt, hogy a tengerből, a törvény kezéből vagy más egyéb bajból kimentette? Pedig tudta, hogy a rossz embernek nem előny az élet, mert szükségképpen rossz életet kell élnie.

LXVIII. Íme, ezért nem szokott büszkélkedni a kormányos, bár minden veszélytől megóvott; de nem büszkélkedik, kedves barátom, a gépész sem, aki – hogy kormányost és más ilyet ne említsek – néha nagyobb szolgálatokat tehet, mint a hadvezér, mert vannak esetek, mikor egész városokat ment meg. Vajon azonos mércével méred-e azért a törvényszéki védővel? Pedig, ha úgy beszélne, amint ti szoktatok, s magasztalni akarná a maga művészetét, bizony, Kalliklész barátom, ő is dönthetne benneteket a szó árjával, s buzdíthatna, hogy legyetek gépészek, mert annál különb foglalkozás nincsen. Lenne mondanivalója elég. És te mégis megveted őt és művészetét, s szidalomként nevezed őt

gépésznek, és sem fiához nem adnád leányodat, sem az övét el nem jegyeznéd fiaddal. Pedig azokat az okokat tekintve, amelyek alapján a magad művészetét dicséred, mi joggal gyalázhatsz a gépészt és a többiét? Tudom, azt mondanád, hogy kiválóbb vagy s jobb család ivadéka. De ha a kiválóság nem az, amit én tartok annak, hanem az az erény, hogy valaki magát és vagyonát – úgy, amint van – megóvja: akkor megvetésed a gépésszel, az orvossal és a többi művészet képviselőjével szemben nevetségessé válik, mert ezeknek is ugyanegy a céljuk: a megóvás. Arra nézz inkább, barátom, hogy talán mást jelent a jó és az erényes, mint hogy magunkat és mást megóvjuk a veszélytől. Mert az igazi férfiú nem arra fog tekinteni, hogy minél tovább éljen; ezt a gondolatot nem dédelgeti, hanem az istenekre bízta, és az asszonyokkal együtt hiszi, hogy végzete napját senki el nem kerülheti. Ehelyett inkább azt kell vizsgálnia, hogyan élje le legjobban kiszabott idejét. Úgy-e, ha minél hasonlóbba lesz a kormányhoz, amely alatt él? Mert akkor neked is minél hasonlóbba kell válnod az athéni néphez, ha közkedveltségre s nagy hatalomra akarsz szert tenni a városban, íme ezt kutatod: javunkra lesz-e neked és neked. Csak úgy ne járjunk aztán, mint a holdat igéző thesszáliai nők,* hogy mi is csak a legbecsesebb árán juthassunk hatalomra a városban. Ha azonban azt hiszed, hogy megtaníthat ember a világon olyan művészetre, amely által nagy hatalomra jutsz a városban, s az athéniaktól jóban-rosszban mégis különbözhetsz: véleményem szerint csalódsz, Kalliklész! Mert nem elég utánózni az athéniakat; a természettől hasonlónak kell lenned hozzájuk, ha tartós barátságot akarsz akár velük, akár ezzel a Pürilampész Démoszával

itt. S csak az, aki megteremti benned e hasonlóságot, csak az fog téged olyan politikussá és szónokká képezni, amilyen te akarsz lenni. Mert az embereknek csak a szájuk íze szerinti beszéd tetszik: a másfélét nagyon zokon veszik. Hacsak te valami mást nem állítasz, szívem Kalliklésze. Van talán valami ellenvetésed?

LXIX. KALLIKLÉSZ

Nem tudom miképp, de jól beszélsz, Szókratész, úgy érzem. Csakhogy úgy vagyok veled, mint a legtöbb hallgatód: nemigen tudok hinni neked.

SZÓKRATÉSZ

Mert ellenem dolgozik a démosz szeretete, Kalliklész, amely a lelkedben fészkel. De talán majd hinni fogsz, ha többször még alaposan meghányjuk-vetjük a dolgot. Emlékezz csak, két módját említettük a test és a lélek nevelésének. Az egyiknek célja a gyönyör, a másiké pedig a jó, amely nem kedveskedik a vágyaknak, hanem harcosan szembeszáll velük. Nemde így mondtuk?

KALLIKLÉSZ

Így.

SZÓKRATÉSZ

Az egyik, a gyönyört célzó, nemtelen és nem más, csak pusztá hízelgés. Vagy nem?

KALLIKLÉSZ

Legyen úgy, ha kívánod.

SZÓKRATÉSZ

A másik ellenben csak azt akarja, hogy nevelésének tárgya, a test vagy a lélek jobbá legyen.

KALLIKLÉSZ

Helyesen van.

SZÓKRATÉSZ

S a városnak és polgárainak ügyében is nem azon kell-e iparkodnunk, hogy magukat a polgárokat lehetőleg jóvá tegyük? Az előbb láttuk, enélkül más jótéteménynek nincs semmi haszna. Mert mit ér a vagyon, a méltóság, a hatalom annak, akinek a lelke nem jó és nemes? Így van-e?

KALLIKLÉSZ

Legyen így, ha neked így tetszik.

SZÓKRATÉSZ

Ha mármost, nyilvános ügyekkel foglalkozva, Kalliklészem, építési vállalkozásokra buzdítanánk egymást, városfalak, kikötők, templomok, nagyszerű épületek építésére: nem kellene-e magunkba szállnunk és megvizsgálunk először: vajon értjük-e az építés művészetét vagy sem, és hogy ki volt a mesterünk? Nemde így kellene tennünk?

KALLIKLÉSZ

Kétségkívül.

SZÓKRATÉSZ

Másodszor azt kellene vizsgálnunk: építettünk-e már egyáltalán valami házat magánembernek, barátainknak, magunknak, és jól vagy rosszul építettünk-e? S ha úgy találjuk, hogy egyes és híres mestereink voltak, és vezetésük alatt már sok szép épületet emeltünk, sőt azóta is, hogy elváltunk tőlük: akkor egészen ésszerű, ha nyilvános építkezésekbe fogunk. Ha azonban sem mestert nem tudunk felmutatni, sem épületet, vagy csak sok rosszat, akkor tiszta esztelenség volna egymást közvállalkozásokra buzdítani. Nemde helyesen beszélek?

KALLIKLÉSZ

Nagyon helyesen.

LXX. SZÓKRATÉSZ

S így van ez minden másban is. Ha arra serkentenénk egymást, hogy mint ügyes orvosok szolgáljuk a közügyet: nem vizsgálnánk-e meg akkor is egymást, én téged, te engem? Nézzük csak – az istenekre! –, hogy is szolgál Szókratész egészsége? Kigyógyított-e már bajából Szókratész szabad embert vagy szolgát? S én is éppígy puhatolódznám tenálad. S ha azt találnánk, hogy eddig még senkit sem tettünk egészségesebbé, sem idegent, sem városit, sem férfit, sem nőt: Zeuszra!, valóban nevetséges esztelenség volna tőlünk, Kalliklész, ha a mondás szerint azonnal nagy öblös edényen kezdenénk a fazekasságot, s nyilvános orvosokként akarnánk szerepelni, s másokat is felbuzdítanánk, mielőtt szűkebb körben meg nem próbálkoztunk, többeket ki nem gyógyítottunk és kellőleg nem gyakoroltuk a mesterséget. Nemde esztelenül cselekednénk?

KALLIKLÉSZ

Úgy.

SZÓKRATÉSZ

Nos hát, férfiak legkiválóbbika, miután egy idő óta magad is a közügyekbe avatkozol, engem pedig buzdítasz rá, és irigykedsz, hogy nem teszem: ne vizsgáljuk-e meg kölcsönösen egymást: nos, tett-e már jobba valamely polgárt Kalliklész? Van-e olyan idegen vagy városi, szolga vagy szabad, aki azelőtt rossz, igazságtalan, zabolátlan, esztelen volt, Kalliklész révén azonban derék és jó lett? Mit felelnél, Kalliklész, ha valaki így puhatolódzna? Melyik embert tette jobba társaságod? Vagy restelled megmondani, ha mint magánember tettél ilyet, mielőtt még a közüggyel kezdtél volna törődni?

KALLIKLÉSZ

Kötekedsz velem, Szókratész.

LXXI. SZÓKRATÉSZ

Pedig nem kötekedésből kérdeztelek; igazán szeretném tudni, milyen módon gondolod nálunk a közügyekben való részvételt, és nyilvános tevékenységedben más célt tűzöl-e magad elé, mint azt, hogy minél jobb polgárok legyünk. Mert – mint már annyiszor elismertük mindketten – az államférfiú feladata ez kell hogy legyen. Elismertük-e vagy sem? Nem felelsz? Felelek hát én helyetted: igen, elismertük. Ha tehát városa javára ebben kell fáradnia

a derék embernek, úgy emlékezz csak vissza s mondd meg: jeles államférfiúnak tartod-e Periklészt és Kimónt, Miltiadészt s Themisztoklészt, akikről az imént beszéltél?

KALLIKLÉSZ

Annak.

SZÓKRATÉSZ

Ha jeles államférfiak voltak, világos, hogy jobba tették polgártársaikat, mint amilyenek azelőtt voltak. Tették vagy sem?

KALLIKLÉSZ

Tették.

SZÓKRATÉSZ

Mikor tehát Periklész először szólt a néphez, a polgárok rosszabbak voltak, mint amikor az utolsó beszédét tartotta?

KALLIKLÉSZ

Meglehet.

SZÓKRATÉSZ

Nemcsak meglehet, édes barátom; okoskodásunk értelmében úgy is kell lennie, ha csakugyan derék államférfi volt Periklész.

KALLIKLÉSZ

De miért mondod ezt?

SZÓKRATÉSZ

Csak úgy mondom. Még erre is felelj: mi a közvélemény: jobba tette-e Periklész gondoskodása az athéniakat vagy rosszabbá? Azt hallom, hogy lustábbak, gyávábbak, fecsegőbbek, kapzsibbak, mióta Periklész behozta a zsoldot.

KALLIKLÉSZ

Azoktól hallhattad, Szókratész, akik zúzott füllel járnak.*

SZÓKRATÉSZ

De azt már nem hallomásból mondom, hanem bizonyosan tudom, s tudod te is, hogy Periklész eleinte jó hírben állt, s az athéniak, amikor még rosszabbak voltak, semmi szégyenletes büntetést nem szabtak ki rá. Mikor azonban vezetése alatt derék és jó polgárokká váltak – élete végén –, lopással vádolták, s kevésen múlt, hogy – mint rossz polgárt, nyilván – halálra nem ítélték.

LXXII. KALLIKLÉSZ

Nos, csak nem volt ezért rossz államférfiú Periklész?

SZÓKRATÉSZ

Az az öszvérhajcsár, csikós vagy béres legalábbis rossznak bizonyul, aki az azelőtt szelíd állatot annyira elvadítja, hogy dőf, rúg, harap, holott korábban nem volt ilyen szokása. Vagy szerinted nem rossz gondviselője az bármilyen állatnak, aki szelíden kapja keze alá s aztán vadabbá teszi? Szerinted az vagy nem?

KALLIKLÉSZ

Az, hogy kedvedet töltssem.

SZÓKRATÉSZ

Felelj hát a kedvemért erre is: az állatok sorába tartozik-e az ember vagy nem?

KALLIKLÉSZ

Oda hát.

SZÓKRATÉSZ

S embereknek volt gondviselője Periklész?

KALLIKLÉSZ

Azoknak.

SZÓKRATÉSZ

Nos, nem kellett volna-e, mint előbb megegyeztünk, igazságtalanból igazságosabbá válniuk, ha Periklész mint jeles államférfiú viseli gondjukat?

KALLIKLÉSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

Az igazságos pedig szelíd, amint Homérosz mondja.* S te mit mondasz, te nem így gondolkodol?

KALLIKLÉSZ

De így.

SZÓKRATÉSZ

Periklész ellenben vadabbá tette, mint amilyenek akkor voltak, amikor átvette őket, éspedig maga ellen vadította őket, ami legkevésbé sem volt szándékában.

KALLIKLÉSZ

Akarod, hogy igazat adjak neked?

SZÓKRATÉSZ

Ha azt hiszed, hogy igazat mondok.

KALLIKLÉSZ

Legyen hát igazad.

SZÓKRATÉSZ

De ha vadabbá tette őket, nem tette-e igazságtalanabbá és rosszabbá?

KALLIKLÉSZ

Legyen.

SZÓKRATÉSZ

Ezeknek az okoknak alapján tehát Periklész nem volt jeles államférfiú.

KALLIKLÉSZ

Te mondtad.

SZÓKRATÉSZ

És bizony te is, ha kérdéseimre őszintén feleltél. De beszélj tovább: nem számúzték-e Kimónt is a gondjai alá vett polgárok, hogy tíz évig még hangját se hallják? S Themisztoklész, mégpedig örökre? Miltiadész, a marathóni győzőt arra ítélték, hogy sziklaüregbe vessék; s oda is jut, ha nincs a prütanisz.* Pedig ha oly jelesek lettek volna, amint te mondd, ez nem történik meg velük. Vajon a jó kocsis nem kezdetben esik le a kocsiról, hanem akkor, amikor a lovakat már jól betanította, és maga is jól fogja a gyeplőt? Ilyesmi nem fordul elő sem a kocsizásnál, sem másutt. Vagy mit gondolsz?

KALLIKLÉSZ

Ebben igazad van.

SZÓKRATÉSZ

Akkor, úgy látom, igaz az előbbi állításom is, hogy nem ismerek embert, aki városunkban jeles államférfiú lett volna. Azt te is elfogadod, hogy ma nincsenek ilyenek; de azt állítottad, hogy régebben voltak, és példaként idézted az említett férfiakat. Láttuk azonban, hogy ezek is olyanok voltak, akár a maiak, és így, amikor szónokként szerepeltek, nem a helyes szónoklást művelték – különben nem kerültek volna bajba –, de nem éltek a hízelgővel sem.

LXXIII. KALLIKLÉSZ

Márpedig nemigen valószínű, hogy a mai politikusaink közül bárki is olyan tetteket hajtson végre, mint azok a régiek.

SZÓKRATÉSZ

Hiszen, kedves barátom, nem is ócsárolom én a régieket, mivel az állam szolgálói voltak, sőt azt hiszem, a maiaknál sokkal többet buzgólkodtak, és ügyesebben meg tudták szerezni azt, amire a nép vágyakozott. A nép vágyainak ők sem adtak más irányt; nem korlátozták őket, s a rábeszélést és a kényszert nem arra használták, hogy a polgárokat jobbá tegyék. (Abban a tekintetben, hogy mi a jó politikus kötelessége, nincs köztünk – hogy úgy mondjam – semmi különbség.) Abban a tekintetben is egyetértek veled, hogy falak emelésében, hajók, hajógyárak építésében s több más ilyen dologban messze túlszárnyalták a maiakat.

Csakugyan

némileg nevetséges, ahogyan vitatkozunk. Amióta beszélgetünk, mindig egyazon pont körül forgunk, s egyikünk sem érti meg a másikat. Én legalábbis úgy vélem, már több ízben helyeselted és beismerted, hogy a test és a lélek ápolása kétféle lehet. Az egyik szolgál, és segélyével, ha éhezik a test, ételt, ha szomjazik, italt szerezhetünk; ha pedig fázik, ruhát, takarót, lábbelit vagy egyebet, amire éppen vágyik a test. S szántszándékkal élek megint ezekkel a példákkal, hogy könnyebben megérts. Egyáltalán nem csodálom, ha az, aki az ilyesmit beszerzi: a szatócs vagy a nagykereskedő; vagy aki készíti: a szakács, pék, takács, tímár, másokkal együtt maga is azt hiszi, hogy tulajdonképpen ő a gondviselője a testnek. Egyikük sem tudja, hogy az ő foglalkozásán kívül ott van még a testgyakorlás és az orvostudomány, s hogy ezeknek a feladata a test valódi ápolása. Ezek vezetik a többi mesterséget és alkalmazzák azok készítményeit; csak ezek tudják, hogy ételben, italban mi hasznos, mi káros a test erejére; a többiek az ilyesemben járatlanok. Ezért joggal ura a többi mesterségnek a test ápolásában a testgyakorlás és az orvostan; a többiek pedig csak alárendeltek, segítők, szolgák. Így van ez a lélek körében is, és néha, mintha értenéd gondolatomat, tudatosan egyetértve felelsz. De a következő pillanatban már azt mondod, hogy

kiváló és jeles polgárai voltak városunknak. S mikor erre kérdelem: ugyan kik? – olyanféle embereket sorolsz fel a politikában, mintha a testgyakorlással kapcsolatban kérdeznél: kik voltak, vagy kik még most is a jó tornamesterek? –, és te nagy garral így válaszolnál: „Thearión, a kenyérsütő, Mithaikosz, aki szicíliai szakácskönyvet írt, és Szarambosz, a kocsmáros, ezek a test legkiválóbb gondozói, mert jobbat nem kaphatunk sehol, mint náluk, az egyiknél kenyeret, a másikonál csemegét, a harmadikonál bort.”

LXXIV. Talán még meg is haragudnál, ha erre azt mondanám: „Ember, azt sem tudod, mi az a testgyakorlás. Csupa szolgát említesz, akik vágyaink kielégítésén fáradoznak, és nem tudják, mi a szép és a jó a dolgokban, hanem csak megtöltik és felpuffasztják testünket, és még dicséretet is kapnak, hogy végre lesorvasztják rólunk még az egészséges húst is. Az emberek aztán, tudatlanságukban, nem az ilyen vendéglátókat okolják betegségeikért és ép húsuk fonnyadásáért, hanem azokat, akik véletlenül épp a kezük ügyébe estek, és tanácsokat adtak nekik. S amikor gyomruk egészségtelen túltömése később meghozza a bajt, a tanácsadókat okolják, ócsárolják, s ha tehetik, rosszal fizetnek nekik vissza; a baj valódi okozóit, az előbbieket pedig dicsérik. Így cselekszel te is, Kalliklész? Azokat a férfiakat dicséred, akik mindent feltaláltak az athéniaknak, amit csak kívántak, s torkig jóllakatták őket.

Mondják, hogy naggyá tették a várost; de nem veszik észre, hogy ez a növekvés csak puffadás, mert e régiebb politikusok józan mérték és igazságosság nélkül csak kikötőkkel, hajógyárakkal, falakkal, vámmal és más ilyen haszontalansággal töltötték meg a várost. S ha

majd bekövetkezik a gyöngülés rohama: az éppen kéznél levő tanácsadókat fogják okolni; a bajok valódi szerzőit pedig, Themisztoklészt, Kimónt, Periklészt dicsérni. Még majd téged is előrántanak – vigyázz! – s barátomat, Alkibiadészt, ha újabb szerzeményeiken kívül régi birtokukat is elvesztik, holott nem ti vagytok a bajok okozói, legföljebb csak részben. Látom

különben, hogy sok esztelen dolog történik most, s történt a régieknél is. Azt veszem észre, hogy politikusaink, ha a város, mert vétettek a jog ellen, büntetni akarja őket, föllobbannak,

jajveszékelnék a szörnyű bánásmódon, s azt mondják, hogy az állam a neki tett jó szolgálatokért, íme, hálátlansággal fizet. Ez hazug beszéd: állami előjáró egy sem pusztult el igazságtalanul abban az államban, melynek az élén állt. A mondvacsinált politikusokkal is úgy vagyunk, mint a szofistákkal. A szofisták is, akik bölcs emberek különben, hasonló ostobaságot követnek el: egy lélegzettel az erény tanítóinak mondják magukat, és azzal vádolják tanítványaikat, hogy jogtalanságot követnek el ellenük, ha visszatartják bérüket, s nem fizetnek jóval jóért. Milyen értelmetlen vád! A tanító beoltja tanítványába a jót és az igazságot, kiveszi belőle az igazságtalanságot. A tanítvány, akiben megvan az igazságosság, hogyan kövessen el igazságtalanságot, ha az a vétek már nincs benne! Nem esztelenség az ilyen, barátom? Ej, Kalliklész! Szinte népszónok lett belőlem. De te vagy az oka. Miért nem feleltél?

LXXV. KALLIKLÉSZ

Hát csak akkor tudsz beszélni, ha van valaki, aki felel a kérdésedre?

SZÓKRATÉSZ

Úgy látszik. De most, hogy nem akarsz felelni, ugyancsak elnyújtottam a szót. A barátság istenére, mondd: nem tartod-e esztelennek, ha valaki azt állítja, hogy egy másikat jóvá tesz, s aztán mégis rosszasággal vádolja azt, akit jóvá tett, s aki igazán jóvá is vált?

KALLIKLÉSZ

De esztelennek tartom.

SZÓKRATÉSZ

S nem így beszélnek-e azok, akik azt hirdetik, hogy képesek az erényt tanítani?

KALLIKLÉSZ

De így. Hanem kár szót vesztegetni ezekre a haszontalanokra.

SZÓKRATÉSZ

Hát azokról mit mondasz, akik azt hirdetik, hogy az állam élén állva egész erejükkel gondot fordítottak annak lehető legjobbá tételére, s az első alkalommal mégis úgy vádolják, mintha a legromlottabb volna? Hol itt a különbség? Egy húron pendül – barátom! – a szofista meg a szónok, vagy legalábbis nagyon közel állnak egymáshoz, mint Pólosznak mondtam.

De

mert ezt nem tudod, az egyiket, a szónoklást, valami gyönyörű szépnek tartod, a másikat ellenben megveted. Pedig valójában a szofisztika annyival szebb a szónoklásnál, amennyivel a törvényhozás szebb, mint a bírászkodás, a testgyakorlás, mint az orvostan. Én a magam részéről azt hittem, egyedül a népszónoknak és a szofistának nincs joga avval vádolni neveltjét, hogy rosszul viselkedik vele. Nem vádolja-e így egyszersmind önmagát is, hogy éppen semmit sem használt annak, akinek használnia kellett volna? Nincs igazam?

KALLIKLÉSZ

De igazad van.

SZÓKRATÉSZ

S ha igazam van, egyedül ezeknek illik jótéteményeiket bér nélkül ajánlani fel. Mert ha valaki másféle jóban részesül, például tornamestere segítségével jó futó lesz, talán megtagadhatja a köszönetet, ha mestere szabad kezét enged neki, s nem szerződik vele a bérről, hogy gyorsaságot ad és pénzt kap. Mert nem a lomha mozgás, hanem az igazságtalanság által rosszak az emberek. Vagy nem?

KALLIKLÉSZ

De igen.

SZÓKRATÉSZ

De ha valaki éppen ezt: az igazságtalanságot tudja kiirtani, az ne tartson tőle, hogy igazságtalanságot szenved. Ő lesz az egyetlen, aki teljes biztonsággal előlegezheti jótéteményeit, ha igaz az, hogy jóvá tudja tenni az embereket. Nincs igazam?

KALLIKLÉSZ

De igazad van.

LXXVI. SZÓKRATÉSZ

Éppen ezért úgy látom, éppen nem szégyen, ha valaki más dolgokban, például az építészetben és egyéb művészetekben adott tanácsaiért pénzt fogad el.

KALLIKLÉSZ

Úgy látom én is.

SZÓKRATÉSZ

De azt mondani, hogy amíg nem kapunk pénzt, addig nem adunk tanácsot abban a kérdésben, hogy hogyan válják lehetőleg jóvá az ember, s hogyan kormányozza leghelyesebben családját, városát: ezt már gyalázatos dolognak tartjuk. Vagy nem?

KALLIKLÉSZ

De annak.

SZÓKRATÉSZ

Az ok világos. Minden jótétemény közt csak az utóbbi ösztönzi a benne részesülőt, hogy jóval viszonzza a jót. Ha tehát a jótévőt jó éri: ez jó jel, mint ahogy az ellenkező rossz. Nem így áll a dolog?

KALLIKLÉSZ

De így.

SZÓKRATÉSZ

Fejtsd ki tehát, mire akarsz serkentenit, hogyan törődjem városunkkal? Szembeszálljak az athéniakkal, hogy mind jobbá tegyem őket, mint valami orvos? Szolgáljam őket, s kedvükben járjak? Igazat beszélj, Kalliklész! Amilyen őszinte szavú voltál kezdetben, olyan légy most is: csak azt mondd, amit valóban gondolsz. Bátran, igazán!

KALLIKLÉSZ

Azt mondom, szolgálj nekik.

SZÓKRATÉSZ

Tehát hízelegjek. Ezt kívánod, nemes barátom?

KALLIKLÉSZ

Különben rútul megjáród, Szókratész; mert ha nem hízelegsz ...

SZÓKRATÉSZ

Csak ne ismételd, amit már annyiszor mondtál, hogy akkor megölhet bárki tetszése szerint, mert különben én is ismétlem, hogy: igen, mint jó embert a gonosz. Azt se hozd fel, hogy akkor elrabolhatják vagyonomat, mert azzal felelek, hogy nem fogják hasznát látni, hanem aki igazságtalanul elrabolta, igazságtalanul is fogja használni; ha pedig igazságtalanul, rútul; s ha rútul, rosszul.

LXXVII. KALLIKLÉSZ

Úgy látom, Szókratész, nagyon bízol benne, hogy semmi ilyesmi nem ér. Mintha valami félreeső helyen lagnál, s az első hitvány jöttment ember nem hurcolhatna törvényszék elé.

SZÓKRATÉSZ

Esztelen volnék valóban, Kalliklész, ha azt hinném, hogy Athénban ilyesmi meg ne eshetne bárkivel. De jól tudom azt is, ha meg kellene jelennem a törvényszék előtt, és ilyen veszély kerülgetne, mint mondod, vádlóm csak gonosz ember lehetne. Jó ember nem vádol ártatlant. Még azt sem csodálnám, ha halálra ítélnének. Tudod-e, miért gyanítok ilyet?

KALLIKLÉSZ

Kíváncsi vagyok.

SZÓKRATÉSZ

Azt hiszem, hogy kevesedmagammal – nem akarom mondani, hogy egymagam – foglalkozom Athénban manapság az igazi politikával s gyakorlom is törvényeit. S mivel sohasem kedvkeresésből beszélek, hanem a legjobbat tartom szemem előtt, nem pedig a kellemeset, s azokat a szép dolgokat, amelyeket te ajánlasz, nem akarom megtenni: a törvényszék előtt valóban nemigen lesz mondanivalóm. Rám is illik az, amit Pólosszal szemben említettem: el fognak ítélni, mint a gyermekek a szakács vádjára az orvost. Ugyan mivel védje magát ilyen bírák előtt az orvos, ha így vádolnák: „Sok rosszat tesz nektek ez az ember, gyermekek! Megront benneteket s a nálatok fiatalabbakat. Vág, éget, soványít, fojtogat; keserű orvossággal itat; éheztet, szomjaztat – én pedig csupa nyalánksággal tartalak benneteket jól.” Mit mondjon ilyenkor a csávába került orvos? Az igazat? „Gyermekek! Csak egészségiek miatt tettem így!” Bezzeg nagy zajt ütnek erre a beszédre az ilyen bírák, nemde?

KALLIKLÉSZ

Elképzelhető.

SZÓKRATÉSZ

Azt gondolod hát, hogy teljes bizonytalanságban volna arról, hogy mit kell mondania?

KALLIKLÉSZ

Azt bizony.

LXXVIII. SZÓKRATÉSZ

A törvényszék előtt, tudom, én is így járnék. Én sem beszélhetnék a bírának a nekik szerzett gyönyörökről, melyeket jótéteménynek, haszonnak néznek, mert én sem a gyönyörök szerzőit, sem élvezőit nem irigylem. Ha pedig azzal vádolna valaki, hogy elrontom az ifjakat, mert kételkedővé teszem őket, vagy hogy az öregebbeket szidalmazom, mert négy szemközt vagy nyíltan keserű dolgokat hányok szemükre: nem állhatnék elő sem az igazsággal, hogy: „Jogosan szólok s teszek így, bírák, mert a ti javatokra cselekszem”; sem más egyébbel. Így hát viselni fogom, amit rám mér a sors.

KALLIKLÉSZ

És azt hiszed, Szókratész, szép dolog az, ha ilyen helyzetbe jutunk és nem tudunk segíteni magunkon?

SZÓKRATÉSZ

Csak meglegyen bennünk az, Kalliklész, aminek szükségét sokszor elismerted: csak meglegyen bennünk az a tudat, hogy ember, isten ellen szóval, tettel semmi igazságtalanságot el nem követtünk. Mert elismertük, hogy ennél nincs hathatósabb segítség. Ha azonban valaki rám bizonyítaná, hogy ezt a segítséget nem tudom megszerezni magamnak vagy másnak: a tömeg előtt vagy kevés ember előtt éppúgy szégyellném magamat, mint egy ember előtt, és nagyon fájna, ha az ilyen tehetetlenségem miatt kellene meghalnom. De ha azért érne halál, mert nem értek a hízelgő szónokláshoz, tudom, könnyen elviselném sorsomat. Mert a haláltól nem retteg senki, ha nem esztelen s gyáva. Csak az igazságtalanság elkövetése félelmes, s a

legfőbb rossz az, ha a lélek jogtalan cselekedetek alatt görnyedve száll le az Alvilágba. Ha akarod, ezt egy elbeszéléssel is bizonyítom.

KALLIKLÉSZ

Vitánkat úgy is befejeztük. Csak mondd el!

LXXIX. SZÓKRATÉSZ

Hallgasd hát, mint mondani szokás, a szép szót. Te valószínűleg mítosznak tartod; de én igazságnak, és mint igazat adom elő. Miután Homérosz elbeszéli,* Zeus, Poszeidón és Plutón, miután atyjuktól átvették az uralkodást, megosztzkodtak rajta. Kronosz alatt az volt a

törvény – az istenek közt mindig az maradt és ma is fennáll –, hogy az igazságos jámbor ember halála után a Boldogok Szigetére szállt, s ott minden bajtól távol, zavartalan

boldogságban lakhatott; az igazságtalan és istentelen ellenben a bűnhődés, az igazságszolgáltatás börtönébe került, amelynek neve Tartarosz. Kronosz alatt és még Zeus uralkodásának kezdetén is élő bírák tartottak törvényt a még élő embereken, aznap, hogy meg kellett halniuk. De rosszak voltak az ítéletek. Plutón s a Boldogok Szigetének elöljárói tehát elmentek Zeuszhoz, s elmondták neki, hogy nem odavaló emberek vándorolnak hozzájuk. „Véget vetek a dolognak – felelte Zeusz. – Azért igazságtalanok az ítéletek, mert most ruhástul ítéltetnek meg az emberek, mikor még élnek. Sokan – folytatta – gonosz lelküket szép testtel, nemes származással, gazdagsággal födik fel, s mikor eljön ítéletük napja, egy sereg tanú bizonyítja, hogy igazságosan éltek. Ez megzavarja a bírákat, akik maguk is ruhástul ítélnék, s az ő lelküket is elfátyolozza szemük, fülük és egész testük. A maguk burka, akárcsak az ítéletvárók ruhája, egyaránt akadályukra van. Mindenekelőtt tehát – folytatta tovább Zeusz – ne tudják haláluk óráját az emberek; mert most ismerik előre. Mondják meg Prométheusznak, hogy szüntesse meg az előrelátásukat. Aztán csupaszon, ruha nélkül kell őket megítélni, és csak ha már meghaltak. Meztelen és halott legyen maga a bíró is; és közvetlenül a lelkével vizsgálja a meghaltak lelkét, tüstént a halál után, amikor nincs körülöttük semmi rokonság, s a földön hagytak minden díszet. Így lesz igazságos az ítélet. Tudtam már e zavarról, régebben, mint ti, és saját fiaimat rendeltem bírakká, kettőt Ázsiából: Minószot és Rhadamanthüszot, és egyet Európából: Aiakoszt. Haláluk után majd ezek fognak ítélni az aszphodelosz-mezőn a hármassal, melynek egyik ága a Boldogok Szigetéhez, a másik a Tartaroszba vezet. Rhadamanthüsz az Ázsiából érkezőket fogja megítélni, az Európából valókat Aiakosz; Minósznak pedig az elnökséget adom, ő döntsön, amikor a másik kettő nem tudna eligazodni, hogy így minél igazságosabb legyen az ítélet arról: ki melyik útra térjen az emberek közül.”

LXXX. Íme, Kalliklész! Ezt hallottam én, és hiszek az igazságában. Az elbeszélésből pedig a következőt vonom le. A halál, véleményem szerint, két dolognak a szétválása: a léleké

és a testé. A különválás után még mindkettő körülbelül ugyanolyan állapotban marad, amilyenben az ember életében volt. A test megtartja természetét, és magán hordja ápolásának s a különböző behatásoknak nyomait. Ha például valakinek életében nagy teste volt – akár a természettől, akár a táplálkozás következtében vagy mindkettő folytán –, annak halála után is nagy teteme marad; ha vastag, vastag s így tovább. Az, aki nagy haját növesztett, halála után is fürtös lesz; a lusta szolgán pedig meglátszanak az ostorcsapások és egyéb sebek nyomai, melyeket testén viselt; ha pedig valakinek a csontja törött, vagy valamelyik tagja megrándult, azt a halála után is meglátni rajta. Egyszóval, ahogy a testtel életében bántak, annak vagy

minden, vagy a legtöbb nyoma látható lesz még egy ideig. Úgy gondolom, Kalliklész, a lélekkel hasonlóképpen áll a dolog. Ha a testnek mezétől szabadul, nyilvánvalóvá lesz rajta minden: természete s minden benyomás, melyet az ember törekvései, foglalatosságai hátrahagylak benne. Mikor aztán a halottak a bíró elé érkeznek – az Ázsiából valók például Rhadamanthüszt elé –, ez egymás után megvizsgálja lelküket, anélkül, hogy tudna, kié. És gyakran megesik, hogy elvonul előtte királyok, fejedelmek vagy hatalmasok lelke, nem fedez fel bennük semmi egészségest, a sok hamis eskü, a sok jogtalan tett csupa seb és ostorcsapás rajta, a hazugság és a hivalkodás meggörbítette, s mert igazság nélkül nőtt fel, nincs benne semmi egyenes, a telhetetlenség, az elpuhultság, a góg, a zabolátlanság aránytalanú és utálatossá tette, így látja Rhadamanthüszt a lelket, s dicstelenül a fogságba küldi, hová elérkezve, rögtön megkezdi méltó bűnhődését.

LXXXI. A bűnhődő – éspedig jogosan bűnhődő – lélek erre vagy megjavul, és így maga látja bűnhődése hasznát, vagy legalább például szolgál másoknak, hogy szenvedéseitől megrémülve jobb útra térjenek. Akiknek hasznára válik az isten s ember ráróta bűnhődés, azok orvosolható hibákat követtek el; de csak fájdalom és bánat árán szerezhetik meg ezek is az engesztelést, a földön csakúgy, mint az Alvilágban; más módon nem szabadulhatnak az igazságtalanságtól. Azok ellenben, akik iszonyú bűneik miatt gyógyíthatatlanok, csak intő

például szolgálnak. Maguknak semmi hasznuk nincs a büntetésükből, mert gyógyíthatatlanok;

de van a többinek, amikor a legfájdalmasabb, legszörnyűbb kínok örökkévalóságában látják őket, mintegy kifüggesztve a Hadész tömlöcében a szakadatlanul odatolongó bűnösöknek látványul s intő például. Közéjük fog tartozni – ha igazat beszélt róla Pólosz – Arkhealosz is és sok más, hozzá hasonló zsarnok. Egyáltalán azt hiszem, az ilyen példák legnagyobb része zsarnokokból, királyokból, hatalmasokból, államférfiakból kerül ki, mert korlátlan hatalmuk miatt ezek követik el a legnagyobb s legorvosolhatóbb bűnöket. Bizonyosságom

Homérosz:

szerinte a királyokat, államfőket, Tantaloszt, Sziszüphoszt, Titüoszt örök büntetéssel büntetik a Hadészban. Therszitészről vagy más hitvány magánszemélyről azonban nem írta a költő, hogy orvosolható bűnökért a végső bűnhődést szenved. Úgy vélem, az ilyeneknek hiányzott hozzá a hatalma; ennyiben szerencsésebbek voltak azoknál, akiknek ez megvolt. Valóban, Kalliklész, a hatalmasok köréből kerülnek ki a leghitványabb emberek; s bár semmi akadálya, hogy közöttük is legyenek derék férfiak, azért bámulatra méltó köztük az erényes ember. Mert vajmi nehéz az, Kalliklész, s a legnagyobb dicséretre méltó, ha igazságosan élünk, mikor kényünkre követhetünk el jogtalanságot. Csakhogy nem sok ilyen ember van.

De

azért akadtak Athénban és másutt is, s azt hiszem, lesznek is mindig emberek, akiknek erénye marad, hogy hüen kezelik a rájuk bízott vagyont. Csak Ariszteidészt említem, Lüsziakhosz fiát, akit aztán ismert egész Görögország. A legtöbb hatalmas azonban rossz ember, barátom!

LXXXII. Ha tehát – mint mondtam – Rhadamanthüszt a kezébe kap ilyen lelket, nem tud róla semmit, nem ismeri sem őt, sem származását, csak azt tudja róla, hogy gonosz. Erre a Tartaroszba küldi, s megjelöli, hogy orvosolható-e vagy gyógyíthatatlan. A lélek aztán a Tartaroszba érve elszenvedi a ráért büntetést. Ha pedig Rhadamanthüszt olykor olyan lelket pillant meg, amely jámbor és igaz életet élt: egyszerű polgárét vagy másvalakiét – hogy kimondjam, Kalliklész –, főleg filozófusét, aki életében csak a saját dolgával törődött, és hiábavalóságok halmazával nem bíbelődött, nagyon megörül neki, és elküldi a Boldogok Szigetére. Így tesz Aiakosz is; mindkettő pálcával a kezében ítél – egy kissé távolabb ül Minósz mint főbíró, s aranypálcája van, mint Homérosz Odüsszeusza látta:

tartva arany jogarát, holtak közt tette a törvényt.*

Engem ez a beszéd meggyőzött, Kalliklész, s azt vizsgálom, hogyan állíthassam lelkemet a leginkább ép állapotban bírám elé. Ezért semmibe sem veszem azt, mit a tömeg tisztel; csak az igazságot keresem, s arra törekszem, hogy tőlem telhetőleg erényesen éljek és haljak is meg, ha időm már betelt. Erre intem – amennyire képes vagyok – a többi embert is, s íme most téged is fölszólítalak, hogy ezt az életmódot kövesd, ezt a harcot vívd, melynél – állítom – nincsen szebb földi küzdelem. Másképp ugyanis nem fogsz segíteni tudni magadon, ha majd

a halál után az igazságszolgáltatás és a vizsgálat ideje elérkezik. Ha aztán majd bírád elé, Aigina fiához* indulsz, s az törvényszéke elé hurcol: szádat tátod, zavarba jössz te ott, mint én itt, a földön, s még az is megtörténhetik, hogy arcul üt valaki, és minden módon meggyaláz.

LXXXIII. Mondhatod erre, hogy vénasszony meséje, és megveted. Nem csodálnám, ha félvállról vennék, ha sok kutatás után bár, de tudnánk valami jobbat és igazabbat találni helyette. De, íme, itt vagytok ti hárman, a mai görögök közt a legbölcsebbek, te, Pólosz és Gorgiasz, s ti sem tudátok bizonyítani, hogy más életet kell élnünk, mint azt, amely odalent hasznunkra lesz. Sőt a sok megcáfolt állítás közül egyedül csak egy maradt megdöntetlenül: az, hogy jobban óvakodjunk igazságtalanságot tenni, mint elszenvedni. Hogy elsősorban törekedjünk jók lenni, magánemberként és a közéletben is, ne csak színre, hanem igazán; ha pedig valami rosszat követünk el, bűnhődjünk meg érte, s ez a második legnagyobb jó azután, hogy igazságosak vagyunk: igazságossá válni és megbűnhődni. És ne hízelegjünk sem magunknak, sem másoknak, sem egyeseknek, sem a tömegnek. S hogy akár szónokolunk,

akár mást teszünk, mindig az igazságosságot tartsuk szem előtt. Fogadd meg hát szavamat, és kövess azon az úton, amely a boldogsághoz vezet életben, halálban egyaránt, amint beszélgetésünk megmutatta. Ne bánd, ha mint esztelent megvetnek; túrd el a gyalázatot, sőt, istenemre!, túrd el még azt a szégyenletes arcul ütést is. Ha valójában jó és derék vagy és az erényt gyakorolod: semmi baj nem érhet. Ilyen közös gyakorlat után, nem bánom, ha alkalmasnak látjuk, forduljunk a politikához; bármiről lesz majd szó, érettebbek leszünk tanácsot adni, mint most. Mert szégyenletesnek tartom, ha a jelen állapotunkban hősködünk, mintha érnénk is valamit, mikor véleményeink untalan változnak, még a legnagyobb dolgokban is. Ily hiányos a nevelésünk! Fogadjuk hát vezérül mai vitatkozásunk eredményét, amely szerint akkor élünk a legjobban, ha az igazságosság és a többi erény gyakorlásában élünk s halunk. Ezt kövessük mi is és a többieket is erre szólítsuk föl; arra pedig, amit nekem bizakodva ajánlottál, ne is gondoljunk, mert annak semmi értéke sincs, Kalliklészem!